

*VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság
Tervezési Igazgatóság — Területrendezési Iroda
1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32.*

***A TISZA-MENTE INTEGRÁLT
TERÜLETFEJLESZTÉSI, VIDÉKFEJLESZTÉSI ÉS
KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁSI KONCEPCIÓJA***

Budapest, 2004. május

*Megvalósítási terv a Tisza-völgyi árapasztó rendszer
(ártér-reaktiválás szabályozott vízkivezetéssel) I. ütemére
valamint
a kapcsolódó kistérségekben az életfeltételeket javító földhasználati
és fejlesztési program*

A TISZA-MENTE INTEGRÁLT TERÜLETFEJLESZTÉSI, VIDÉKFEJLESZTÉSI ÉS KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁSI KONCEPCIÓJA

VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság
1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32.

MTA RKK ATI
5000 Szolnok, Kossuth u. 12/a.

VIZITERV Consult Kft.
1149 Budapest, Kövér Lajos u. 13.

Budapest, 2004. május

ATISZA-MENTE INTEGRÁLT TERÜLETFEJLESZTÉSI, VIDÉKFEJLESZTÉSI ÉS KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁSI KONCEPCIÓJA

A munka az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főigazgatóság szerződése keretében a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal és a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium szakmai irányításával készült

MTRFH témafelelőse: Csóka Judit
FVM témafelelőse: Dr. Tóthné Mohácsy Gabriella

VÁTI Kht. témafelelőse: Lányiné Fogarasi Kornélia
MTA RKK ATI témafelelőse: Szoboszlai Zsolt

Szakértők:

VÁTI Kht. szakértői: BOKARTISZ Kht. szakértői:
Dálnokiné Devecseri Anikó Molnár Géza
Földesné Thurn Judit Agócs József
Ginter Gábor Ungvári Gábor
Göncz Annamária Kajner Péter
Gruber Sarolta Vágvölgyi Gusztáv
Jávor Károly
Jordán Klára
Páhy Anna
Sain Mátyás
Sárdi Anna
Vaszócsik Vilja

SZIE KGI szakértői:
Ángyán József
Podmaniczky László

MTA RKK ATI szakértői: További szakértők:
Csatári Bálint Balogh Péter
Duray Balázs Halász Tibor
Jász Krisztina Lázár Imre
Nagy Imre Nemes Nagy József
Szarvák Tibor Oláh János
T. Hargitai Judit Tanka Endre

Minőségügyi megbízott Huszár Mária
Irodavezető Göncz Annamária
Tervezési igazgató Molnár Attila
Vezérigazgató Paksy Gábor

Ez a dokumentáció a VÁTI Kht. szellemi terméke. A hozzá kötődő – szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI törvényben meghatározott – vagyoni jogok a VÁTI Kht.-t illetik.

Budapest, 2004. április hó

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	7
2. DIAGNÓZIS	10
3. FORGATÓKÖNYVEK	15
4. SWOT-ANALÍZIS	22
5. JÖVŐKÉP	27
6. CÉLPIRAMIS	29
7. TÁRSADALMI, GAZDASÁGI, KÖRNYEZETI HATÁSOK	33
8. A MEGVALÓSÍTÁST SEGÍTŐ ESZKÖZ- ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER	36
9. ÜTEMEZÉS, KAPCSOLATRENDSZER, BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK	37
9.1. Az intézkedések megvalósításának tervezett ütemezése	37
9.2. A prioritások és az intézkedések közötti kapcsolatrendszer	39
9.3. Az intézkedések és a beavatkozási területek	44
10. MELLÉKLETEK	46
10.1. A koncepció alapelvei	46
10.2. Elvi alapok	47
10.3. Az ártéri tájgazdálkodás haszonvételi lehetőségei	49
10.4. Fogalomjegyzék	50
10.5. Felhasznált irodalom	52
10.6. A helyzetelemzést kidolgozó szervezetek és szakértők	58
10.7. Területlehatárolás	59

1.

BEVEZETÉS:

A MUNKA ELŐZMÉNYEI, CÉLJA, FELADATA

A Tisza mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciójának elkészítése része a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztéséhez kapcsolódó vállalkozásnak, amely úttörő mind a döntéshozók, az ezt elrendelő Kormány, a Vásárhelyi terv (VTT) Tárcaközi Bizottsága és a Megbízó OVF részéről, mind az érintett lakosság és szakemberek részéről. A VTT paradigmaváltó koncepció árvízvédelmi és térségfejlesztési, tájhasználati szempontból egyaránt¹.

A kitűzött feladat, az integrált koncepcióra vonatkozó tervezői javaslat – a Tisza-völgy árvízi biztonságának növelését, valamint az érintett térség terület és vidékfejlesztését szolgáló programról szóló 1107/2003. (XI. 5.) sz. Kormányhatározat 1. számú melléklet szerinti – alapelveknek² megfelelő tartalommal való kidolgozása.

A tervezési terület³ – a területrendezési tervezéssel egyezően – a Tisza problematika természeti összefüggései és a megoldás területigénye miatt a folyó teljes hazai árterét magába foglalja. 443 településre terjed ki, 1 millió 754 ezer fő lakosú, az ország negyedét kitevő (2.272,5 ezer hektár) területű, 9 megyét, 51 statisztikai kistérséget érint részben vagy egészben.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény szerint a területfejlesztési koncepció az ország, illetve egy térség átfogó távlati fejlesztését megalapozó és befolyásoló tervdokumentum, ami meghatározza a térség hosszú távú, átfogó fejlesztési céljait, továbbá a fejlesztési programok kidolgozásához szükséges irányelveket illetve információkat biztosít a kapcsolódó tervezés és a területfejlesztés szereplői számára.

A fejlesztési dokumentumok készítésének célja, hogy

- biztosítsanak kiszámítható jövőképet az érintett térség lakossága, gazdasági szereplői és (köz)intézményei számára,
- segítsék elő a térségi kohézió és identitás kialakulását,
- ösztönözzék a térség szereplőit, döntéshozóit partnerségi szervezetek, együttműködések kialakítására,
- segítsék a külső források megszerzésében a térségben élőket.

A Tisza-mente integrált terület- és vidékfejlesztési programja az előkészítő fázist (helyzetelemzést) követően a javaslattevő fázisba került, azaz aktuálissá vált a hosszú távon legkedvezőbb fejlesztési irányok részletes kidolgozása, a fejlődéshez szükséges feltételek meghatározása, a fejlesztési program legfontosabb irányelveinek kijelölése.

A területfejlesztés az egyes térségek, régiók fejlettsége közötti különbségek mérséklését, fokozatos kiegyenlítését tartja szem előtt. Ennek érdekében összefüggéseiben koordinálja a területet érintő fejlesztési terveket. A vidékfejlesztés e térségeken belül a rurális térségekben élők életminőségének javításán dolgozik, a hangsúlyt a vidéki és városi területek közötti különbségek mérséklésére, a kiegyensúlyozottságra helyezve, mivel az itt megmutatkozó aránytalanság akadály lehet az egész térség fejlődésének. A környezetgazdálkodás tárgya a helyi erőforrások fenntartható hasznosítása, amely tekintettel van arra, hogy a gazdálkodás ökológiai alapjai embertől független létükben is megmaradjanak a generációs felelősség alapján.

1 A Kormány szándéka szerint a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése (VTT) a Tisza térség komplex árvízvédelmi, terület- és vidékfejlesztési programja: árvízvédelmi oldalról a Tisza-völgy árvízvédelmi biztonságának növelését, az árvízszintek csökkenését célozza, a nagyvízi meder vízszállító képességének javításával és hazai árapasztó tározásos rendszer megvalósításával. A komplex, terület- és vidékfejlesztéssel kiegészülő program célja, hogy az árapasztás

- együtt járjon az ártér szabályozott vízkivezetéssel történő reaktiválásával,
- segítse a térség adottságaihoz igazodó tájhasználatváltását,
- szolgáltassa a folyó és ártere közötti kapcsolat szabályozott, társadalom által ellenőrzött helyreállítását,
- növelje az ökológiai és gazdasági potenciált, és nem utolsósorban mindezek alapján
- serkentsék az érintett vidéki térség fejlődését, az életkörülményeik és gazdálkodási feltételek javulását.

2 A koncepció alapelvek 10.1 és a tervezés elvi alapjai a 10.2 mellékletben találhatóak.

3 A lehatárolást a (10.7 melléklet) térképe mutatja.

A Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási kezelésére azért van szükség, mert – a munka előzményei⁴ alapján – a térség legégetőbb problémái föld- és vízközeliek (árvíz-, belvíz-, aszálykárok, éghajlatváltozás, sivatagosodás, negatív vízháztartás, vízjárás, stratégiai vízkészletek, illetve ezekkel összefüggésben talajminőség, termékenység, a föld- és vízhasználat határfoka, a vidéki lakosság megélhetése). E problémák – figyelmen kívül nem hagyható, veszélyeztető és összefüggő jellegüknel fogva – az egész ártér fejlődése szempontjából meghatározók, felismerésük és megoldásuk is csak integrált módon lehetséges, mégpedig átfogóan és mégis megfelelően földközeli léptékben, az érintettek részvételével, kormányzati és interdiszciplináris-, illetve a természeti és társadalmi, gazdasági együttműködésben megtalált rendezőelv alapján.

A feltárt összefüggések, a problémák mélysége miatt olyan távlatú jövőképet kellett kialakítanunk, amely másképp felel meg a *tervezési rend időtávlatainak*. Teljesen nem valósítható meg 2, 7, vagy 15 év alatt, viszont tekintettel van e tervezési, költségvetési ciklusokra is. Ugyanakkor figyelembe veszi a térség sajátos szerepét a Kárpát-medencében, a tiszai vízrendszer, a földhasználat és a társadalom szerepét a folyó vízgyűjtőjének

rendszerműködésében, életlehetőségeiben, valamint az ennek megfelelő ökológiai és társadalmi, emberi, generációs ciklusok természetétől fogva meghatározott, kompetenciákon kívül eső hosszait is.

A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) prioritásaihoz igazodó rendben kialakított koncepció elfogadása után ezév szeptemberére kerül kidolgozásra – a VTT árvízvédelmi ütemezésével és az EU ciklusokkal is összehangolt – hosszú távú program, és első üteme, a forrásokat is részletesen megjelölő 2005-2006-ra javasolt rövid távú program. A Tisza-mente integrált terület- és vidékfejlesztési, környezetgazdálkodási koncepciója az alábbi, a tartalmi követelményekről szóló 18/1998.(VI. 25.) KTM rendelet elvárásainak is eleget tevő fejezetekből áll:

- a területi egység külső környezetének, fő jellegzetességeinek, meghatározó folyamatainak, fejlődési lehetőségeinek bemutatását tartalmazó összefoglalás, diagnózis,
- a tervezők által végiggondolt feltételekkel és körülményekkel leírt fejlődési pályák, azaz a forgatókönyvek ismertetése,
- SWOT – analízis,
- a jövőkép értelmezése,
- a célpiramis,

4 A Tiszához kapcsolódó térségi kutatási, tervezési munkák jegyzéke:

- A Tisza-mente területrendezési tervének programja, egyeztetési anyag – KTM megbízásból VÁTI, 1999. Egyeztetése után a folyóval érintkező településávra készült munka tervtanulmányként zárult.
- A Tisza-vidék kutatás-fejlesztési program - FVM megbízásból MTA RKK ATI, 2001. A folyóval érintkező kistérségekre készült munka akadémiai programként is folytatódott
- A Tisza mente területfejlesztési és vidékfejlesztési dokumentum előkészítése - FVM megbízásból VÁTI 2001.
- A Tisza mente vidékfejlesztési koncepciójának tézisei – FVM megbízásból VÁTI, 2002.
- A Tisza térség területrendezési tanulmánytervének programja – FVM megbízásból VÁTI 2002. június, a Tisza ártér területére. Két utóbbi területrendezési és vidékfejlesztési munka együttesen került szakmai egyeztetésre 2002 nyarán, kedvező fogadtatással.
- A Tisza térség területrendezési tanulmányterve – Az ártéri tájgazdálkodás potenciális területeinek kijelölése és jellemzése – FVM megbízásból VÁTI, 2002. november hó
- A Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése program keretében az előkészítő munkák öt téma köré rendeződnek: megalapozó kutatások, az árapasztó tározók illetve a hullámtér műszaki és térségi táj- és földhasználatváltást előkészítő tervezési feladatai, stratégiai és előzetes hatáselemzések, valamint a kommunikációs feladatok. A VTT második tendere keretében a VÁTI-ban 2003-ban elkészült térségi munkák:
 - A Tisza-térség fejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciójának alapelvei
 - Javaslat a VTT első ütemével érintett területekre és az ártéri tájgazdálkodás mintaterületeire
 - Kistérségi programok EU-konform metodikája
 - Az ártéri tájgazdálkodási területek víz-, ökológiai és gazdálkodási rendszereinek, illetve a megvalósítás feltételeinek, követelményeinek tervezésére alkalmas metodika
 - A tájhasználat-váltás alapelvei és lehetséges támogatási rendszere összhangban a készülő Nemzeti Vidékfejlesztési Tervvel (NVT) és az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Programmal (AVOP)
 - A művelésiág-változtatás állami felvállalásának jogi háttere
 - Az árapasztó tározókhoz kapcsolódó vidékfejlesztési programjavaslat a 2004-2007 évekre (beépült a VTT 130 milliárd forintos program javaslatába)
 - A Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciója - Helyzetfeltárás.

- a társadalmi, gazdasági és környezeti hatások felvázolása,
- a megvalósítás mechanizmusának eszközei és intézményei,
- az intézkedések megvalósításának tervezett ütemezése.

E – területi egyeztetésre, elfogadásra és Kormány-jóváhagyásra szánt – Tisza menti területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepció és program kidolgozásával járulunk hozzá az érintett területeket

szolgáló árvízvédelmi fejlesztések mellett megvalósuló természeti- és épített környezeti, valamint infrastruktúra, ipar, mezőgazdaság és humán ágazatok összehangolt térségi fejlesztéséhez. A koncepció egy tudatos jövőkép megvalósítása érdekében integrálja a tényezőket, kezeli a városok és vidéki térségek eltérő fejlesztési igényeit. Különösen fontosnak tartjuk az Európai Területfejlesztés Perspektívái (ESDP) által is hangsúlyozott *új vidék-város kapcsolat megteremtését, a vidék és a város térségi szerepeiket betöltő partnerségének elősegítését.*

2. DIAGNÓZIS

Az alábbiakban a helyzetelemzés összefoglalóját, mint a Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciót megalapozó diagnózist ismertetjük. Röviden összefoglaljuk a térség helyzetét, azokat a folyamatokat, melyek a megállíthatatlannak látszó leszakadáshoz vezettek, és azt, hogy milyen lehetőségeket látunk a gyógyulás elősegítésére.

Az alföldi táj a Tiszával és vízrendszerével együtt mindig meghatározó szerepet játszott az ott élők és az egész magyarság életében. E vízrendszerrel harmóniában élő ember gazdálkodásával is környezetének része volt, természeti erőforrásait ugyanúgy óvta, karbantartotta (tájgazdálkodott), mint bármelyik munkaeszközét, vagy környezetének művi elemeit. Az adottságok sokrétűségén alapuló gondoskodó tevékenysége a földek és felszíni vizek sokoldalú hasznosításával járó rentábilis gazdaságot, tisztességes megélhetést tett lehetővé, sőt magas szinten biztosította – az állattartás révén – a mezővárosok egyedülálló, autonóm fejlődését, kulturális virágzását, és nem utolsósorban kezében volt a vízszintszabályozás lehetősége is.

A nagyszabású természetátalakítást előhívó (társadalmi, gazdasági és környezeti) folyamatok következtében megváltozott az ember és gazdasága valamint a befoglaló természeti rendszerek viszonya. A kapcsolat gyengülését felborult gazdasági-társadalmi, urbanizációs arányok, természeti, környezetterhelési és egzisztenciális szélsőségek, tartós egyensúlyvesztés jelzik. A kisebb-nagyobb mértékben globálisan jellemző folyamat hatásai a Tisza vízgyűjtő egyedülálló zártsága miatt a tervezési területen drámai mértékben és tovább nem háríthatóan érvényesülnek. A Tisza-mentére ezért különösen igaz, hogy *saját természeti adottságai bázisán kellene fejlődnie. Az adottságoktól való elrugaszkodás következtében viszont:*

- a magas szántóarányú, de relatíve alacsony átlaghozamú mezőgazdasági termelés legfőbb korlátozója már a számottevően növekvő tendenciájú vízhiány, amely öntözéssel csak töredékében pótolható,
- az aszály mellett a térség mezőgazdasági területét nagy arányban érintik a belvíz, és a talajdegradációs folyamatok (szikesedés, szerkezetromlás, vízháztartási és termőképességi gyengeségek, savanyosodás, a természetes talajerő regenerálódási képesség csökkenése),
- a kialakult mező- és erdőgazdasági földhasználat mellett a vízgyűjtő vízháztartási viszonyai már

tűrhetetlenül megváltoztak (hegyvidéki és alföldi területen egyaránt),

- a vízháztartás, vízjárás szabályozásában fontos szerepet játszó erdőszűltség alacsony mértékű, és e funkciója szempontjából rossz összetételű,
- a tiszai tájnak eredetileg életadó folyó a pusztítás növekvő kockázatát hordozza, vízjárása egyre nagyobb szélsőségeket mutat: VTT árapasztást kikenyszerítő fenyegető árhullámok, és vegetációs periódusban, öntözési csúcsidényben kimerülő víztartalmak jellemzik.

Hangsúlyoznunk kell, *hogy mindez nem tőlünk függetlenül alakult így*, hanem a tájjal, a vízrendszerrel való hibás bánásmód következményeként, amely tükröképe a társadalomban bekövetkezett torzulásoknak és hatásaiknak. *A Tisza mente legfontosabb felismerése* éppen e következmények tartós válságot hozó jellege, fenntarthatatlan mi volt, és az, hogy a megoldást a természeti, társadalmi, gazdasági rendszerek együttműködésében lehet megtalálni. Ártér és vízrendszere egymás nélkül nem működhet egészségesen. Meg kell találni a területi és társadalmi kompromisszumot a fenntartható fejlődés érdekében.

A térségi gazdaság forrásait jelenti még ma is:

- a táj, a Tisza vízrendszere, a mozaikos talajadottságok, a megmaradt természetközeli területek, geológiai készletek és a fogyó és szennyeződő stratégiai jelentőségű felszíni és felszín alatti vízkészletek,
- a térség elhelyezkedése és ebből származó együttműködési predesztinációja, illetve infrastruktúrális, társadalmi és gazdasági kapcsolatai,
- az ezekre épülő és a táj működéséhez kapcsolódó gazdálkodási, kulturális és települési hagyományok öröksége, beleértve az értékekkel és gyengeségekkel való helyénvaló és eltévedt bánásmód tudását is,
- térségben gyökerező oktató-, kutató-, fejlesztő és alkotóközösségei, a régió tudástársadalmának bázisai, melyek helyzetbe hozva a fejlődés szellemi motorjai lehetnek, valamint nem utolsósorban
- a lakosság életereje, tetterekészsége, képzettsége, együttműködése, mindezek megkopásával és újrakezdési képességével együtt.

E forrásokhoz megbecsülésük, a velük való humánus bánásmód és a ráfordított energia arányában lehet hozzájutni. A hiány következményei a vidéki térségek sorában láthatók be közvetlenül.

A primer gazdasági tevékenységek (mezőgazdaság, erdőszet, halászat, bányászat) a vidéki társadalom számára a helyi természeti erőforrásokra épülnek, ebből tesznek lehetővé diverzifikációt, amennyiben méltányos arányban épülnek rájuk helyben szekunder, terciér és kvaterner gazdasági folyamatok is. Csak így biztosíthatnak a természeti adottságok munkát és megélhetést a Tisza-mentén élő ember számára, és ezen keresztül termelheti újra az érintett vidék gazdasági erejét, önrendelkezési jogát, fenntartható kapcsolatát környezetével. Ez a vidék népességmegtartó képességének feltétele.

Az elmúlt évszázadokban felborult az együttműködés a vidék és a város között is: a termelő, feldolgozó és fogyasztó folyamatokhoz kapcsolt munkahelyek a városokba koncentráltak és elszívták a vidék erőforrásait, mint alacsony hozzáadott értékű alapanyagot. Senki sem fizetett viszont a vidék lakosságának a természeti erőforrások megújításában való közreműködéséért. Ez okozza a rurális területek gyenge gazdasági teljesítményét és az ezzel összefüggő népességeróziót, valamint a folytatódó koncentrációval a városi centrumok túlnépesedését és a mindezzel összefüggő környezeti problémákat, végül e rendszer fenntartásának magas és egyre növekvő társadalmi költségeit.

E globálisan is megmutatkozó folyamatok kedvezőtlen hatásainak felismerése hívta életre az *EU agrár- és vidékpolitikáját*, egy új többfunkciós európai agrármodellt, amely az első, termeléspolitikai pillért kiegészíti egy második, környezeti, társadalmi, regionális, szociális és foglalkoztatási elemeket tartalmazó vidékpolitikai (ökoszociális) pillérrel. *Erre az Unió által is támogatott lehetőségre a Tisza-mentének nagy szüksége van*, amit a helyzetelemzés adatai is alátámasztanak:

- A szántóknak csak harmada jó adottságú, harmada gazdaságosan nem művelhető a jelenlegi módon. A népesség megélhetése ugyanakkor jellemzően a termőföldre, vízhez kötődik.
- A lakónépesség közel 40%-a, 720 ezer fő tartozik itt egyéni gazdaságokhoz.
- Az egész térség országos vidéki átlagnál is rosszabb mutatói bizonyítottan korellálnak a vízmentesítés túlzásaival: a leszakadás éppen azokban a térségekben a legnagyobb, ahol az adottságok kevésbé alkalmasak a kialakított feltételek szerinti mezőgazdálkodásra, viszont – más munkalehetőség híján is – fontosabb az ebből származó jövedelem (a felső- és közép-tiszai kistérségekben).
- A természetes terepmélyedések a jobb adottságú nagytáblákon belül is veszteséget „termelnek”, míg a víznek visszaadva a jövedelemtermelés terei lehetnének, közvetlenül és a környezetük vízház-tartásának javulása révén is.

A VTT-vel tehát kétszeres az esély, amennyiben szabályozott vízkivezetési koncepciója, valamint a hazai és EU költségvetési támogatás függvényében a vízrendszér- és ökológiai rehabilitáción, tájhasználat-váltáson, korszerű ártéri tájgazdálkodáson alapuló vidékfejlesztés előrehaladhat.

Az általános vidék-város egyensúlybomlás és a lokális (de egész vízgyűjtőt, illetve árteret érintő) környezetgazdálkodási-tájhasználati zavarodottság *együttesen már igen nehezen tolerálható tüneteket okoz* a térségben:

Az ország területének egynegyedét, népességének 17 %-át kitevő, 1 millió 754 ezer fő lakosú Tisza-mente a gazdaságának *fejlettségi szintjét jelző egy lakosra jutó GDP* tekintetében az országos érték kétharmadán áll, s nagyvárosaival együtt is elmarad a vidéki átlagtól 20 %-kal. Városaiban ez az arány 76 %, községeiben pedig nem éri el az országos átlag felét sem (45 %, a Tisza-mente lakosságának 36%-át érintően).

Demográfiai összegzésként elmondható, hogy a vizsgált területen élők száma az elmúlt évtizedben az országosnál mérsékeltbben fogyott. Ez annak ellenére van így, hogy az 1990-2001 közötti évek halandósága 10 %-kal magasabb előző tíz év átlagánál, a természetes fogyásból keletkező népességcsökkenés több mint négyszerese az előző népszámlálási ciklusénak. A fogyást mérséklő tényező az, hogy a települések több mint negyedében nőtt a népesség. Ez azért figyelemre méltó, mert közülük csupán 5 %-a dinamikus, prosperáló, szuburbanizálódó település (illetve betelepült üdülőhely), a fennmaradó rész a roma lakosság produktivitása révén gyarapszik. Így a pozitívummal együtt növekednek a szegénységgel együtt járó problémák is. Súlyos gond az előregedő, legelmaradottabb aprófalvas településeken a lakosság etnikai kicserélődése és visszafordíthatatlan bomlási-sorvadási folyamatok elindulása: önszerveződésre képtelen csonka helyi társadalmak létrejötte halmozott kulturális, iskolázottsági, szakképzettségi, települési, szociális hátrányokkal.

A *lakáviszonyok* mutatói kedvezőtlenebbek az országos átlagnál: száz szobára 100 lakó, száz lakásra pedig 271 ott élő jut, mindkettő 4-gyel több, mint az országos jellemző. Kényelmi és higiéniai szempontból egyaránt hiányosnak minősíthető a térségben a lakásállomány majdnem egynegyede, melyekben nem volt vízöblítéses WC, és a részben ebből a körből kikerülő 130 ezer meleg vízzel ellátatlan lakás. A térség lakásainak alig több mint egyharmada összkomfortos, egyharmada komfortos, miközben országosan a komfortos lakások megegyező részaránya mellett a lakások közel fele már a legmagasabb komfort-

fokozatú kategóriába sorolható. 2001-ben hozzávetőlegesen félmillió ember (a lakosság 29 %-a) élt igen alacsony komfortfokozatú lakásokban.

A foglalkoztatottság alacsony szintű a Tisza-mentén, az országos 36%-kal szemben összességében is csak 31%. Az alacsony aktivitás a térség leg súlyosabb gyengesége. Magasabb viszont az átlagnál a munkanélküliek, inaktív keresők, eltartottak aránya. Mindez az alacsonyabb *jövedelmi színvonal mellett nagyobb fokú eltartási kötelezettséget, alacsony egy főre jutó lakossági jövedelmet jelent.* A regionális szintű, és ezért éppen a legrosszabb helyzetben levő vidék helyzetét csak áttételesen tükröző adatok szerint Észak-Alföld, Dél-Alföld, Észak-Magyarország háztartásaiban, ahol a Tisza-menti települések zöme található, az *egy főre jutó személyes jövedelem* 2002-ben az országos átlag 85-88 %-a volt. Az adatok szerint: *a Tisza-menti falvak vannak a legjobban lemaradva a falvak országos jövedelmi átlagától, a nem-megyeszékhely városok relatív lemaradása csak alig kisebb, a megyeszékhelyek jövedelmi pozíciója ellenben nem rosszabb lényegesen a megyeszékhelyek országos átlagánál.*

A munkajövedelmeket tekintve ennél is nagyobb a lemaradás (65-67 %, az országos 71%-kal szemben. A térségben a jövedelem-nivellálódást segítő társadalmi juttatások szerepe nagyobb. (Az országos 28%-kal szemben régiótól függően 29-35%.) A megélhetési gondokon a termőföld saját ellátásra történő igénybevétele némileg segítséget jelent, abban a mértékben, amennyire ezt a birtokkoncentráció folyamata ezt megengedi. A kedvezőtlen jövedelmi és feszült szociális helyzet miatt nagy szerepe van az önkormányzatok segélyezési tevékenységének. A rendszeres szociális segélyben részesülők 31 %-a él a térségben, ami a népességi arány közel kétszerese.

A munkanélküliség mértéke a térségben jelentős. A munkavállalási korú népesség 8 százaléka regisztráltatta magát munkanélküliként 2002-ben, ami az országosnál közel 3 százalékponttal nagyobb. Nehéz helyzetüket jelzi, hogy *közel felük tartósan* van munka nélkül. A munkanélküliség mértékeinek térségen belüli különbségei nagyok, a munkalehetőségekhez és a roma lakosság számarányaihoz illeszkedően. A cigány lakosság körében a munkanélküliség 4-5-szöröse a nem cigány lakoságnak, s előbbieket a munkaerőpiaci visszakörülésben is hátrányt szenvednek. A roma lakosság pályakezdő segélyekre való esélyei is rosszabbak, az érettségizéshez kötött kitétel miatt.

A Tisza- mente szegényeinek, marginalizált helyzetben élő lakóinak nagy része tartós szegénységgel küszködő, *társadalmilag kirekesztett helyzetben* van. Ez a réteg nemcsak azért szegény, mert nem rendelkezik megfelelő nagyságú jövedelemmel. A kirekesztettség sokkal súlyo-

sabb állapot, a szegénység az érintett társadalmi csoportot alkotó emberek körében egyfajta létforma. A térség lakóinak marginalizált helyzete egyrészt a rendszerváltás terméke, nagy részük szegénysége viszont több évtizedre nyúlik vissza.

A térség gazdaságfejlődésében a transzformációs válság hosszabb volt, a visszaesés pedig nagyobb mértékű volt az országos átlagnál. A rendszerváltást követően a Tiszamente településeinek jelentős része összeomlott gazdasággal, definiált munkapiaci-szociális státusszal került ki a kaotikus piacgazdaság körülményei közé.

Az átalakulás legnagyobb vesztesei – a tiszai ártér területén sokkal inkább, mint az országban másutt – a falusi térségek. A vizsgált terület növekvő lemaradása elsősorban a kisvárosok és a falvak, vagyis a vidék lemaradását jelenti. A szigetszerűen kiemelkedő fejlődési-növekedési centrumok (megyeszékhelyek, Tiszaújváros, Martfű, Szentés, Hódmezővásárhely, Mátészalka) kivételével a vidéki térségek továbbra is súlyos, sőt egyre mélyülő társadalmi és gazdasági elmaradottsággal küzdenek. A településrendszeren belüli fejlettségi különbségek tekintetében az Alföldön a megyeszékhelyek előnye nőtt a környező kisvárosokhoz, falvakhoz képest, a foglalkoztatási szerepüket leginkább megőrző közszolgáltatások és a növekvő jelentőségű pénzügyi-, üzleti szolgáltatások révén.

Az átalakulásban eddig meghatározott fejlődési pályák, tőke preferenciák szempontjából a térség adottságai nem bizonyultak versenyképesnek. A külső gazdasági szereplők számára a Tisza-mente relatív komparatív előnye pillanatnyilag pusztán a térségi fejlődés szempontjából ellentmondásos bérelőny.

A mezőgazdaság csökkenő súlya a gazdaság teljesítményében nagymértékben érinti a Tisza-mente térségét, hiszen a népesség megélhetése, túlélése itt az önellátás forrását is jelentő termőföldhöz kapcsolódik. A mezőgazdaságban működő (99,25 % reprezentációjú) egyéni gazdaságok több mint kilenczede vagy kizárólag, vagy elsősorban saját fogyasztásra termel. A gazdaságokhoz tartozó népesség 61 %-a nem végez más területen aktív jövedelemszerző tevékenységet.

A mezőgazdasági földhasználat ugyanakkor az eredetileg mozaikos természeti adottságokkal szemben túlságosan kiszárított és felszántott. A gazdaságok természetmennyeit a szélsőséges helyzetek természetvesztesége rendszeresen és nagymértékben korlátozza.

Az iparosodottság – a szocialista decentralizált, telephely-jellegű ipar összeomlását követően – alacsony maradt a tervezési területen. Az élelmiszer-feldolgozó

ágazat megújítása főleg a külföldi tőkéből történt. A hazai részvétel korlátozott a tőkehiány, illetve az uniós élelmiszerbiztonsági, környezet- és állatvédelmi feltételek részleges vagy teljes hiánya miatt.

Néhány külföldiek által megvett és fejlesztett korszerű nagyvállalat szerepe ugyanakkor jelentősnek bizonyult majd mindegyik megyeszékhely, és kulcsfontosságú egyes kis- és középvárosok (pl. Tiszaújváros, Martfű, Szentés, Hódmezővásárhely, Mátészalka) stabilitásában.

A *térség turizmusára* nagy volumen és szerény jövedelem jellemző. A rendszerváltás óta nem változott meg az alapvető irányzat: a kiemelkedően magas turistaforgalomban rejlő gazdasági lehetőségeket a térség kis része, néhány települése tudja csak megfelelően kihasználni. A szerényebb bevételi részesedés okai elsősorban az elmaradott infrastruktúrában, az alacsony színvonalú szolgáltatásban, illetve a turizmus kedvezőtlen szerkezetében keresendők.

A meglévő lakásállomány – életminőséget javító szerepén túl – alapját képezi a falusi turizmus infrastruktúrájának. E szolgáltatás a viszonylag könnyen elindítható vállalkozások közé tartozik. A jelzett – szegénységgel összefüggő – problémák viszont ott adódnak éppen, ahol a legnagyobb szükség és legjobb természeti lehetőség lenne arra, hogy a rendelkezésre álló lehetőségek talaján elindulhasson a fejlődés. Ezért tehát a turizmusfejlesztés is csak az integrált fejlesztés része lehet.

Az *információ-érzékeny* gazdasági vállalkozások aránya – 2002-ben, ha megyénként különböző mértékben is, de – elmarad az országos átlagtól (45,3%). Ezért az információkat mind intenzívebben igénylő, s azzal gazdálkodó tevékenységi területek és vállalkozások erősítése a Tisza-mente gazdasági szerkezetében az információs társadalom kiépítése szempontjából stratégiai fontosságú feladat lehet.

A *felsőoktatási* kínálat – hasonlóan az ország más részeihez – e térségben is a munkaerőpiac igényeihez igazodva alakul. A képzési szerkezet és a szakmai kínálat megfelel az életen át tartó tanulás követelményeinek. A Tisza-mente integrált fejlesztésének erőforrása lehet, hogy az elmúlt évtizedben a térségben szaporodtak és megerősödtek a környezetvédelmi és tájgazdálkodási szakok, kutatások.

A Tisza-menti településkörben aktívabbak a városok, ami a *helyi értelmiségi* koncentráció mértékével is magyarázható. Veszély, hogy már a városokban is egyre nehezebb az elhelyezkedés, a térségből származó fiatalok növekvő része felsősokú tanulmányai után a Dunántúlon vagy a fővárosban vállal munkát. E trend is alá-

támasztja, miért elengedhetetlenül szükséges a képzett, fiatal és munkaképes lakosság térségben maradását, tartós építő tevékenységét elősegítő programok és egyéb eszközök mielőbbi gyakorlati megvalósítása.

A *környezeti állapoton* belül: a talajvizek, főként a rétegvizek veszélyeztetettsége, szennyeződése a közcsatornahálózat, illetve a közműpótló megoldások térhódítása nélkül állandósuló probléma. Ez befolyásolja a felszíni vizek állapotát, teljes mértékben korlátozza a talajvizek-, és költségessé teszi a rétegvizek hasznosítását. Az ivóvízellátást biztosító rétegvízkezelők jelentős részben veszélyeztetettek. A felszíni vízfolyások csak korlátozottan hasznosíthatók, bár az igénybevétel mértéke esetenként teljesen fedi - néhol meg is haladja - a megengedett értékeket. A beavatkozást igénylő szennyezett ivóvízü települések esetében az arzénal terhelt rétegvizek a vizsgált térség Csongrád megyei és Békés megyei területein koncentrálnak legnagyobb mértékben, valamint Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben vannak ilyen, 10-12 településből álló területek. A közműháló nyílása tekintetében csupán néhány nagyváros közelíti meg a mindkét közműre arányos rákapcsoltság optimális értékét.

Lokálisan számottevőek a nem megfelelően kivitelezett kommunális hulladéklerakó környéki talajszennyeződések, valamint a talaj növekvő közlekedésből és ipari levegőszennyezésből adódó terhelése.

A koncepcióalkotás során tekintettel kell lennünk arra, hogy ez a környezettel való bánásmód nemcsak a társadalomban, gazdaságban, emberi életkörülményekben és jövőben okoz károkat, hanem ugyanúgy szenved ettől az élővilág is, amely még így is számtalan megoldást kínál az állapotjavításra.

A Tisza-mente egyik legégetőbb környezeti problémája a mezőgazdaságban és élelmiszeriparban képződő - biológiai úton lebontható - növényi és állati hulladékok lerakásának, hasznosításának kérdése. Kevés a komposztáló, biogáz-előállító és felhasználó, illetve bioenergia hasznosító létesítmény. A biomassa, a kommunális hulladékok, a nap, szél, víz, a geotermia a bennük rejlő energia és tápanyag felhasználásával helyben történő energiaellátást és hasznosítást tesznek lehetővé, modern környezetvédelmi ipar, a természetközeli szennyvíztisztítási eljárások elterjesztésével.

Közlekedés-földrajzi szempontból vizsgált nagy kiterjedésű terület kedvező fekvésű, határa részben megérik az ország szlovák, ukrán, román, szerb határ-

szakaszaival, két helyen hármashatár is adódik. A térséget több jelentős közlekedési forgalmi irány érinti és metszi.

A transzeurópai hálózatok hazai szakaszainak kialakulásával a Tisza térség elérhetősége jelentősen javul. A vizsgált térséget feltáró számos I. és II. rendű főúthálózatát korrekciók, településselkerülő szakaszok építésével, rehabilitációval, illetve egyes irányokban új főúti szakaszokkal kiegészítve lehet és szükséges kedvezőbbé tenni. Fontos a jól felépített hálózati hierarchia, a jól kialakított hálózati kapcsolatrendszer. Előbbiek kiegészítéséhez jól kiépített, kedvező mellékúthálózat szükséges. Ezeknek az utaknak nagyon nagy szerepe van a kistérségek, települések együttműködésen alapuló fejlődésében, és a gazdasági munkamegosztás szempontjából. A vizsgált terület vasúthálózata megfelelően sűrű, de a vasútvonalak fejlesztése elmaradt.

A Tisza hajózási szempontból a példátlan méretű beavatkozások ellenére is Európában egyedülálló természetes állapotú folyó, amely pontosan ezen adottságai miatt igen jelentős bel- és külföldi érdeklődésre tarthat számot. A táji értékhez illeszkedő személyhajózás és víziturizmus fejlesztése lehetséges. A tiszai áruszállítás volumene lényegében változatlan, 0,5 millió tonna szint alatt van.

Jelenleg főleg jelentős gépjármű forgalmú főutak belterületi szakaszai mentén található önálló, kiépített kerékpáros nyomvonalak, melyek főleg belterületi és turisztikai forgalmi igényt elégítenek ki, illetve a kerékpárosok biztonságát szolgálják. Folyamatban van a tiszai gátakon haladó Eurovelo hálózat kiépítése.

Az intézményrendszer tekintetében fejlesztési tervek országos, ágazati és területi szinten rendelkezésre állnak. Kevés a hosszú távra szóló fejlesztés, a komplexitás és az összekapcsolásra törekvés. Szükséges a tervek társadalmasítása. Hiányzik a visszacsatolás, a tervek frissessége, ismertsége sem kielégítő. A területi lefedettség nem jelenti azt, hogy az önálló tervek egységes egészzé állnának össze.

A feltárt ártéri összefüggések szempontjából gyengeség a tiszai, térségi szemlélet hiánya. A tiszai problémák súlyát és az oktató, kutató-fejlesztő bázisok létét tekintve leginkább a folyamatos összefogott műhelymunka, és az eredmények gyakorlati fejlesztésekben való érvényesítési lehetősége hiányzik.

A terület- és vidékfejlesztés intézményrendszere kiépült, bár továbbra is központosan vezérelt, mozaikos felépítésű. Az érdekképviselet és érdekérvényesítés szintje alacsony. A térség gyengesége az intézmények összetett problémák integrált kezelésére való felkészületlensége, és az abszorpciós képesség viszonylag alacsony foka. Szükséges és lehetséges az EU csatlakozás kapcsán többletforrások bevonása, valamint a nemzetközi kapcsolatok ütemesebb fejlesztése. A forrásbevonásokat akadályozza a saját erő és a költségvetési részvétel hiánya.

A kiút eddigi lehetőségeit tekintve az új viszonyok között Magyarország számára kínálkozó fejlődési pályák szempontjából az Alföld, és a Tisza-mente adottságai kedvezőtlenek. A hazai növekedés legfőbb forrásai *a külföldi, túlnyomórészt multinacionális tőkebefektetők* voltak, melyek területi preferenciáinak korlát nélküli érvényesülése az Alföld hátrányára történt. A tőkebefektetési szempont egyre inkább elszakadt a térség szerepétől és adottságaitól, lakosságának életlehetőségi szempontjától.

A befektetők mellett összességükben kevéssé érték el a térséget a *területi kiegyenlítést befolyásoló állami pénzalapok* is. A területfejlesztési, és egyéb, pl. agrár-, út, munkaerőpiaci alapok, illetve címzett és céltámogatások egy lakosra jutó országos átlagértékét csak Szabolcs-Szatmár-Bereg és Békés megye haladta meg a térségben. A gáz, csatorna és helyi úthálózat fejlesztése a lakosság életminőségét javította (az igénybevétel anyagi lehetőségének függvényében), de alig tudott hozzájárulni a helyi gazdaságok dinamizálásához, a munkahelyteremtéshez.

A magánbefektetők érdeklődését leginkább vonzó nagy közlekedési beruházások, gazdaságfejlesztési alap, a *nagy összegű állami kedvezmények* (mint például a nagyberuházóknak nyújtott adókedvezmények, vám szabadterületi, ipari parki kedvezmények) az átlagnál lényegesen kisebb mértékben érintették térségünket. Az Alföld településeinek többsége az *önkormányzati finanszírozás* tekintetében is hátrányos helyzetbe került.

Az integrált, területfejlesztéssel, vidékfejlesztéssel és környezetgazdálkodással kiegészülő árvízvédelem, a VTT terület- és vidékfejlesztési programként való kezelése új esélyt teremt a lakosság számára. A Tisza-mente integrált fejlesztési koncepciójának és programjának megalkotásával és megvalósításával végre találkozik a kormányzati, parlamenti és EU támogatás, valamint a helyi kezdeményezés.

3.

FORGATÓKÖNYVEK

A Tisza-mente távlati fejlesztési céljait, prioritásait, majd megvalósítható konkrét programjait csak abban az esetben tudjuk meghatározni, ha kiválasztásra kerül az a legkedvezőbb fejlődési irány, amely a térség erősségeit és lehetőségeit maximálisan kiteljesítve hasznosítja, s egyben tekintettel van a gyengeségekre és veszélyekre is, ezzel elősegítve a negatív folyamatok megfordulását.

A napjainkban erőteljesen jelentkező globális folyamatok, a küszöbön álló EU csatlakozás miatt a jövőben a mai elvárásoknál magasabb követelményeknek kell megfelelnie hazánkkal együtt e térségnek is. Az általános kihívás mellett a Tisza-mente minden lakosától ennél lényegesen nagyobb alkalmazkodást igényel a térség speciális helyzete (működési zavarai, egyre nagyobb mértékű társadalmi gazdasági leszakadása, vízkárai és az ezek elhárítását célzó beavatkozások).

A változásoknak való megfelelés szándéka, valamint a térségi felzárkózás és a táji rendszerek működéséhez szükséges víz- és területhasználat-váltás igénye különösen indokoltá teszi egy a Tisza-mente integrált fejlesztését szolgáló - állami és EU támogatással, térségi partnerséggel megvalósítandó - hosszú távú, tervszerű beavatkozásrendszer kialakítását és működtetését.

Az integrált program figyelmen kívül hagyása, illetve a komplex elképzelések sikertelen vagy részleges megvalósítása esetére *két forgatókönyvet* vázolunk fel a diagnózis felállítását követően. A kiegyenlített fejlődés forgatókönyve (a harmadik), maga a kidolgozott koncepció javaslat.

1. FORGATÓKÖNYV:

*AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS RENDSZER-
SZEMLELET HIÁNYÁT TÜKRÖZŐ,
A TÉRSÉGI ADOTTSÁGOKAT ÉS
SZEREPEKET FIGYELMEN KÍVÜL
HAGYÓ, EZÁLTAL ÚJABB EGYENLŐTLEN-
SÉGEKET ÉS SZÉLSŐSÉGEKET
GENERÁLÓ FEJLŐDÉSI ALTERNATÍVA*

A változat lényege hogy a térség az elhatározott nemzeti és ágazati fejlesztések mentén, de leszakadó helyzetében való védelem és sajátos feladataira való tekintet nélkül kerül szembe a nemzetközi szintű gazdasági, megélhetési kihívásokkal. E forgatókönyvben térünk ki

- a Tisza-völgy árvízvédelmi biztonságának növelésére vonatkozó VTT koncepcióról szóló és

a lakosság életfeltételeit javító fejlesztési tervek kidolgozásáról intézkedő 1022/2003. (III. 27.), illetve

- a Tisza völgy árvízi biztonságának növelését, valamint az érintett térség terület- és vidékfejlesztését szolgáló programról szóló 1107/2003. (XI. 5.)

Kormányhatározatokból származó feladatok, illetve a költségvetési és egyéb feltételek késlekedése, hiánya közötti feszültség következményeire is.

A kívánt szinergikus, hálózatokon és partneri kapcsolatokon nyugvó területi fejlődés elmaradása esetén valószínűsíthető, hogy egy drágább, ad hoc jellegű és a *területi különbségeket növelő fejlődésnek* leszünk tanúi, a rendszerszerűségből származó előnyök nélkül. A fejlődés üteme messze elmaradhat a kívánatostól és – a jelenlegi tendenciának megfelelően, a fejlesztések ellenére – fokozódhat a térség egészének leszakadása. A növekvő külső források sem generálhatnak felzárkózást elérő fejlődést, hiszen

- egyrészt a gazdaság fejlődését leginkább elősegítő állami eszközök továbbra is kisebb arányban és lassabban érnek e területre,
- másrészt a tiszai szempontokat nélkülöző pályázati kiírásokhoz igazodó beruházások nem generálhatnak a helyi adottságokhoz és szerepekhez illeszkedő, szerves fejlődést.

Így önfenntartásra kevésbé képes, rövidtávon érvényesülő, ellentmondásokkal fékezett növekedés valósul meg. Térségi integráltság helyett továbbra is az ágazati jelleg dominál, esetleg a szándékoktól eltérő, egymást gyengítő hatások, elszigetelt, egyéni kezdeményezések.

Térségen belül is kiegyenlítettlen fejlődés következhet be, amelyet a szélsőségség jellemez. A globális tőkehatékonyság és koncentráció szabályait követve néhány szignifikánsan kiemelkedő, dinamikus fejlődő központ mellett – az ágazati fejlesztések ellenére – fokozódhat a gyengébbek, a vidéki térségek leszakadása. A nagyobb fejlettségi különbségek csökkentik a különböző települési szintek közötti együttműködés lehetőségeit, a térségi gondolkodás és kohézió alapjainak megteremtését. A Tisza-mente jelentős részét kitevő külső- és belső periféria településeknek koordinált fejlesztés híján nincs esélyük a felzárkózásra. A központi szerepkörrel rendelkező településekkel így egyre kevésbé alakulhat ki megfelelő munkamegosztásuk. Ezért a vidéki települések éltető gazdasági kapcsolatok, a városok együttműködő vonzáskörzet nélkül maradhatnak, és méginkább a térségtől

kifelé keresnek partnereket. A kisvárosok középfokú ellátásban betöltött szerepe leépül az intézményrendszer jelenlegi normatív rendszerének fennmaradása esetén. További koncentráció következik be az alapfokú oktatás és az egészségügy területén is, mivel a leosztott pénzeszközök egyre kevésbé fedezik a közintézmények fenntartását.

A fenntartható, saját erőforrásokon, tradíciókon, kulturális örökségeken alapuló és globális feltételekhez is alkalmazkodó, *versenyképes térségi gazdaság* kialakulásának kevés a valószínűsége a sajátosságok ellenében is egyoldalú kifelé igazodással. E forgatókönyvben a tájtermészeti rendszerek működési törvényeinek figyelmen kívül hagyása, a belső kohézió és együttműködés hiányosságai, a multiplikatív hatások, valamint a megfelelő egyedi arculatokat képviselő marketing elmaradása egyaránt gyengíti a térségi gazdaság pozícióit és kilátásait, növeli a társadalom terheit.

Feltételezhető, hogy a külföldi tőke számára továbbra sem lesz kedvező befektetési terület a Tisza-mente. Ez kényszerítő erőként hathat arra, hogy a térség ön maga keressen lehetőségeket a gazdasági elmozdulásra. A hátrányos helyzetből következő kiútkeresés *erősítheti a saját erőforrások számbavételét, a kistérségi és regionális összefogásokat és egyben a térség identitástudatát.* A már megindult folyamat esélye nagymértékben függ a terület- és vidékfejlesztési intézményrendszer továbbfejlesztési céljaitól és módjától, valamint a térségi abszorpciós képesség növelő intézkedések eredményeitől, a helyi kezdeményező képesség és ambíció mértékétől.

A gazdasági növekedés jellegét egyértelműen meghatározzák a térségbe érkező agrár- és vidékfejlesztési támogatások. Döntő, hogy az Európai Unió agrártámogatásai közül a tájműködtetést szolgáló ökoszociális támogatások miként terjednek el a termelési dominanciát hirdető szemlélettel és támogatásokkal szemben (mely utóbbiban a Tisza-mente jelentős része - adottságai miatt - csak vesztes lehet). Az első pilléres és erdőgazdálkodási támogatások mentén kevésbé valószínű a vízkár elleni védekezés terheit csökkentő földhasználat terjedése, összefüggések köztudatba kerülése. A második pilléres támogatások jelentőségét és alternatíváját a 2. forgatókönyvben fejtjük ki.

Az EU tagországok folyamatait figyelembe véve valószínű, hogy a támogatás ellenére a mezőgazdasági jellegű gazdálkodással foglalkozó egyéni gazdálkodók egy része tönkremegy. Ez a már meglévő vidéki megélhetési és egészségi gondokat tovább növeli, és egyben indokoltá teszi az integrált fejlesztési megoldást.

A térségi hozzáadott érték valószínűleg továbbra is viszonylag alacsony marad, a helyi termékek feldolgozása a megindult pályázati lehetőségek és a tőkekoncentráció szabályai szerint változik, ezért a szükségesnél kevésbé szolgálja a vidék fejlődését. A modernizációs szakadékot mélyíti többek között az is, hogy a térség lemarad az infokommunikációs technológiák használatában.

Az alacsony gazdasági aktivitás és humán potenciál miatt valószínű, hogy összességében is tovább csökken a *térség megtartóereje*, ami fokozza a területi és társadalmi polarizációt.

Ezen belül háromfajta fejlődési irány rajzolódik ki: a meglévő siker-centrumok még erősebbekké válnak, új szigetszerű sikerterületek jönnek létre, illetve egyre inkább számolnunk kell a külső és főleg a belső perifériák konzerválódásával, további leszakadásával. Várhatóan a migráció is e szerint alakul: a klasszikus térségi migrációs tendenciákon túl új, a (belső) centrumterületekre és siker-központokba irányuló vándorlás indulhat el a leszakadó térségekből.

A Tisza-mente felső kétharmadán jellemző elmaradott vidéki területekre vegyesen érvényes az elöregedésből, elvándorlásból eredő népesség erózió. Súlyosbodó gond a legelmaradottabb települések lakosságának felgyorsuló etnikai kicserélődése, és a bomlás, sorvadás halmozott kulturális, iskolázottsági, szakképzettségi, települési, szociális hátrányaival. A mélyszegénység és kirekesztettség problémája tovább fokozódik. A társadalmi feszültségek nem csökkennek. A területi-társadalmi hátrányok fokozódása miatt az ágazati társadalmi integrációs programok magasabb költségével kell számolnunk a térségben.

A kis településeken állandósulnak a humán erőforrás hiányosságai („kovász” emberek, helyi kezdeményezések, képzések, a képzett emberek társadalma nem tud megtelepülni). Emiatt súlyosan sérül az esélyegyenlőség és tovább csökken az abszorpciós képesség, aminek pedig kulcsszerepe lenne a kívülről jövő innovációs megoldások befogadásában, társadalmisításában, illetve a helyi igények és kezdeményezések összefogásában, megfogalmazásában.

Térségi szempontból átgondolt és összehangolt humán-erőforrásfejlesztés hiányában a NFT és NVT ilyen célú eszközei a szükségesnél és lehetségesnél kevésbé érhetnek célba, holott ez volna az egyik jó adottságokkal rendelkező kitérés pont.

A *Tisza-mente környezetileg* fokozottan érzékeny területen fekszik, ahol az infrastrukturális fejlesztések elmaradása és az erre kellően nem tekintettel levő vegy-

szerhasználatú gazdálkodás különösen súlyos környezeti problémákat okozhat.

A környezetvédelemben a szigorodó EU előírások miatt bizonyos kötelezettségeknek meg kell felelni. A víziközmű-, illetve hulladékgazdálkodási fejlesztés ezt célzó ágazati támogatásai miatt várhatóak pozitív változások a környezeti jellemzőkben. Ez feltétlenül javítja a térségi fejlődés esélyeit, elsősorban a közérzetjavulás, és kevésbé a gazdaság terén.

A települési infrastruktúra-hálózatok kialakulásakor a fogyasztói hozzáférés anyagi feltételei nem lesznek mindenki számára adottak. Ezért az infrastruktúra-fejlesztés segíti a felzárkózást, de a belső elzárt, periférikus helyzeteiken nem változtat, sőt, a vidéki és szegény területeken a szociális helyzet önmagában is korlátja lehet már a kötelezettség-teljesítésnek, állapotjavulásnak.

Az integrált térségi fejlesztést, táj- és vízhasználatváltást nélkülöző ágazati vízkárelhárítási fejlesztések a Tisza-mentén jelentős változást, de csak részleges, és hosszú távon kevésbé fenntartható megoldást jelentenének. A jelenlegi vízvezetésen alapuló gazdálkodási rendszerben az ár- és belvízvédelmi, öntözési intézkedések célja, hogy felelősségi- és hatáskörükben külön-külön javítsák ágazati infrastruktúráik (rendszerváltás idején gyakorta előforduló alacsonyabb szintű költségvetési támogatásával, és emiatt gondozatlanságával is összefüggő) állapotát, működőképességét. A legfeltűnőbb – katasztrófával fenyegető – az árvízvédelem VTT programot kiváltó helyzete, de ugyanilyen nehéz a mindennapi megélhetési gondok állandósulásában nagyjelentőségű (eddig egyenként is nagyobb összegű kárt okozó) belvíz-, öntözés- és aszály probléma is, amelyek a termés nagy részét rendszeresen elviszik.

A szabályozott vízkezelés paradigmaváltó koncepciója új lehetőségeket nyit a vidéki fejlődés, vidékgazdaság, környezetgazdálkodás, az ártér sajátosságaihoz és szerepeihez újra igazodó tájgazdálkodás számára. Ugyanakkor amennyiben az ár- és belvízveszély megoldás csak az ágazattól jelenleg tervezett árapasztó tározók területére korlátozódik, és nem következik be jelentősebb szemlélet-, gazdálkodás- és területhasználat-váltás, annyiban nagy valószínűséggel újra nő az árvízveszély, és 30 (esetleg 10-20) év múlva újra kell gondolni az árvízvédelmi beavatkozásokat.

A jelenlegi táj- és vízhasználat konzerválódása esetén tovább romlik a térség *vízháztartása, stratégiai vízkészlete fogy*, korlátozódnak a különböző lakossági és gazdasági vízhasználatok, romlik a táj ökológiai státusa. Fokozódik a termőterületek elsivatagosodása, a talajdegradáció, és mindezek által egyre kevésbé tartható fenn a jelenlegi mező- és erdőgazdálkodási struktúra. Ebből következik, hogy a rurális térség po-

tenciálja csökken, amivel tovább romlik belső periféria helyzete.

Az aszály a lakosság egészségi állapotát, aktivitását is károsan befolyásolja. Ez és az árvízi kockázat újra növekedése nem kíméli a vidék mellett a nagyvárosok lakosságát sem. A csak az árapasztó tározók által érintett településekre korlátozott kommunikációs stratégia késlelteti az ártérműködési összefüggések köztudatba kerülését és ezáltal az együttműködés előrehaladását.

A tervezett gyorsforgalmi *utak* kiépülése pozitív változást hozhat a gazdaság térszerkezetében, és a térség európai gazdasági térbe illeszkedésében. A belső kapcsolatok hiánya azonban akadálya lehet a kibontakozásnak, hiszen így csak a közvetlenül érintett sávban javul – és máshol nem – a piacra jutás és az együttműködés esélye. A nemzetközi közlekedési folyosók a ráhordó belső hálózat hiányában csak tranzit folyosóként tudnak működni, így nem járulhatnak hozzá eléggé a térség gazdasági potenciáljának jobb kiaknázásához.

E forgatókönyv szerint a törvényi előírásoknak megfelelő térségi fejlesztési *intézményrendszer* minimuma valószínűleg meg, így a térséget továbbra is szükségleteinél kevésbé érik el az állami kiegyenlítő eszközök. Az alulról jövő szerveződések hiánya, rendszermentessége, a különböző társadalmi csoportok (települési önkormányzatok, gazdasági társaságok, közintézmények, civil szervezetek) közötti együttműködés hiánya miatt sérül a partnerség elve.

2. FORGATÓKÖNYV: A RÉSZLEGES MEGVALÓSULÁS FORGATÓKÖNYVE

A *változat lényege*, hogy a javasolt integrált fejlődési irány elvileg elfogadást nyer, a gyakorlati lépések azonban – a célként kitűzött szerves fejlődés ellenére – kiegyensúlyozatlanná válnak, a költségvetés erre szánt eszközeinek csekély mértéke, egy-egy ágazat némely előreszaladó, vagy elmaradó intézkedése, illetve a térségi fogadókészség és partnerség hiánya miatt. Ezáltal a fejlődés több ponton elakadhat, lelassulhat, aránytalanul válhat, a kiegyenlítési cél felé haladás helyett a szélsőségek növekedése valószínű.

A *térség alapvető és egyszerre, egyaránt fontos szükséglete a vízkároktól való és a megélhetési biztonság*. A javasolt komplex beavatkozásrendszer részleges megvalósulása többféle módon és különböző hatásokkal következhet be, közös vonásként mégis minden variáció a kiegyensúlyozatlanság növekedését hozza magával. Ezek közül a következőket javasoljuk végiggondolni, különös tekintettel a kialakult fejlesztési környezetre:

a) A VTT szűken értelmezett műszaki beruhásként való megvalósulásának hatásait az 1. forgatókönyv tartalmazza. A VTT árvízvédelmi beruházásai által érintett területekre 2003. szeptemberben készült – infrastrukturális és tájgazdálkodási feladatokra koncentrált – Vidékfejlesztési programja megvalósulásának⁵ elmaradása több szempontból aggályos mindezek mellett:

- Az árapasztó tározó funkció tájgazdálkodási gondoskodás nélkül valószínűleg rövidebb ideig tartható fenn az érintett területeken, mint az árvizeket jobban toleráló, gazdálkodói érdekből és célirányos kifizetések eredményeként is gondozott ökológiai rendszer működése esetén.
- Vidékfejlesztési szempontból alapvető, hogy a tározóterek a települések földterületének átlag 20-30%-át, esetenként azonban több mint 60%-át érintik. A föld e települések jórészt egyetlen gazdasági erőforrása, más helybeli megélhetési lehetőség sincsen. Ezért fontos követelmény, hogy az egyes tározók területén élő és gazdálkodó emberek felkészülhessenek a víztározás következtében módosuló adottságokra, illetve a tájhasználat megvalósíthatósági tanulmányokban nyílt tervezési eljárás keretében, és az új befogadást segítő állami partnerség mellett kidolgozásra kerülő programcsomagok alapján változtathassák. E folyamat bizonytalansága illetve késlekedése a lakossági befogadás és felkészülés esélyeit rontja és növeli az árapasztás gazdasági társadalmi kockázatát. *Az ezévből építeni tervezett árapasztók területén érintett lakosság szempontjából a következő változások valószínűek:*
 - A kijelölt területeken bizonyos mértékben megváltozik (már megváltozott) a földtulajdon forgalmi helyzete és ára, illetve területhasználati korlátozás lép életbe. Ezt az előkészítés alatt álló egyszeri kompenzációval a Kormány ellentételezni tervezi. A lakosság szempontjából az ellentételezés arányossága és a megélhetési feltételek javulása alapvető.
 - Megváltozik, árvízvédelmi szereppel egészül ki az árapasztással érintett termőföldek funkciója is. Ennek elismerése és akár jelképes összegű rendszeres kifizetéssel ellentételezése jelenleg nincs tervezve, pedig kulcsfontosságú volna az árvízvédelem és az ártéri lakosság együttműködésében, valamint az ártér-tudat helyreállítása szempontjából. E javasolt kifizetési rendszerben támogatási feltételként lehetne megszabni

az árvízvédelmi funkcióban tartó művelési ágat és gondozást is, nemcsak az árapasztók, hanem a hullámtéri földek esetében is.

- A kifizetés feltétlenül összehangolandó, esetleg összevonandó az analóg NVT agrár-környezetgazdálkodási kifizetésekkel, melyek közé szükséges támogatási célként és pályázható lehetőségként fölvenni a tiszai ártér sajátosságainak megfelelő gazdálkodást. (Az ártéri tájgazdálkodás a gazdálkodás és az alapját képező ökológiai rendszerek kialakítása, működésben tartása mellett segítené az árvízvédelmi funkció ellátását is.) Ez jelenleg csak az ÉTT területek közé kijelölt és meghirdetett területen és a következő korlátokkal lehetséges.
 - Az ártéri jellegnek megfelelő gazdálkodás további feltétele a vízrendszer kialakítása és működésben tartása. Az ehhez szükséges szervezeti, költségvetési és jogi feltételek jelenleg nem állnak rendelkezésre, kialakításuk a VTT ütemezésétől kissé lemaradva folyamatban van.
 - Az árapasztásra igénybevett területek tényleges kárainak megtérítése jelenleg a véstározási gyakorlatnak megfelelő lehet. Az új árvízi kategóriának megfelelő jogi szabályozás még nem ismeretes.
 - A programban javasolt vízi-közmű fejlesztések késlekedése nyilvánvaló környezeti kockázat növelő tényező.
 - Az árvízvédelmi, ökológiai értéknövelő funkciókat befogadó lakosság állami közfeladatot vállal át. Ebben a helyzetben a közérzetjavító hatású infrastrukturális beruházások elmaradása a partnerség sérülését hozza magával.
- b) A járulékos térségi fejlesztés hiánya mellett *a közvetlenül érintett térségre szűkített Vidékfejlesztési program megvalósítása* maga is fölvetethet néhány problémát:
- A Vidékfejlesztési program megvalósítása az árvízvédelmi intézkedések által érintett települések számára pozitív, a beruházás elfogadását segítő intézkedés lenne. *A VTT által érintett térség terület- és vidékfejlesztését szolgáló programról* szóló 1107/2003. (XI. 5.) Kormányhatározat 3. pontja azonban nem biztosít költségvetési forrást a kapcsolódó fejlesztések számára, hanem csak NFT KIOP-ban átcsoportosítható források felhasználásáról intézkedik, és a NFT AVOP és a NVT általános pályázati lehetőségeihez viszonyított érintettségű prioritásokat javasol. Ez a fejlesztések

⁵ Megvalósítási terv a Tisza-völgyi árapasztó rendszer (ártér-reaktiválás szabályozott vízkivezetéssel) I. ütemére valamint az életfeltételeket javító földhasználati és fejlesztési program a kapcsolódó kistérségekben (Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése, I/a ütem), Összefoglaló, Vidékfejlesztési programjavaslat – VÁTI-VIZITERV, Budapest, 2003. szeptember

esetlegességét, részleges lehetőségét és a vízügyi beruházáshoz viszonyított lemaradását jelenti, különösen, ha figyelembe vesszük az érintettek forráshiányos voltát is. Víz jelenlétében való gazdálkodás, az árapasztás befogadása és a területek gondozása viszont hosszú távon garantált feltételek biztosítását teszik szükségessé.

- Az egész ártérre készülő integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepció VTT árapasztók és hullámtéri beavatkozások által érintett térségekre való területi leszűkítése ugyanakkor hátráltatja az *ártéri identitás és együttműködés* erősödését, nem segíti elő a tiszai ártér egészséges rendszerműködését szolgáló társadalmi-gazdasági együttműködést, ami pedig kardinális feltétele a vízkárelhárítás és a gazdálkodás távlatban is fenntartható módjai kialakításának.
- A szűkített vidékfejlesztési program nem elegendő a mind jobban lemaradó térség *felzárkózáshoz*.

c) *Egy egész ártérre vonatkozó komplex, integrált program részben sikeres, közepesen koncentrált megvalósítása esetén* a következő területi-gazdasági, környezeti és társadalmi döntési helyzetek és hatásmechanizmusok vázolhatók fel a víz- és tájhasználat váltással kapcsolatban:

- A Tisza-mente vízgazdálkodással összefüggő térségi tervezésében – sajátosságaiból következően – a föld- és vízhasználat, a mezőgazdaság, a vidéki megélhetés és életmód kulcskérdés. E terület az, amely nem vonhatja ki magát a természeti erők hatása alól, itt határozza meg leginkább a gazdálkodás esélyét a táji adottságokhoz való alkalmazkodás módja és mértéke. Ezért és a globális verseny feltételei miatt is a térségi gazdasági növekedés jellegét egyértelműen meghatározzák a térségbe érkező *agrár-és vidékfejlesztési támogatások*. Döntő, hogy az Európai Unió agrártámogatásai közül a tájműködtetést, és itt kifejezetten az ártér egészséges működését szolgáló ökoszociális támogatások milyen mértékben terjednek el.
- A részleges megvalósulás kockázata, hogy a kormányzat és az érintettek döntéseit meghatározó *iteratív együttműködés* elakad, a logikai sorrend megbicsaklik. Kockázat ez éppúgy, mint a nehézségek okozta késlekedés.
- Távlatosan biztonságos feltételek, árapasztási és tájgazdálkodási kifizetési, illetve vízrendszer információk, ajánlat, kommunikáció és állami garanciák nélkül az önkormányzatok és gazdák nem hozhatnak megalapozott döntéseket az állami közfeladatok – saját és környezetük életkörülményeit és a jövő nemzedékek sorsát meghatározó

– átvállalásáról. Így nem lehetnek saját hatáskörükben felelős partnerek.

- A Tisza-mente speciális helyzetében, mesterségesen kialakított természeti és használati feltételeiben minden új változtatás különösen nagy körültekintést, összefüggés-ismeretet és együttműködést igényel a különböző helyzetű partnerektől.
- Az árvízvédelmi beavatkozás, vagy területrendezési szabályozás a területhasználaton alapuló megélhetést, tájhasználatváltást elősegítő feltételek biztosítása nélkül az érintetteket lehetetlen helyzetbe hozza, ezért elsődleges feladat az ágazati lépések összehangolása és a lakossággal való partnerség kialakítása. Az árvízvédelmi lépéskényszer kényszerítő erővel hat az együttműködés magasabb szervezetségi szintre emelésére is.
- A táji adottságokhoz alkalmazkodást elősegítő második pilléres támogatások valódi céljukat itt csak az ártéri sajátosságokhoz igazodva érik el. Emiatt a kiszáradó ártéren – vízrendszer rehabilitáció nélkül – csak korlátozottan lehet sikeres a szántó-gyep illetve -erdő konverzió.
- Az intenzív gazdálkodás eredményessége is javulhat a jelenleg veszteséges területek használatának átalakításával, ami segíthet a csatlakozás kapcsán nehéz helyzetbe kerülő gazdák EU alkalmazkodásában.

A Tisza mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciójának részleges megvalósulása esetén az innovációs képességgel rendelkező néhány nagyobb *üzem* többlet forrásokhoz juthat, megerősödik, piacot szerez és termékskálát bővíti. Néhány egyedi, tájspecifikus mezőgazdasági termék is forgalomba kerül. A *gazdasági kapcsolatok* részleges bővülése elsősorban a gyorsforgalmi ut(ak), illetve a sikercentrumok térségében várható.

A kis- és középvállalkozások közül nem mindegyiknek sikerül megerősödni, csak részben lesznek képesek arra, hogy az ágazati és horizontális beszállítói programokba bekapcsolódjanak. Néhány termelési klaszter kialakul és jól működik. A logisztikai és a kereskedelmi szerepkör megerősödése várható.

A *turizmus* területén a kínálat bővülésének lehetünk szemtanúi, amely egyaránt vonatkozik a szolgáltatásokra, a kereskedelmi lehetőségekre és a programokra. Részleges megvalósulás esetén a kívánalmaktól elmaradhat viszont az összefogás és marketing, és ennek következtében a hatékonyság alacsonyabb marad térségi programkínálat híján. A fejlesztési támogatások bővülésével tovább nőhet a különleges, minőségi igényeket kielégítő szigetzerű „turisztikai paradicsomok” száma. A fejlesztésre leginkább rászoruló elmaradott

társégek vidéki kínálata viszont valószínűleg korlátozott marad a lakás-, szociális és felkészültségi körülmények miatt.

A jelenlegi gazdasági aktivitási ráta, innovációs potenciál, humán kapacitás kismértékű emelkedése mellett is valószínű, hogy tovább *csökken a térség megtartóereje*, ami fokozza a területi és társadalmi polarizációt. A Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programjának részleges megvalósulása társadalmi, *humán erőforrás-fejlesztési* szempontból szintén többféle kockázatot hordoz. A legnagyobbak ezek közül a *roma integrációs* programok elmaradása illetve kudarcra értékelhető, amely elsősorban az etnikai váltás közép- és felső-tiszai térségeiben illetve környezetükben tisztázatlan hatásmechanizmusokkal fenyeget. Valószínű ugyanakkor, hogy az ártéri tájgazdálkodás ilyen célú elemei elő is segíthetik az integrációs folyamatot.

A Tisza-mente valószínű részleges népességcseréje szelektív, a nyugati területek, valamint jelentősebb térségi centrumok felé irányuló elvándorlással párosul. A területi-társadalmi hátrányok fokozódása miatt a társadalmi integrációs programok magasabb költségével kell számolnunk a térségben.

Az általános iskolázottsági-képzettségi színvonalemelési igényen belül különösen nagy jelentősége van az új gazdálkodási formákra való felkészülésnek, illetve annak, hogy legyen elegendő tér a különböző generációk és rétegek munkaerőpiacra, vállalkozásépítésbe való belépése számára. Az ebben való késlekedés növeli a már ma is súlyos strukturális problémákat. A belső szakadékot fokozhatja még az is, ha a Tisza-mente továbbra is elmarad az info-kommunikációs technológiák használatában, a kívánt szinttől elmaradnak az információs-társadalom fejlesztések.

Várhatóan egyre több települési önkormányzat felismeri szükségességét és erőfeszítéseket tesz a fiatal diplomások megtartása érdekében (bérletépítés, ösztöndíjrendszer). Ennek ellenére tényleges megvalósulás esetén térségi szinten nem tud meggyökeresedni a képzett társadalom, aminek pedig kulcsszerepe lenne a kívülről jövő innovációs megoldások befogadásában, társadalmisításában, illetve a helyi igények, kezdeményezések összefogásában, megfogalmazásában és artikulálásában.

A *környezetvédelmi fejlesztésre* megnyíló lehetőségek mellett is gondot jelenthet az ártéri sajátosságok figyelembevétele, hiszen a jelenlegi nemzeti és ágazati fejlesztési tervek e tényre és az árapasztás által bekövetkező környezeti kockázatonövekedésre csak kis részben vannak tekintettel. A részleges megvalósulás további kocká-

zata, hogy a műszaki létesítmények és a területhasználat nem az ártéri működésnek és mozaikos szerkezetnek megfelelő – fenntartható – formában és helyen valósul meg, hanem továbbra is a veszélyeztetett, majd nagy erőfeszítéssel védendő módon.

A részleges megvalósulás fékező erőt jelent a környezet 1. forgatókönyvben említett érzékenysége mellett azért is, mert így kieshetnek az ökológiai szolgáltatások jelentős hasznai (pl. víztisztító-, fémtelenítő hatások, a mesterséges technológiával előállított szolgáltatásoknál nagyságrenddel kisebb ráfordítással). Kellő motiváció hiányában fékeződhet az alternatív, környezeti sajátosságokhoz illeszkedő és költségkímélő szennyvíztisztítási módszerek bevezetése, és ugyanígy a megújuló energiaforrások számottevő használata is.

Települések összefogásával új regionális hulladéklerakók épülnek. Kockázatot jelent a szállítás és a lakosság fizetőképessége mellett az, hogy a régi, bezárásra ítélt lerakók rekultivációja forráshiány miatt elmarad, és így a környezeti állapot nem javulhat a kívánt és lehetséges mértékben.

A *gyorsforgalmi út fejlesztések* jelenleg is változó ütemezése miatt területi súlypontváltás nem várható, inkább a jelenlegi sikercentrumok közül néhány erősödése gyorsulhat, pl. Szeged illetve Tiszaújváros környékén. A gazdasági kapcsolatok élénkülése nemzetközi cégek megtelepedése mellett elősegíti a beszállító cégek illetve a turizmus lehetőségeit. (például: Tiszaújváros esetében azonban akadály az alsóbbrendű kapcsolatok bonyolultsága, gyengesége, és Tiszavasvárinál a közlekedés biztonságát súlyosan veszélyezteti az autópálya végpont után következő településekre rázúduló forgalom.)

A Tisza-mente integrált fejlesztése az EU csatlakozással egyidőben kerül napirendre, ezért különös fontosságú a fejlesztési ciklusokhoz való alkalmazkodás az *intézményfejlesztésben*. Az eddigi folyamatok alapján kockázati tényezőként kell számolni azzal, hogy kormányzati feltételekben és térségi összefogásban is csak részben sikerül a következő ciklusra felkészülni. Ezért – bár az integrált program kifejezetten EU céloknak és nemzeti fejlesztési terveknek megfelelően készül –, a bonyolult és részben sajátosságainál fogva új feltételrendszer késlekedő kialakítása a potenciálisan jelentős mértékű forrásbevonás komoly akadálya lehet.

A nagyobb fejlettségi különbségek csökkentik a különböző települési szintek közötti munkamegosztás lehetőségeit, a térségi gondolkodás alapjainak megteremtését, a városok és a falvak közötti együttműködést. A hátrányos helyzetből következő összefogási szükséglet ugyanakkor erősítheti is a tényleges térségi együttműködést és identitás tudatot.

A civil szervezetek további erősödése figyelhető meg. Várhatóan mind nagyobb számban találunk majd olyan szervezeteket, amelyek állami és önkormányzati feladatokat vállalnak át.

Részleges megvalósulás esetén a területi programok ismertsége, elfogadottsága elmaradhat a célirányos cselekvéshez szükségéstől. Az információ nem jut el a leginkább rászorulókhhoz, illetve ha eljut is, nem válhat hatóerővé a fogadási feltételek hiánya miatt. Kockázati tényező, hogy a kistérségek továbbra sem rendelkeznek megfelelő humán fejlesztési kapacitással. Hiányoznak a projektötletek és a saját erő, nem alakul ki a partnerség. Mindezek együttesen azt eredményezhetik, hogy a térség abszorpciós képességének nagy része kihasználatlan marad. Amennyiben nem lesz a területnek továbbra sem „gazdája”, nem tud megvalósulni az érdekérvényesítés, nem lesz megfelelő helye a kooperációnak.

3. FORGATÓKÖNYV:

*AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSEN ÉS RENDSZER-
SZEMLÉLETEN ALAPULÓ, KIEGYENLÍ-
TETT, SZERVES FEJLŐDÉST SZOLGÁLÓ
INTEGRÁLT TERÜLETFEJLESZTÉS,
VIDÉKFEJLESZTÉS ÉS KÖRNYEZETGAZ-
DÁLKODÁS FORGATÓKÖNYVE*

A fent ismertetett fejlesztési irányok, forgatókönyvek egyike sem elegendő a Tisza-mente problémáinak oldásához, a környezetgazdálkodási szempontú térség- és vidékfejlődés számára. Ezen belül különösen a vidéki térségek számára elfogadhatatlanok, és nem alkalmasak az országos jelentőségű fenyegető vízháztartási és komplex vízkárproblémák kezelésére sem.

Ezért a tervezés során a továbbiakban egy kiegyenlített fejlődést ígérő *konceptió* kidolgozására koncentráltunk, melyet – hatásával együtt – a következőkben részletesebben kifejтünk.

4. *SWOT-ANALÍZIS*

A helyzetelemzés készítését, valamint a nem kívánt állapotokat felvázoló forgatókönyvek készítését és elemzését követően meghatározásra került az a többrétegű célrendszer, amely alapján felépül az integrált koncepció célpiramisa, elkészül a koncepció, s megteremtődnek a programkészítés feltételei. Ehhez a munkához az Európai Unióban kialakított és régóta használatos, az utóbbi évtizedben a magyar területpolitikai tervezésben is elterjedt Swot-analízis módszere kínálkozott megfelelő eszköznek.

A Swot-elemzés összekapcsolja a helyzetelemzést a célok, prioritások rendszerével, egyúttal összefoglaló, súlyozó rendszerként is működik, mivel komoly segítséget nyújt a megállapítások szelektálásában és rendszerezésé-

ben, valamint az adott terület (esetünkben a Tisza-mente) főbb jellemzőit kiemelő leírás, komplex diagnózis készítésére is alkalmat ad.

A Tisza-mente fejlesztésének belső tényezői (erősségei, gyengeségei), illetve külső tényezői (lehetőségei, veszélyei), valamint ezen tényezők szinkronizálása, szinergiájának biztosítása, s mindezek révén az integrált fejlesztési program célpiramisa a teljes tervezői kör részvételével, többlépcsős, összehangolt műhelymunka keretében – az alábbi csoportosítás szerint – készült el:

- környezet és infrastruktúra,
- humán erőforrás,
- gazdaság,
- intézményrendszer.

<p style="text-align: center;">KÖRNYEZETVÉDELME ÉS INFRASTRUKTÚRA</p>	<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • termál-, szénhidrogén készlet • jó termőtalajok • stratégiai vízkészlet • természeti erőforrások • természetközeli tájrészek, a Tiszára felfűzött ökológia hálózat rendszere • sűrű felszíni vízhálózat • csökkenő vízhasználat • közlekedési szempontból kedvező fekvés • sűrű vasúthálózat • kiépített közüzemi vízellátó rendszer • ár és belvízvédelmi rendszer 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • talajdegradációra érzékeny talajok • lesüllyedt talajvízszint • ár-, belvízveszély, aszályhajlam • szélsőséges vízjárás • kifogásolható ivóvízminőség • alacsony szennyvíz-csatornázottság, szennyvíztisztító kapacitás hiány • hulladék gazdálkodás megoldatlansága • vasúti mellékvonalak gyenge állapota, hiányos kapcsolatok az alsórendű útvonalakban (kistérségi szervezőközpontok gyenge elérhetősége) • hiányos közúti főhálózat (gyors, főút) • folyóátkelések alacsony száma, gyenge minősége., kapacitás hiánya • árvízvédelmi rendszer gyenge kiépítettsége, belvízrendszer gyenge állapota
<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • megújuló energiaforrások használata, decentralizált energiagazdálkodás • termálvíz környezetkímélő, racionális használata • biodiverzitás fokozása (vízrendszerek vagy vizes élőhelyek) • környezettudatos mezőgazdaság • EU természetvédelmi intézkedései • egészségesen működő tájrendszerek • szelektív hulladék gyűjtés-hasznosítás, plazmaégetők, hulladékgazdálkodás • szennyvíz kezelés, tisztítás alternatív szennyvíztisztítók • nemzetközi közlekedési folyosók kiépítése • vasúthálózat korszerűsítése • Tisza nemzetközi víziúttá minősítése, hajózási lehetőségek kihasználása • főúthálózat és alsórendű utak bővítése • települési és turisztikai kerékpárút hálózat bővítése • racionális belvízgazdálkodás (tájhasználat váltás, vízvisszatartás, többcélú vízkormányzás, tározás és csatorna-karbantartás) 	<p>Lehetőség-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • környezetkímélő, az adottságokhoz alkalmazkodó termelési szerkezetváltás • stratégiai vízkészletek minőségi és mennyiségi megőrzése, bővítése • természetközeli, diverz, mozaikos tájszerkezet kialakítása az ártéri vízrendszer rehabilitálására alapozva • decentralizált megújuló energiagazdálkodási önfenntartó rendszerek kiépítése • a térség külső elérhetőségének javítása a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítésével (gyorsforgalmi utak, nagysebességű vasút) • a Tisza turisztikai és személyhajózási lehetőségeinek megteremtése a kapcsolódó infrastruktúra háttérével együtt • a térség belső kapcsolatainak javítása a vasúti mellékhálózatok korszerűsítésével és működtetésével (regionális társaságok létrehozása) 	<p>Lehetőség-gyengeség stratégiák</p> <ul style="list-style-type: none"> • degradációra érzékeny talajokon tájhasználat váltás (extenzifikáció, erdősítés gyepesítés) • ártéri vízrendszer rehabilitáció, vízvisszatartás, a vízjárás szélsőségeinek csökkentése • közműöllő zárása és az alternatív szennyvíztisztító programok bevezetése a kis lélekszámú településeken (prioritás a VTT-vel érintett településekre) • jól kidolgozott hulladékgazdálkodási tervekre épülő programok elindítása • a térség belső kapcsolatainak javítása a főúthálózat, alsórendű közúthálózat, kerékpárutak és a folyami átkelések bővítésével, fejlesztésével
<p>Fenyegetések:</p> <ul style="list-style-type: none"> • környezeti állapot romlása • táji rendszerek degradációja • talaj pusztulása • forráshiány – környezetvédelmi beruházások elmaradása • külső forrásbevonás: a térségi értékeket romboló beruházások • külföldről érkező szennyezések • ár- belvízveszély fokozódása • elszivatagosodás, biodiverzitás csökkenése • perifériális helyzet erősödése 	<p>Fenyegetés-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kedvező fekvés kihasználása a Helsinkifolyosókhoz kapcsolódó belső úthálózatok kialakításával, határátkelők kapacitásának és számának növelésével • természetközeli tájrészek fenntartása és növelése erdősítéssel, gyepesítéssel, mezőgazdasági területek extenzifikációja, erdők természeti funkciójának visszaállítása, erdőstratégia kidolgozása 	<p>Fenyegetés-gyengeség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • komplex megoldás az ár és belvízvédelmi veszélyeztetettség kezelésére (jelenlegi rendszer + VTT + tájhasználatváltás) • források biztosítása a környezetvédelmi beruházásokra (hulladék-gazdálkodás, szennyvízkezelés, ivóvízminőség javítás) • környezetvédelmi nemzetközi egyezmények felülvizsgálata, monitoring, információs rendszer kiépítése

<p style="text-align: center;">HUMÁN- ERŐFORRÁS</p>	<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • környezet- és természetvédő civil szervezetek • rurális tradíciók • identitás • felsőoktatási kínálat 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mélyszegénység • roma probléma • „kovász” emberek hiánya • kedvezőtlen településszerkezet • felsőoktatási hozzáférés • hálózatosodottság hiánya • tartós, magas munkanélküliség • digitális szakadék • az általános és a speciális képzési szint alacsony
<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hálózatok fejlesztése • rurális tradíciók kiterjesztése • foglalkoztatottság növelése • emberek, modellek „sztárolása” • a képzési szintek növelése 	<p>Lehetőség-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • civil hálózatok fejlesztése (modell környezet- és természetvédő szervezetek) • szerepek, tradíciók kiterjesztése, integrálása a mindennapok világába • lokális, Tisza és Alföld tudat erősítése 	<p>Lehetőség-gyengeség stratégiák</p> <ul style="list-style-type: none"> • társadalmi és innovációs hálózatok fejlesztése • hátrányos helyzetű munkaerő tartalékok foglalkoztatási lehetőségeinek bővítése • sikeres modellek, példaértékű teljesítmények támogatása, elterjesztése • a foglalkoztatás új típusú formáinak elterjesztésével a digitális hátrányok csökkentése • az általános és a speciális képzettségi szint növelése
<p>Fenyegetések:</p> <ul style="list-style-type: none"> • felsőoktatási hozzáférés romlása • kirekesztettség • kistelepülések kiüresedése, „gettósodása” 	<p>Fenyegetés-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a felsőoktatási hozzáférést akadályozó tényezők mérséklése • a rurális tradíciók és az identitás erősítésével a kistelepülések kiüresedésének, gettósodásának mérséklése 	<p>Fenyegetés-gyengeség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a mélyszegénységet és a roma problémát kezelő integrált programokkal a kirekesztettség veszélyének mérséklése • az esélyegyenlőség biztosításával a térségi fiatalok diplomaszerzési feltételeinek javítása • mikrotérségi összefogásokkal, a szolgáltatások, az alapellátások biztosításával a kistelepülések megtartó képességének fokozása

<p style="text-align: center;">GAZDASÁG</p>	<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • széleskörű termelési adottságok • hagyományokon alapuló gazdálkodás szigetszerű megléte • agrártársági hagyományok • vízkivezetés lehetősége • nagy gyakorlatú erdőgazdasági szakembergárda és tudományos-kutató háttér • erdős-pusztához kötődő gazdálkodási hagyományok • élelmiszergazdasági, kézműipari tradíciók • munkaerő–tartalék • meglévő ipari centrumok • a turizmusnak kedvező természeti, kulturális adottságok • relatív olcsó turisztikai lehetőségek • meglévő, működő idegenforgalmi centrumok • meglévő fejlett tudás centrumok 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • iparszerű mezőgazdaság • az adottságoktól eltérő termelés és területhasználát • alacsony multiplifikációs szint • hiányzik a szakértelem a fenntartható gazdálkodáshoz • alacsony erdőszültségi, rossz összetételű erdőállomány • rendezetlen erdő tulajdonviszonyok, elaprózott birtokszerkezet • kis- és középvállalkozások és önkormányzatok tőkehiánya • integráció és kapcsolatrendszer hiánya • a lakosság alacsony gazdasági és pályázási aktivitása • alacsony minőségű szolgáltatások, személy, üzleti szolgáltatások elmaradása • kiépítetlen idegenforgalmi infrastruktúra, helytelen turisztikai szemlélet • szélsőséges informatikai ellátottság
<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • EU-s vidékfejlesztési támogatások, erdő-támogatási rendszer bevezetése • területhasználát váltással megvalósítható diverzifikált mezőgazdaság • a speciális és egészséges termékek piacának bővülése • természeti erőforrások felértékelődése • a vízháztartás javulása • kapcsolatrendszer, infrastruktúra fejlesztése • egyedi, jó minőségű élelmiszeripari és kézműves termékek előállítás • helyi erőforrásokra támaszkodó zárt gazdálkodási rendszer kialakítása • EU-s és hazai források kihasználása, pályázati aktivitás növekedése • szolgáltatások minőségbeli javulása • üzleti szolgáltatások erősödése • logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősödése • idegenforgalmi együttműködés, munkamegosztás • idegenforgalmi infrastruktúra, intézmény és szemlélet javulása • informatika térbeli terjedése, az iránta való fogadókészség javulása 	<p>Lehetőség-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rurális tradíciókon és adottságokon alapuló, a piaci feltételekhez alkalmazkodó speciális termékek előállítás • a mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése, gazdasági munkamegosztás az EU-s vidékfejlesztési források bevonásával • ártéri tájgazdálkodás • egyedi arculatú tradicionális vidékipar és környezetvédelmi-ipar kialakítása • minőségi szolgáltató rendszer létrehozása • elérhető árú, sajátos, együttműködésen alapuló, a termelhetőségnek megfelelő, a turisztikai arculattal harmonizáló termékcsoomagok kialakítása 	<p>Lehetőség-gyengeség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a változó adottságoknak megfelelő területhasználát kialakítása az agrár-környezetvédelmi program alapján • ökológiai gazdálkodás elterjesztése • a logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősítése a szolgáltatások minőségi és mennyiségi fejlesztésével • az idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése • informatikai ellátottság kiegyenlített fejlesztése • a gazdasági szereplők és tudáscentrumok közös információs hálózatának kialakítása
<p>Fenyegetések:</p> <ul style="list-style-type: none"> • az EU-s támogatások nem jutnak el a térségbe • iparszerű mezőgazdaság dominanciájának fennmaradása • ökológiai adottságok felélése • a mezőgazdasági vízhasznosítás nem megfelelő módú fejlesztése • az erdőszültségi mennyiségi és minőségi stagnálása • természetvédelmi korlátozások differenciálatlansága okozta jövedelemkiesés az erdőbirtokosok számára • elmarad az alkalmazkodás a magas EU előírásokhoz • állandósuló tőkehiány • szolgáltató ágazatok alacsony szinten maradnak • az idegenforgalmi adottságok felélése • idegen tőke és arculat térnyerése • informatikai leszakadás 	<p>Fenyegetés-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a mező- és erdőgazdaság vízigényének fenntartható kielégítése • a vízkivezetés lehetőségéhez alkalmazkodó erdő- és mezőgazdaság kialakítása • meglévő ipari centrumok EU-s normáknak megfelelő fejlesztése és részvállalása a térségi munkamegosztásba • szelid- és ökoturizmus fejlesztése 	<p>Fenyegetés-gyengeség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • természetközeli erdőgazdálkodás támogatási hátterének megteremtése • saját tőke pótlása központi forrásból

<p style="text-align: center;">INTÉZMÉNYRENDSZER</p>	<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • országos, ágazati, területi tervek • főhatósági figyelem, helyi várakozás • térségi együttműködések kezdeményei • ágazati megújulási törekvések 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tervek szintézisének és ismertségének hiánya • mozaikos intézményrendszer • érdekharmozáció hiánya • szervezeti és anyagi függőség • tényleges decentralizáció hiányosságai • hosszú távú tervezhetőség hiánya • centrum-periféria problémák • belső kapcsolatok hiánya • az intézmények felkészületlensége az összetett problémák integrált kezelésére
<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • érdekharmozáló és -érvényesítő szervezetek • horizontális szerveződések (speciális ártéri) • Tisza-mente térségi és kistérségi integrált programjának megvalósítása • többletforrások bevonása • a tervek társadalmosítása 	<p>Lehetőség-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • az országos, az ágazati és területi tervek készítésekor, felülvizsgálatokor az érdekharmozáció, érdekvérvényesítő szervek szerepének hangsúlyosabbá tétele • a tervek társadalmosításának erősítése • a Tisza-mente térségi és kistérségi integrált programok társadalmosítása és megvalósítása helyi támogatással • a szükséges horizontális szerveződések létrehozása a térségi együttműködésekkel 	<p>Lehetőség-gyengeség stratégiák</p> <ul style="list-style-type: none"> • a Tisza-mente terület- és vidékfejlesztési, környezetgazdálkodási szervezeti szövetségeinek létrehozása
<p>Fenyegetések:</p> <ul style="list-style-type: none"> • térségi szakértők és szervezetek ellehetetlenülése • ágazatok és térségek közötti feszültségek • pénzügyi, jogi, szervezeti és személyi instabilitás • centrum-vezérelt, globális növekedésközpontú fejlesztések • a térség abszorpciók képességének csökkenése 	<p>Fenyegetés-erősség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a térségi partnerségi szervezetek ágazati szereplőkkel való megerősítése 	<p>Fenyegetés-gyengeség stratégiák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a pénzügyi, jogi, szervezeti, és személyi stabilitás biztosításával a térségi fejlesztő intézmények függőségének csökkentése, a decentralizáció és a hosszú távú tervezhetőség követelményének megvalósítása • az intézmények felkészültségének fokozása, amellyel javul a térség abszorpciók képessége

5. JÖVŐKÉP

A Tisza-mente legfőbb küldetése, hogy váljon

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS TÉRSÉGÉVÉ

ahol a természet, társadalom és gazdaság együttműködésével,
az árterek rehabilitációjával és a folyó egészséges rendszer működésének helyreállításával,
a diverzifikált és magas multiplikációjú vidékgazdaság kialakításával,
a sajátos agrár, helyi ipari-, idegenforgalmi struktúra megteremtésével,
a periférikus helyzetből adódó hátrányok leküzdésével,
a szubszidiaritás elvének kiteljesedésével,
a környezetbarát fejlesztések ösztönzésével,
a tartamos vízkészlet-gazdálkodással,
a tradíciók kiterjesztésével, az identitástudat erősítésével,
a képzettségi szint növelésével, a foglalkoztatási helyzet javításával,
valamint a hálózatok fejlesztésével,
belső és külső együttműködésekkel

megvalósul

a fenntartható terület- és vidékfejlesztés,
amely

- *a természeti örökség megóvását, működésének elősegítését tekinti alapnak*, mert a program középpontjába a táji rendszerek működési törvényeihez és sajátosságaihoz való illeszkedést állítja, a természeti erőforrások gondoskodó, takarékos és fenntartható használatára int, a környezetbarát fejlesztéseket ösztönzi,
 - *hagyományokon, identitástudaton, a társadalmi örökség ismeretén alapuló*, mert egyszerre elégíti ki a térség lakosságának hagyományokra épülő életmódbeli, gazdasági és társadalmi szervezési értékőrző igényeit, érdekeit, valamint az új iránti innovációs és fejlesztési törekvéseket, illetve épít a már meglévő lokális, Tisza-, és Alföld tudatra, és annak bővítésére, kiterjesztésére törekszik,
 - *a működésének elősegítésére, fokozatosságra int, szerves fejlődést javasol és lassúbb ütemű fejlődést ígér*, mert a fejlesztési tapasztalatok és összefüggések alapján nem határozhat meg egyetlen kitörési pontot a Tisza-mentére jellemző kényszerpályákról, hanem
- termelési lehetőség bővítést és kiegészítő tevékenységeket kínál a piaci lehetőségek jobb kihasználása érdekében, sikeres modellek, példaértékű teljesítmények támogatásával, elterjesztésével,
- *a periférikus helyzet leküzdését szolgálja*, mert a közlekedési, információs és kommunikációs hálózatok, szolgáltatások illetve a szociális háló együttes fejlesztésével képes biztosítani, hogy a periférikus térségekben élők is bekapcsolódhassanak a társadalmi és gazdasági folyamatokba,
 - *integrált*, mert ötvözi a terület- és vidékfejlesztés, környezetgazdálkodás (kiemelten a táj- és vízgazdálkodás) elemeit, valamint a különböző területi egységek (régiók, kistérségek, települések) kapcsolatainak fejlesztésére törekszik, a feladatok közös, együttműködő és hálózatos megoldására épít, egyúttal támogatja a határok átjárhatóságát a természeti és társadalmi integritás egyidejű fenntartása mellett.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS TÉRSÉGÉBEN

a 1107/2003 (XI. 5) sz. Kormányhatározatban a koncepció számára meghatározott alapelvek értelmében a fejlesztések jelentős részét a folyó és a hozzá kapcsolódó különböző táji, térségi, gazdasági és társadalmi rendszerek kapcsolják, illetve kapcsolhatják össze. Ezért az integrált program jövőképe, alapvető filozófiája az együttműködés, a hálózatok és kapcsolatok létrehozása, az összehangolt fejlesztés biztosítása. A különböző fejlesztési kulcsterületek horizontális és vertikális együttműködései eltérő igényűek, viszont a közös cél és érdek egybekapcsolja őket. A kulcsterületek a következők:

- a fejlesztés alapja a társadalom és gazdaság táji rendszerbe illesztése és az együttműködés;
- az ártéri ökológiai rendszer szabályozott vízkivezetésen és alföldi zöldfolyosó-hálózaton alapuló rehabilitálása, amely teret biztosít az új tájgazdálkodási formák és a természetvédelem számára egyaránt, növeli a biodiverzitást és az élővilág mobilitását,
- a Tisza vízrendszerének pulzáló áramlást segítő hálózati fejlesztése, amely magában foglalja az új tározólebenszerek kialakítását, valamint a nagyvizek szétterítését és a vízvisszatartást biztosító új hálózatok kialakítását, a mellékág- és érhálózat rehabilitálását, a belvíz- és csatornahálózat megújítását;
- az ökológiai elveknek megfelelő regionális ivóvíz- és szennyvízkezelő kapacitások fejlesztése, valamint a környezet- és vízminőség-védelem tekintetében kiemelkedő hálózati típusú területi fejlesztési prioritás a hulladékkezelők és a hozzájuk szorosan kapcsolódó kiszolgáló hálózatok fejlesztése;
- a műszaki infrastrukturális és kommunikációs hálózatok fejlesztése, különösen a belső közlekedési kapcsolatok javítása, illetve a tudás elérhetőségének biztosítása, amely a vidéki lakosságnak a gazdasági és társadalmi „vérkeringésbe” való bekapcsolását, a centrum-periféria együttműködések erősödését és a kirekesztődés mérséklését szolgálja;
- a kistelepülések kiüresedésének, periferializálódásának megakadályozása a rurális térségek gazdasági és társadalmi újraszervezésével, mikro-térségi összefogásokkal, az alapellátások, szolgáltatások biztosításával;
- a gazdaság terén kitüntetett együttműködési típusú fejlesztési feladat a mezőgazdasági termelési, feldolgozási és értékesítési hálózatok létrehozása, vagyis a helyi multiplikáció megteremtése;
- térségi együttműködésekben alapuló, a turisztikai arculatnak megfelelő termékcsomagok kialakítása, amely az idegenforgalom eredményességét alapozza meg;
- a Tisza-mente területi szereplői számára gyorsabb – lehetőleg szélessávú – közösségi hozzáférést is jelentő Internet elérések biztosítása, amivel növelhető a kapcsolattartás, az információ áramlás, a társadalmi hatékonysága, segíthető a távoktatás és a távmunka elterjesztése;
- szükséges a társadalmi és innovációs hálózatok (felsőoktatási intézmények, K+F vállalkozások, bel- és külföldi partnerek), civil szervezetek, valamint a gazdaság közötti intézményes együttműködések kialakítása, ösztönzése;
- az integráció biztosítása, amely a horizontális és a vertikális együttműködések, valamint a programok társadalmiasítását jelenti.

6. CÉLPIRAMIS

A Swot-analízis belső celláinak kialakítását követően, az alulról-felfelé való építkezés követelményéhez igazodva a következő rendszerben állítottuk össze a célpiramist:

- jövőkép
- átfogó célok
- prioritások
- specifikus célok
- intézkedések

A *jövőkép* hosszú távon értelmezhető állapotelemzés. Egy valószínűsített, kívánatos, és egyben lehetséges jövőt ábrázol. Megfogalmazása szlogenszerű. A jövőkép elérése érdekében a Tisza-mentén két átfogó cél fogalmazható meg. A térség egészét átfogó célok nemcsak az integrált program céljai, hanem hosszú távon irányt mutatnak a kiemelt program térségében élők, illetve a befektetni, betelepülni szándékozók számára is.

A társadalom és a gazdaság főbb területeit felölelő hosszú távú célok elérését szolgálják a *prioritások*. A priori-

tások tovább bonthatók rövid- és középtávú, azaz specifikus célokra, melyek megvalósítását az *intézkedések* segítik.

Az integrált program prioritásai nem a hagyományos értelemben vett ágazatokat jelenítik meg, hanem új területeket, szektorokat határoznak meg. Az intézkedések azonban már kezelhetőek az ágazati rendszerben is. Ebből következően a végrehajtás során egyrészt a területiség és az ágazatiság közötti harmonizáció, másrészt az ágazatok közötti együttműködés is elengedhetetlen. A kiindulópont a területi egység, annak horizontális és vertikális kapcsolataival.

A munka későbbi szakaszában, a programozás időszakában a prioritások és az intézkedések – egységes szerkezetű adatlapokon – kerülnek kibontásra, külön hangsúlyt helyezve a stratégiai-környezeti értékelésre.

A Tisza-mente integrált területfejlesztése, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciójának célpiramisa a következő:

CÉLPIRAMIS

JÖVŐKÉP

A Tisza-mente az együttműködés térsége

ÁTFOGÓ CÉLOK

A Kárpát-medence természeti rendszerével együttműködő, társadalmilag is hatékony gazdálkodási struktúra kialakítása
A térség népességmegtartó képességét javító, a létbiztonságot garantáló, kiegyenlített és fenntartható társadalmi feltételrendszer biztosítása

PRIORITÁSOK

I. Vízkezelés gazdálkodáson alapuló fenntartható táji rendszerek kialakítása	II. Hagyományokon alapuló képzési és foglalkoztatási lehetőségek hálózatokra támaszkodó fejlesztése	III. Periferikus helyzet leküzdése	IV. A Tisza ökológiai rendszeréhez alkalmazkodó gazdasági struktúra létrehozása	V. A térségi fejlesztési folyamatok demokratizálása és hatékonyságának növelése
--	---	--	---	---

SPECIFIKUS CÉLOK

I.1. Ártéri tájrehabilitáció	II.1. Hálózatok fejlesztése	III.1. Belső-külső közlekedési kapcsolatok javítása	IV.1. Magas multiplifikációjú vidékgazdaság kialakítása	V.1. Partnerségi szervezetek megerősítése
--	---------------------------------------	---	---	---

INTÉZKEDÉSEK

<p>I.1.1. Környezetkímélő, az adottságokhoz alkalmazkodó termelési szerkezetváltás</p> <p>I.1.2. Természetközeli, diverz, mozaikos tájszerkezet kialakítása az ártéri vízrendszer rehabilitálására alapozva</p> <p>I.1.3. Degradációra érzékeny talajokon tájhasználat váltás (extenzifikáció, erdősítés gyepesítés)</p> <p>I.1.4. Természetközeli tájrészek fenntartása és növelése erdősítéssel, gyepesítéssel, erdők természeti funkciójának visszaállítása, erdőstratégia kidolgozása</p>	<p>II.1.1. Civil hálózatok fejlesztése (modell környezet- és természetvédő szervezetek)</p> <p>II.1.2. Társadalmi és innovációs hálózatok fejlesztése</p> <p>II.1.3. Mikrotérségi összefogásokkal, a szolgáltatások, az alapellátások biztosításával a kistélepülések megtartó képességének fokozása</p>	<p>III.1.1. A térség külső elérhetőségének javítása a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítésével (gyorsforgalmi utak, nagysebességű vasút)</p> <p>III.1.2. A Tisza turisztikai és személyhajózási lehetőségeinek megteremtése a kapcsolódó infrastruktúra háttérével együtt</p> <p>III.1.3. A térség belső kapcsolatainak javítása a vasúti mellékhálózatok korszerűsítésével és működtetésével (regionális társaságok létrehozása)</p> <p>III.1.4. A térség belső kapcsolatainak javítása a főúthálózat, alsórendű közúthálózat, kerékpárutak és a folyami átkelések bővítésével, fejlesztésével</p> <p>III.1.5. Kedvező fekvés kihasználása a Helsinki folyosóhoz kapcsolódó belső úthálózatok kialakításával, határátkelők kapacitásának és számának növelésével</p>	<p>IV.1.1. A rurális tradíciókon és adottságokon alapuló, a piaci feltételekhez feltételekhez is alkalmazkodó speciális termékek előállítására</p> <p>IV.1.2. Egyedi arculatú tradicionális vidékipar és környezetvédelmi-ipar kialakítása</p> <p>IV.1.3. Meglévő ipari centrumok EU-s normáknak megfelelő fejlesztése és részvállalása a térségi munkamegosztásban</p> <p>IV.1.4. A hagyományos agrártérség mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése, gazdasági munkamegosztás az EU-s vidékfejlesztési források bevonásával</p>	<p>V.1.1. A szükséges horizontális szerveződések létrehozása a térségi együttműködésekkel</p> <p>V.1.2. A Tisza-mente terület- és vidékfejlesztési, környezetgazdálkodási szervezetek szövetségeinek létrehozása</p> <p>V.1.3. A térségi partnerségi szervezetek ágazati szereplőkkel való megerősítése</p>
---	--	---	---	---

SPECIFIKUS CÉLOK

I.2. Környezetbarát infrastruktúra rendszerek kialakítása	II.2.. Hagyományalapú innovációk ösztönzése	III.2 Tercier és kvaterner hálózatok fejlesztése	IV.2. Széles körű adottságokhoz alkalmazkodó diverzifikált mezőgazdaság kialakítása	V.2. Térségi tervezési folyamatok társadalmosítása
--	--	---	--	---

INTÉZKEDÉSEK

<p>I.2.1. Decentralizált megújuló energiagazdálkodási önfenntartó rendszerek kiépítése</p> <p>I.2.2. Közműolló zárása és az alternatív szennyvíztisztító programok bevezetése a kis lélekszámú településeken (prioritás a VTT-vel érintett településekre)</p> <p>I.2.3. Jól kidolgozott hulladékgazdálkodási tervek-re épülő programok elindítása</p>	<p>II.2.1. Szepek, tradíciók kiterjesztése, integrálása a mindennapok világába</p> <p>II.2.2. Lokális, Tisza és Alföld tudat erősítése</p> <p>II.2.3. A rurális tradíciók és az identitás erősítésével a kistelepülések kiüresedésének, „gettósodásának” mérséklése</p> <p>II.2.4. Sikeres modellek, példaértékű teljesítmények támogatása, elterjesztése</p>	<p>III.2.1. Minőségi szolgáltató rendszer létrehozása</p> <p>III.2.2. Gazdasági szereplők és tudáscentrumok közös információs hálózatának kialakítása</p> <p>III.2.3. A logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősítése a szolgáltatások minőségi és mennyiségi fejlesztésével</p> <p>III.2.4. Informatikai ellátottság kiegyenlített fejlesztése</p>	<p>IV.2.1. A vízkivezetésen alapuló ártéri tájgazdálkodás</p> <p>IV.2.2. A változó adottságoknak megfelelő terület-használat kialakítása az agrár-környezetvédelmi program alapján</p> <p>IV.2.3. Ökológiai gazdálkodás és az alacsony bevételű agrárgazdaság kialakítása</p> <p>IV.2.4. A mező- és erdőgazdaság vízigényének fenntartható kielégítése</p>	<p>V.2.1. Az országos, az ágazati és területi tervek készítésekor, felülvizsgálatkor az érdekharmozáló, érdekérvényesítő szervek szerepének hangsúlyosabbá tétele</p> <p>V.2.2. A tervek társadalmosításának erősítése</p> <p>V.2.3. A Tisza-mente térségi és kistérségi integrált programok társadalmosítása és megvalósítása helyi támogatással</p>
---	---	---	--	---

SPECIFIKUS CÉLOK

I.3 Vízkezelés gazdálkodás	II.3. Képzési potenciálok növelése, foglalkoztatási helyzet javítása		IV.3. Térség adottságaihoz alkalmazkodó sajátos idegenforgalmi struktúra kialakítása	V.3. A térség abszorpciós képességének növelése
---------------------------------------	---	--	---	--

INTÉZKEDÉSEK

<p>I.3.1. Stratégiai vízkezelések minőségi és mennyiségi megőrzése, bővítése</p> <p>I.3.2. Ártéri vízrendszer rehabilitáció, vízvisszatartás, a vízjárás szélsőségeinek csökkentése</p>	<p>II.3.1. Hátrányos helyzetű munkaerő tartalékok foglalkoztatási lehetőségeinek bővítése</p> <p>II.3.2. A foglalkoztatás új típusú formáinak elterjesztésével a digitális hátrányok csökkentése</p> <p>II.3.3. Az általános és a speciális képzettségi szint növelése</p> <p>II.3.4. A felsőoktatási hozzáférést akadályozó tényezők mérséklése</p>		<p>IV.3.1. Elérhető árú, sajátos, együttműködésen alapuló, terhelhetőségnek megfelelő, turisztikai arculattal harmonizálóan megfelelő termékcsomagok kialakítása</p> <p>IV.3.2. Az idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése</p> <p>IV.3.3. Szelid- és ökoturizmus fejlesztése</p>	<p>V.3.1. Az intézmények felkészültségének fokozása, amelyeláttal javul a térség abszorpciós képessége</p>
---	--	--	--	--

A TISZA-MENTE INTEGRÁLT TERÜLET- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI, KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁSI PROGRAMJA SIKERES MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ A KÖVETKEZŐ, TÉRSÉGI SZINTEN NEM MEGOLDHATÓ FELADATOK ELVÉGZÉSÉHEZ A KORMÁNYZAT RÉSZVÉTELE SZÜKSÉGES AZ ALÁBBI TERÜLETEKEN:

1. A térséget érintő ár- és belvízvédelmi, valamint aszály stratégiák integrált kezelése, figyelembevéve a jelen koncepcióban feltárt összefüggéseket és javaslatokat is (jelenlegi rendszer + VTT + tájhasználat-váltás);
2. Az EU társfinanszírozásra tervezett fejlesztésekhez forrás biztosítása (NFT, NVT érvényesítés, EU akkreditáció, Költségvetés);
3. Környezetvédelmi, vízügyi, területfejlesztési, stb. nemzetközi egyezmények felülvizsgálata, az integrált szemlélet eredményeinek érvényesítése, többszintű monitoring és információs rendszer kiépítése (vízgyűjtő, hazai ártér, árapasztók, ártéri tájgazdálkodási munkaterületek, hullámtér);
4. A mélyszegénységet és a roma problémát kezelő integrált programok megvalósításával a kirekesztettség veszélyének csökkentése;
5. Esélyegyenlőség és térségi fejlődést szolgáló munkahelyek biztosításával a térségben élő fiatalok diploma-szerzési és helybenmaradási feltételeinek javítása;
6. Az uniós és hazai pályázatokhoz szükséges önerő biztosítása központi forrásból;
7. A terület- és vidékfejlesztés pénzügyi, jogi, szervezeti és személyi stabilitásának megteremtése, amellyel csökkenthető a térségi fejlesztő intézmények függősége, valamint a decentralizáció és a hosszú távú tervezettség követelménye is megvalósulhat;
8. A tájhasználat-váltás szervezeti intézményi működési és pénzügyi feltételeire, megvalósítására és tartamos támogatására vonatkozó garanciák időben való megadása (ez feltétele az árapasztó tározók elfogadásának és a vidékfejlesztés esélyének is);
9. Tájgazdálkodást megalapozó vízrendezések kialakítása, vízrendszer kiépítése, fenntartása;
10. Tájgazdálkodás fenntartását megalapozó agrártámogatási rendszer kialakítása;
11. Az erdők ártéri funkciójának hangsúlyosabbá tétele, integrálása a Nemzeti Erdőstratégiába, valamint a természetközeli erdőgazdálkodás támogatási hátterének megteremtése.
12. Az EU támogatási alapok hazai felhasználásának szabályozását célzó programkiegészítő dokumentumokban és lehatárolásokban a Tisza-menti eredmények figyelembevétele.

7.

TÁRSADALMI, GAZDASÁGI, KÖRNYEZETI HATÁSOK

Az előbbiekben tehát egy *kiegyenlített fejlődést biztosító irányt, a táj és ember harmonikus kapcsolatára épülő célpiramist* javasolunk a térség számára, a megosztott, együttműködés és rendszerszemlélet hiányát, valamint a különféle módokon részleges, koncentrált fejlődést ígérő forgatókönyvek helyett.

A koncepció lényege az együttműködésen és rendszer szemléleten alapuló, kiegyenlített, szerves fejlődést szolgáló integrált területfejlesztés, vidékfejlesztés és környezetgazdálkodás, amely a Tisza-mente fejlődési paradigmát váltó, és ezáltal teljesebb életét, valamint a rehabilitált természettel való együttműködés erején alapuló társadalmi-gazdasági fejlődést készíti elő.

Javaslati folyamatos hatáselemzésben alakultak, hiszen meghatározott hatások elérését célozzák, amelyeket az előbbi strukturált keretbe foglalt célpiramis alapján fejtünk ki. Amennyiben tehát a koncepcióban felvázolt integrált program – azaz a kiegyenlített forgatókönyv – megvalósul, *az alábbi társadalmi, gazdasági, környezeti változásokkal számolhatunk:*

Az együttműködés térségében az egész tervezési terület fejlődése számára *meghatározó változást* várunk a kölcsönös megbecsülésen alapuló együttműködés erejétől az élet minden területén. A természeti rendszerekkel való társadalmi együttműködés szintjén ennek *meghatározó következménye a táj – szélsőségek felé kilendültségéből – a kiegyenlítő, önmagát fenntartó rendszerműködése felé elindulás.* A folyó és ártere közti kétirányú kapcsolat szabályozott létrejöttével mind a vízrendszer, a folyók, mind a földterület, mind az emberi társadalom és gazdaság betöltheti nélkülözhetetlen és kölcsönösen szükséges (ökológiai) szerepét.

Ennek eredményeképpen közvetlen, pénzben kifejezhető és közvetett haszonként lehet értékelni a szélsőségesség csökkenését, a vízháztartási-, vízkár- és ezzel összefüggésben az ökológiai- és mezőgazdasági *veszteségek nyereségbe fordítását.* A javaslat megvalósítása természetesen lemondást igényel arról az elgondolásról, hogy az egész mozaikos adottságú ártér egyféleképpen, vízmentesítve gazdálkodjon.

Természetesen mindez a folyamatosan létrejövő *területi kompromisszumok* függvényében valósul meg, távlatát tekintve is elhúzódóan, figyelembevéve az ökológiai és társadalmi ciklusok tervezési időtávokon túlnyúló hosszát, a kellő óvatosság elvét, a folyamatok megfigyelési igényét, a saját erőt, és a változó külső támogatási kereteket. Minél nagyobb arányú lesz a VTT által lehetővé váló *ártér-rehabilitáció és az alkalmas területek – víz szabályozott ki- és továbbvezetésén, pulzáló jelenlétén alapuló – tájgazdálkodásba vonása,* annál kedvezőbb lesz a hatás az ár-, belvív és aszály elleni védekezésben, az ártér víz háztartásában, vízkészlet-gazdálkodásában, valamint a földhasználat jövedelem termelő képességében.

Ez nem azt jelenti, hogy minden ártéri terület bevonható és bevonandó volna ebbe, hanem csak a víz természet rendjében meghatározott helyei, az erre alkalmas (és szántóművelésre nem való), mélyfekvésű, belvizes, csekély termőképességű, vagy művelhetetlen, és ezért most veszteséges használatú területek. A víz természetet imitáló pulzáló jelenléte jellemzően itt sem állandó, hanem rendszeresen visszatérő, időszakos vízborítást jelent, amelyet megfelelő vízkormányzási rendszer biztosít. A vízkivezetési lehetőség és a gazdálkodás időben változó igénye összhangjában alkalomról alkalomra változhat az árasztási szint, és területi kiterjedés is. Az egyes területeken ezt a gazdálkodási programcsomagban, vízrendszer- és működtetési tervekben kell konkrétan meghatározni.

A különböző adottságú földterületek természeti meghatározottságához alkalmazkodva, öntözéssel, illetve szabályozott vízkivezetéssel kiszámíthatóbb körülmények között lehet gazdálkodni. Az ártéri tájgazdálkodás következtében javuló vízháztartás és klíma *kedvező hatású a magasabb fekvésű, jó adottságú földek számára is.*

Az ökológiai rendszerek rehabilitációján alapuló ártéri tájgazdálkodásban elérhető a bevont földek veszteségsége helyett a *jövedelemtermelés.* A tájgazdálkodás gazdasági *haszonvételei*¹ mellett e területek legnagyobb, és a koncepcióban javasoltak szerint támogatandó haszna az árvízvédelmi, ökológiai állami közfeladatok ellátásában, a természeti rendszerek egészséges működésében való részvétel.

¹ Az ártéri tájgazdálkodás haszonvételei lehetőségeit a 10.3 mellékletben közöljük.

Fentiek által *javul az egész térségi mezőgazdaság jövedelmezősége*. Az új típusú gazdasági munkamegosztás és a vidékfejlesztési források révén erősödik a Tisza-mente népesség-megtartó képessége. A termelésben előtérbe kerülnek a *környezetkímélő, a tájjal együttműködő módszerek*, ezzel javul és fenntartható lesz a terület környezeti állapota, javul a gazdálkodás és a térség turisztikai szempontból is vonzóbbá válik.

A megcélzott, a mozaikos tájszerkezetnek megfelelő, ártéri adottságokhoz és szerepekhez alkalmazkodó földhasználat megvalósulásával nő a *természetes erdők* területe és egyben állandóságának jelentősége, melynek kulcsszerepe van a vízviszatarásban, vízjárás szabályozásban, az árvízvédelem nem szerkezeti módszereiben, a klimatikus szabályozásban, és nem utolsósorban a (környezettudatos) gazdálkodásban, szelíd turizmusban. Előbbi funkciók méltányos ellentételezése társadalmi és gazdasági érdek.

A koncepció szerinti *gazdasági növekedés* a helyi erőforrásokon és sajátosságokon alapul, természetesen számítva az EU belépéssel növekvő fejlesztési támogatásokra is. Az előirányzott növekedés szerves, szerényebb, de kiegyenlített, fenntartható, sokszínű és nincsenek domináns húzóágazatai. Az egyedi arculatú, tradicionális szerepekre és kapcsolatokra épülő korszerű *vidékgazdaságban* folyamatosan növekszik a termékek helyi hozzáadott értéke, feldolgozottsági foka, kialakulnak az info-kommunikációs technológiákat is alkalmazó *multiplikációs hálózatok*. A diverzifikált vidékgazdaság élelmiszeripari, kézműves, könnyűipari, környezetvédelmi iparral kapcsolatos termékei elsősorban a helyi igényeket elégítik ki, csökkentve ezzel a térség függőségét. Egyedi arculatú áruik, turisztikai és sportszolgáltatásaik a nemzetközi piacokon is versenyképesek, és lehetővé teszik a kiegyensúlyozott együttműködést a vidéki térségek és nagyvárosi központjaik között. A térségnek jó lehetőségei vannak a mezőgazdasági alapanyagok nem élelmiszer célú (pl. gyorsan lebomló csomagolóanyag- illetve energetikai) feldolgozásában, valamint a tudáscentrumok és tudásipar fejlődésében.

A térség által – a tájhasználat váltásból – származó jövedelmek révén javul a Tisza-mente *fejlődési potenciálja*. A növekvő lakossági hozamok azonban feltehetően nem rögtön válnak innovációs tartalékká, hiszen a térségben élő népesség az első években feltehetően azokat a hiányait igyekszik majd pótolni, melyek az életminőség terén az elmúlt évtizedekben keletkeztek és halmozódtak fel.

A *környezetbarát infrastruktúra-rendszerek* alapvető elemei a támogatások segítségével várhatóan már középtáv végére kiépülnek, mely következtében a környezeti álla-

pot minősége lényegesen javul. Minél inkább megvalósul a szerves fejlődés, annál kisebb ennek szociális kockázata. A térségi sajátosságoknak megfelelően komplex hulladékgazdálkodási program hatására a szennyezés csökken, az ökológiai rendszerek hatékonyan képesek közömbösíteni és hasznosítani a helyben keletkezett hulladékok jelentős részét. A megújuló energiaforrások lehetőségének példaeértékű kiaknázásával a vidéki energiagazdálkodás jelentős részben önfenntartóvá válik.

Amennyiben az éghajlatváltozással és a vízkészlet-gazdálkodással kapcsolatos optimista scenariók valósulnak meg, akkor a térség számára lesz elégséges és egészséges *stratégiai vízkészlet* (ivóvíz, az élelmiszeripar számára alkalmas víz, mezőgazdasági vízkészlet), jelentősen csökken a térség ENSZ által is számontartott veszélyeztetettsége. Természetesen a vízgyűjtőben további nemzetközi együttműködés és erőfeszítések szükségesek a jó vízminőség érdekében. A víz szabályozott kieresztésén alapuló koncepció *vízminőségi kockázatot* hordoz, amit a szabályozhatóság és az ökológiai rendszer tisztító hatása csökkenthet.

A vízkivezetés az invazív özöngyomok gyors terjedésének veszélyével jár mind az árapasztás, mind a tájgazdálkodás esetén. A kockázatot egyértelműen csökkenti az érintett területek gondozása, és az ökológiai rendszerek stabilitásának növekedése.

A koncepció szerinti fejlődésben fokozatosan megváltozik a *lakosság* szemlélete, fejlődnek a hagyományalapú innovációk, a folyamatos képzési programok, erősödnek a civil hálózatok. A mind szélesebb körű foglalkoztatás és az együttműködési gyakorlat terjedése révén az *életminőség jelentős javulása* következik be. A térségben megvalósuló sikeres modellek, példaértékű teljesítmények kisugárzása elősegíti az Alföld környezettudatos fejlődését. Az átlagosnál magasabb térségi népességnövekedés, ezen belül a roma lakosság számarányának jelentős növekedése továbbra is számos társadalmi, foglalkoztatási és adaptációs problémát jelez. A várható tendenciák kezelése az időben megkezdett, szisztematikusan végzett, széles körben érvényesülő humán programok megvalósításával valószínűsíthető.

Javul a térség külső *elérhetősége* és bővülnek a belső *kapcsolatok*, és az info-kommunikáció lehetőségei. Ugyanakkor a *kapcsolatrendszer átalakulása* az ökológiai szisztémákkal ellentétes *modernizációs invázió kockázatát hordozza*.

E veszélyre megfontolt és összehangolt tervezéssel és engedélyezéssel, a környezeti és helyi értékek fokozott előtérbe helyezésével és védelmével, a Tisza- és környezettudatos gondolkodás, az ártéri identitás és kohézió szisztematikus erősítésével lehet felkészülni.

Az *ártér tudat* erősítésének óriási jelentősége van a földhasználati (építkezés, gazdálkodás, erdőfunkciók, üdülőterületek), a szennyvíz, hulladék, kemikáliák, valamint a vízkár- és a megélhetési biztonsági kérdések helyes kezelésében, illetve a közigazgatás és a lakosság ebben való partnerségében.

A szolgáltatási infrastruktúra mennyiségi és minőségi fejlesztésével nő a települések *komfortja*. Vonzóvá válnak a kistelepülések is. Az elvándorlási tendenciákkal szemben újraindul egy másik folyamat: az aktív lakosság helyben marad, és megerősödik a térség *rekrutációs képessége*. A minőségi, felkészült szakemberek térségi migrációja és a cigány népesség már említett reprodukciós növekedése között *modernizációs feszültség* alakulhat ki. Éppen ezért már ma fel kell készülni az együttélésre, növelni a társadalmi befogadásra, a másság kölcsönös elfogadására való képességeket, s meg kell teremteni a

roma-nem roma népesség közötti esélyegyenlőséget minél több területen.

A koncepció mind szélesebb körű elfogadásával és a szerepek tisztázásával várható, hogy az ökológiai rendezőelv érvényre jut, kiszélesedik és egyben összefogottabbá, célirányosabbá válik a *tiszai vízgyűjtő együttműködés*, példaértékű nemzetközi komplex programok valósulnak meg.

A koncepció azon a feltételezésen alapul, hogy legalább a következő (2007-ben kezdődő) EU ciklusra kialakulnak és működőképesek lesznek *az integrált program megvalósítását biztosító szakmai, politikai és területi partnerségi szervezetek*. Erősödik a térség érdekérvényesítő képessége, általános a társadalmi részvétel. Többforrások érkeznek a térségbe, melyek az egyenlőtlenségeket a koncepció rendszerébe illeszkedően mérséklik, segítik a felzárkózást és a kiegyenlített együttműködő fejlődést a gazdagítva gazdagodás elve alapján.

8.

A MEGVALÓSÍTÁST SEGÍTŐ ESZKÖZ- ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER

A Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciója és *programja megvalósításának kulcsa az integrált szervezetfejlesztés. A komplex fejlesztési program megvalósítása többszintű együttműködéssel létrehozott, a működési és fejlesztési feladatokra koncentráló, az erőforrásokat bevonó, koordináló térségi testület kialakítását teszi szükségessé.*

Ezt a különösen *bonyolult koordinációs igény* indokolja, tekintve, hogy a célterület fejlesztése – jelentős és ugyanakkor statisztikai kategóriákkal nehezen körvonalazható területe (nem esik egybe a kistérségek, a megyék, régiók határaival), számos érintett települése (kistérség, megye, régió), szerteágazó ágazati, szakterületi igénye és integrált jellege miatt – tevékenységek sokaságát érintő feladatokat jelent.

Az intézménynek tehát a Tisza-mente integrált térségi fejlesztését és *kohézióját kell szolgálnia* és a terület érdekében ide irányítania a területfejlesztési vidékfejlesztési, vízügyi, környezet- és természetvédelmi, agrár-környezetgazdálkodási és egyéb ágazati, valamint a befektetői és helyi *eszközöket*, az integrált koncepció és EU társfinanszírozású programja alapján.

Az *EU társfinanszírozás* alapvető (jogi, szabályozási, költségvetési, intézményi) feltételeinek biztosítása kormányzati hatáskörben van: a Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programjának elfogadása, érvényesítése az NFT-ben, NVT-ben és a támogatások igénybevételét szolgáló szabályozásokban, költségvetésben, valamint akkreditáltatás az EU Bizottsággal. Ennek feltétele mind a tárcaközi, mind a térségi együttműködés erősítése és a mindkettő közös munkája a térség fejlesztése érdekében.

A térségi testület (fejlesztési tanács és ügynöksége, vagy más forma) létrehozása, és működési feltételeinek kialakítása a térségi fejlesztés különböző helyi és ágazati szintjeinek, szereplőinek kommunikációjával és együttműködésével alakítandó ki a program megvalósítása érdekében. A testület(ek) létrehozása a közeljövőben szükséges, hiszen legalább a következő fejlesztési ciklus nemzeti terveinek kialakításában és a térségi fejlesztések menedzselésében már szerepet kellene vállaljon, lényegében 2004. végétől.

9. ÜTEMEZÉS, KAPCSOLATRENDSZER, BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK

9.1. AZ INTÉZKEDÉSEK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK TERVEZETT ÜTEMEZÉSE

Intézkedések/időtáv	rövidtáv 2005-06	középtáv 2007-13	hosszútáv 2013-
I.1.1. Környezetkímélő, az adottságokhoz alkalmazkodó termelési szerkezetváltás	*	●	
I.1.2. Természetközeli, diverz, mozaikos tájszerkezet kialakítása az ártéri vízrendszer rehabilitálására alapozva	*	●	
I.1.3. Degradációra érzékeny talajokon tájhasználat váltás (extenzifikáció, erdősítés, gypesítés)	*	●	
I.1.4. Természet közeli tájrészek fenntartása és növelése erdősítéssel, gypesítéssel, az erdők természeti funkciójának visszaállítása, erdőstratégia kidolgozása	*	●	
I.2.1. Decentralizált megújuló energiagazdálkodási önfenntartó rendszerek kiépítése		*	●
I.2.2. Közműolló zárása és az alternatív szennyvíztisztító programok bevezetése a kis lélekszámú településeken (prioritás a VTT-vel érintett településekre)	*	●	
I.2.3. Jól kidolgozott hulladékgazdálkodási tervekre épülő programok elindítása		*	●
I.3.1. Stratégiai vízkészletek minőségi és mennyiségi megőrzése, bővítése	*	●	
I.3.2. Ártéri vízrendszer rehabilitáció, vízviszatarthatás, a vízjárás szélsőségeinek csökkentése	*	●	
II.1.1. Civil hálózatok fejlesztése (modell környezet- és természetvédő szervezetek)	*	●	
II.1.2. Társadalmi és innovációs hálózatok fejlesztése	*	●	
II.1.3. Mikrotérségi összefogásokkal, a szolgáltatások, az alapellátások biztosításával a kistépelülések megtartó képességének fokozása	*	●	
II.2.1. Szerepek, tradíciók kiterjesztése, integrálása a mindennapok világába	*		●
II.2.2. Lokális-, Tisza-, és Alföld-tudat erősítése	*		●
II.2.3. A rurális tradíciók és az identitás erősítésével a kistépelülések kiüresedésének, „gettósodásának” mérséklése	*		●
II.2.4. Sikeres modellek, példaértékű teljesítmények támogatása, elterjesztése	*	●	
II.3.1. Hátrányos helyzetű munkaerő tartalékok foglalkoztatási lehetőségeinek bővítése		*●	
II.3.2. A foglalkoztatás új típusú formáinak elterjesztésével a digitális hátrányok csökkentése		*	●
II.3.3. Az általános és a speciális képzettségi szint növelése		*	●
II.3.4. A felsőoktatási hozzáférést akadályozó tényezők mérséklése		*	●
III.1.1. A térség külső elérhetőségének javítása a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítésével (gyorsforgalmi utak, nagysebességű vasút)	*	●	
III.1.2. A Tisza turisztikai és személyhajózási lehetőségeinek megteremtése a kapcsolódó infrastruktúra háttérével együtt	*	●	
III.1.3. A térség belső kapcsolatainak javítása a vasúti mellékhálózatok korszerűsítésével és működtetésével (regionális társaságok létrehozása)	*	●	
III.1.4. A térség belső kapcsolatainak javítása a főúthálózat, alsórendű közúthálózat, kerékpárutak és a folyami átkelések bővítésével, fejlesztésével	*	●	
III.1.5. Kedvező fekvés kihasználása a Helsink-i folyosókhoz kapcsolódó belső úthálózatok kialakításával, határátkelők kapacitásának és számának növelésével	*	●	
III.2.1. Minőségi szolgáltató rendszer létrehozása		*●	

Intézkedések/időtáv	rövidtáv 2005-06	középtáv 2007-13	hosszútáv 2013-
III.2.2. Gazdasági szereplők és tudáscentrumok közös információs hálózatának kialakítása		*●	
III.2.3. A logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősítése a szolgáltatások minőségi és mennyiségi fejlesztésével		*●	
III.2.4. Informatikai ellátottság kiegyenlített fejlesztése		*●	
IV.1.1. A rurális tradíciókon és adottságokon alapuló, a piaci feltételekhez is alkalmazkodó speciális termékek előállítás	*	●	
IV.1.2. Egyedi arculatú tradicionális vidékipar és környezetvédelmi-ipar kialakítása	*	●	
IV.1.3. Meglévő ipari centrumok EU-s normáknak megfelelő fejlesztése és rész vállalása a térségi munkamegosztásban	*	●	
IV.1.4. A mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése, gazdasági munkamegosztás az EU-s vidékfejlesztési források bevonásával	*	●	
IV.2.1. A vízkivételre alapuló ártéri tájgazdálkodás	*	●	
IV.2.2. A változó adottságoknak megfelelő területhasználat kialakítása az agrár-környezetvédelmi program alapján	*	●	
IV.2.3. Ökológiai gazdálkodás és az alacsony bevitelű agrárgazdaság kialakítása		*	●
IV.2.4. A mező- és erdőgazdaság vízigényének fenntartható kielégítése	*	●	
IV.3.1. Elérhető árú, sajátos, együttműködésen alapuló, a terhelhetőségnek megfelelő, a turisztikai arculattal harmonizáló terméksomagok kialakítása		*●	
IV.3.2. Az idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése	*	●	
IV.3.3. Szelid- és ökoturizmus fejlesztése	*	●	
V.1.1. A szükséges horizontális szerveződések létrehozása a térségi együttműködésekkel	*	●	
V.1.2. A Tisza-mente terület- és vidékfejlesztési, környezetgazdálkodási szervezetei szövetségének létrehozása	*	●	
V.1.3. A térségi partnerségi szervezetek ágazati szereplőkkel való megerősítése		*●	
V.2.1. Az országos, az ágazati és területi tervek készítésekor, felülvizsgálatakor az érdekharmozáció, érdekvérvényesítő szervek szerepének hangsúlyosabbá tétele	*	●	
V.2.3. A tervek társadalmisításának erősítése	*	●	
V.2.4. A Tisza-mente térségi és kistérségi integrált programok társadalmisítása és megvalósítása helyi támogatással	*	●	
V.3.1. Az intézmények felkészültségének fokozása, amellyel javul a térség abszorpciós képessége	*	●	

* az intézkedés indítása

● a terület- és vidékfejlesztő hatás érvényesülésének kezdete

9.2. A PRIORITÁSOK ÉS AZ INTÉZKEDÉSEK KÖZÖTTI KAPCSOLATRENDSZER

III.1.1. A térség külső elérhetőségének javítása a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítésével (gyorsforgalmi utak, nagysebességű vasút)

III.1.2. A Tisza turisztikai és személyhajózási lehetőségeinek megteremtése a kapcsolódó infrastruktúra háttérével együtt

III.1.3. A térség belső kapcsolatainak javítása a vasúti mellékálózatok korszerűsítésével és működtetésével (regionális társaságok létrehozása)

III.1.4. A térség belső kapcsolatainak javítása a főúthálózat, alsórendű közúthálózat, kerékpárutak és a folyami átkelések bővítésével, fejlesztésével

III.1.5. Kedvező fekvés kihasználása a Helsinki folyosókhöz kapcsolódó belső úthálózatok kialakításával, határátkelők kapacitásának és számának növelésével

III.2.1. Minőségi szolgáltató rendszer létrehozása

III.2.2. Gazdasági szereplők és tudáscentrumok közös információs hálózatának kialakítása

III.2.3. A logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősítése a szolgáltatások minőségi és mennyiségi fejlesztésével

III.2.4. Informatikai ellátottság kiegyenlített fejlesztése

IV.1.1. A rurális tradíciókon és adottságokon alapuló, a piaci feltételekhez is alkalmazkodó speciális termékek előállítás

IV.1.2. Egyedi arculatú tradicionális vidékipar és környezetvédelmi-ipar kialakítása

IV.1.3. Meglévő ipari centrumok EU-s normáknak megfelelő fejlesztése és rész vállalása a térségi munkamegosztásban

IV.1.4. A mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése, gazdasági munkamegosztás az EU-s vidékfejlesztési források bevonásával

IV.2.1. A vízkivezetésen alapuló ártéri tájgazdálkodás

IV.2.2. A változó adottságoknak megfelelő területhasználat kialakítása az agrár-környezetvédelmi program alapján

IV.2.3. Ökológiai gazdálkodás és az alacsony bevitelű agrárgazdaság kialakítása

IV.2.4. A mező- és erdőgazdaság vízigényének fenntartható kielégítése

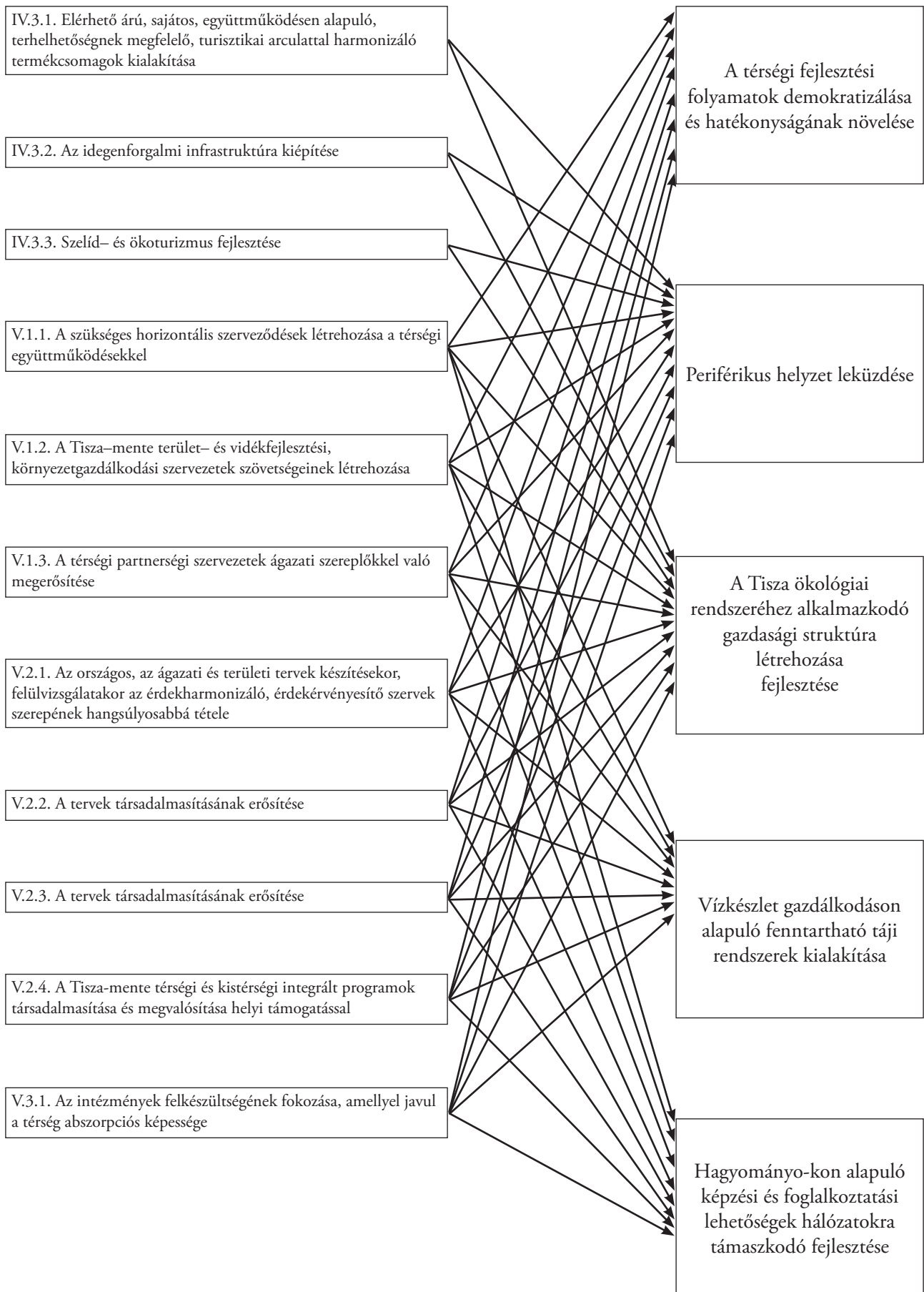
A térségi fejlesztési folyamatok demokratizálása és hatékonyságának növelése

Periférikus helyzet leküzdése

A Tisza ökológiai rendszeréhez alkalmazkodó gazdasági struktúra létrehozása fejlesztése

Vízkezelés gazdálkodáson alapuló fenntartható táji rendszerek kialakítása

Hagyományokon alapuló képzési és foglalkoztatási lehetőségek hálózatokra támaszkodó fejlesztése

9.2. A PRIORITÁSOK ÉS AZ INTÉZKEDÉSEK KÖZÖTTI KAPCSOLATRENDSZER

Intézkedések/ Prioritások	Vízkezelés gazdálkodáson alapuló fenntartható táji rendszerek kialakítása	Hagyományokon alapuló képzési és foglalkoztatási lehetőségek hálózatokra támaszkodó fejlesztése	Periférikus helyzet leküzdése	A Tisza ökológiai rendszeréhez alkalmazkodó gazdasági struktúra létrehozása	A térségi fejlesztési folyamatok demokratizálása és hatékonyságának növelése
I.1.1. Környezetkímélő, az adottságokhoz alkalmazkodó termelési szerkezetváltás	*			*	
I.1.2. Természet közeli, diverz, mozaikos tájszerkezet kialakítása az ártéri vízrendszer rehabilitálására alapozva	*			*	
I.1.3. Degradációra érzékeny talajokon tájhasználat váltás (extenzifikáció, erdősítés gyepesítés)	*			*	
I.1.4. Természet közeli tájrészek fenntartása és növelése erdősítéssel, gyepesítéssel, az erdők természeti funkciójának visszaállítása, erdőstratégia kidolgozása	*			*	
I.2.1. Decentralizált megújuló energiagazdálkodási önfenntartó rendszerek kiépítése	*		*	*	
I.2.2. Közműolló zárása és az alternatív szennyvíztisztító programok bevezetése a kis lélekszámú településeken (prioritás a VTT-vel érintett településekre)	*		*		
I.2.3. Jól kidolgozott hulladékgazdálkodási tervekre épülő programok elindítása	*		*	*	
I.3.1. Stratégiai vízkezelések minőségi és mennyiségi megőrzése, bővítése	*			*	
I.3.2. Ártéri vízrendszer rehabilitáció, vízviszatarthatás, a vízjárás szélsőségeinek csökkentése	*			*	
II.1.1. Civil hálózatok fejlesztése (modell környezet- és természetvédő szervezetek)		*	*		*
II.1.2. Társadalmi és innovációs hálózatok fejlesztése		*	*		*
II.1.3. Mikrotérségi összefogásokkal, a szolgáltatások, az alapellátások biztosításával a kistelepülések megtartó képességének fokozása		*	*		
II.2.1. Szerepek, tradíciók kiterjesztése, integrálása a mindennapok világába		*	*		
II.2.2. Lokális, Tisza és Alföld tudat erősítése		*	*		
II.2.3. A rurális tradíciók és az identitás erősítésével a kistelepülések kiüresedésének, „gettósodásának” mérséklése		*	*		
II.2.4. Sikeres modellek, példaértékű teljesítmények támogatása, elterjesztése		*		*	*
II.3.1. Hátrányos helyzetű munkaerő tartalékok foglalkoztatási lehetőségeinek bővítése		*	*	*	
II.3.2. A foglalkoztatás új típusú formáinak elterjesztésével a digitális hátrányok csökkentése		*	*		
II.3.3. Az általános és a speciális képzettségi szint növelése		*	*	*	*
II.3.4. A felsőoktatási hozzáférést akadályozó tényezők mérséklése		*	*		*
III.1.1. A térség külső elérhetőségének javítása a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítésével (gyorsforgalmi utak, nagysebességű vasút)			*		
III.1.2. A Tisza turisztikai és személyhajózási lehetőségeinek megteremtése a kapcsolódó infrastruktúra háttérével együtt			*	*	

III.1.3. A térség belső kapcsolatainak javítása a vasúti mellékhálózatok korszerűsítésével és működtetésével (regionális társaságok létrehozása)			*	*	
III.1.4. A térség belső kapcsolatainak javítása a főúthálózat, alsórendű közúthálózat, kerékpárutak és a folyami átkelések bővítésével, fejlesztésével			*	*	
III.1.5. Kedvező fekvés kihasználása a Helsink-i folyókhoz kapcsolódó belső úthálózatok kialakításával, határátkelők kapacitásának és számának növelésével			*	*	
III.2.1. Minőségi szolgáltató rendszer létrehozása			*	*	*
III.2.2. Gazdasági szereplők és tudáscentrumok közös információs hálózatának kialakítása	*		*	*	*
III.2.3. A logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősítése a szolgáltatások minőségi és mennyiségi fejlesztésével			*	*	*
III.2.4. Informatikai ellátottság kiegyenlített fejlesztése			*		*
IV.1.1. A rurális tradíciókon és adottságokon alapuló, a piaci feltételekhez is alkalmazkodó speciális termékek előállításának			*	*	
IV.1.2. Egyedi arculatú tradicionális vidékipar és környezetvédelmi-ipar kialakítása			*	*	
IV.1.3. Meglévő ipari centrumok EU-s normáknak megfelelő fejlesztése és rész vállalása a térségi munkamegosztásban			*	*	
IV.1.4. A mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése, gazdasági munkamegosztás az EU-s vidékfejlesztési források bevonásával			*	*	
IV.2.1. A vízkivezetésen alapuló ártéri tájgazdálkodás	*			*	
IV.2.2. A változó adottságoknak megfelelő területhasználat kialakítása az agrár-környezetvédelmi program alapján	*			*	
IV.2.3. Ökológiai gazdálkodás és az alacsony bevitelű agrárgazdaság kialakítása	*			*	
IV.2.4. A mező- és erdőgazdaság vízigényének fenntartható kielégítése	*			*	
IV.3.1. Elérhető árú, sajátos, együttműködésen alapuló, a terhelhetőségnek megfelelő, a turisztikai arculattal harmonizáló termékcsoportok kialakítása			*	*	
IV.3.2. Az idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése			*	*	
IV.3.3. Szelíd- és ökoturizmus fejlesztése			*	*	
V.1.1. A szükséges horizontális szerveződések létrehozása a térségi együttműködésekkel	*	*	*	*	*
V.1.2. A Tisza-mente terület- és vidékfejlesztési, környezetgazdálkodási szervezetei szövetségének létrehozása	*	*	*	*	*
V.1.3. A térségi partnerségi szervezetek ágazati szereplőkkel való megerősítése	*	*	*	*	*
V.2.1. Az országos, az ágazati és területi tervek készítésekor, felülvizsgálatakor az érdekharmónizáció, érdekérvényesítő szervek szerepének hangsúlyosabbá tétele	*	*	*	*	*
V.2.3. A tervek társadalmisításának erősítése	*	*	*	*	*
V.2.4. A Tisza-mente térségi és kistérségi integrált programok társadalmisítása és megvalósítása helyi támogatással	*	*	*	*	*
V.3.1. Az intézmények felkészültségének fokozása, amellyel javul a térség abszorpciós képessége	*	*	*	*	*

9.3. AZ INTÉZKEDÉSEK ÉS A BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK

Intézkedések/beavatkozási területek	VTT által érintett települések	kistelepülések	Tisza-mente teljes területe
I.1.1. Környezetkímélő, az adottságokhoz alkalmazkodó termelési szerkezetváltás			*
I.1.2. Természetközeli, diverz, mozaikos tájszerkezet kialakítása az ártéri vízrendszer rehabilitálására alapozva			*
I.1.3. Degradációra érzékeny talajokon tájhasználat váltás (extenzifikáció, erdősítés gyepesítés)			*
I.1.4. Természet közeli tájrészek fenntartása és növelése erdősítéssel, gyepesítéssel, az erdők természeti funkciójának visszaállítása, erdőstratégia kidolgozása			*
I.2.1. Decentralizált megújuló energiagazdálkodási önfenntartó rendszerek kiépítése			*
I.2.2. Közműháló zárása és az alternatív szennyvíztisztító programok bevezetése a kis lélekszámú településeken (prioritás a VTT-vel érintett településekre)	*	*	
I.2.3. Jól kidolgozott hulladékgazdálkodási tervekre épülő programok elindítása			*
I.3.1. Stratégiai vízkészletek minőségi és mennyiségi megőrzése, bővítése			*
I.3.2. Ártéri vízrendszer rehabilitáció, vízviszatarthatás, a vízjárás szélsőségeinek csökkentése			*
II.1.1. Civil hálózatok fejlesztése (modell környezet- és természetvédő szervezetek)			*
II.1.2. Társadalmi és innovációs hálózatok fejlesztése			*
II.1.3. Mikrotérségi összefogásokkal, a szolgáltatások, az alapellátások biztosításával a kistelepülések megtartó képességének fokozása		*	
II.2.1. Szerepek, tradíciók kiterjesztése, integrálása a mindennapok világába		*	*
II.2.2. Lokális, Tisza és Alföld tudat erősítése		*	*
II.2.3. A rurális tradíciók és az identitás erősítésével a kistelepülések kiüresedésének, „gettósodásának” mérséklése		*	
II.2.4. Sikeres modellek, példaértékű teljesítmények támogatása, elterjesztése			*
II.3.1. Hátrányos helyzetű munkaerő tartalékok foglalkoztatási lehetőségeinek bővítése			*
II.3.2. A foglalkoztatás új típusú formáinak elterjesztésével a digitális hátrányok csökkentése			*
II.3.3. Az általános és a speciális képzettségi szint növelése			*
II.3.4. A felsőoktatási hozzáférést akadályozó tényezők mérséklése			*
III.1.1. A térség külső elérhetőségének javítása a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítésével (gyorsforgalmi utak, nagysebességű vasút)			*
III.1.2. A Tisza turisztikai és személyhajózási lehetőségeinek megteremtése a kapcsolódó infrastruktúra háttérével együtt			*
III.1.3. A térség belső kapcsolatainak javítása a vasúti mellékhálózatok korszerűsítésével és működtetésével (regionális társaságok létrehozása)		*	*
III.1.4. A térség belső kapcsolatainak javítása a főúthálózat, alsórendű közúthálózat, kerékpárutak és a folyami átkelések bővítésével, fejlesztésével		*	*
III.1.5. Kedvező fekvés kihasználása a Helsink-i folyosókhoz kapcsolódó belső úthálózatok kialakításával, határátkelők kapacitásának és számának növelésével			*
III.2.1. Minőségi szolgáltató rendszer létrehozása			*
III.2.2. Gazdasági szereplők és tudáscentrumok közös információs hálózatának kialakítása			*
III.2.3. A logisztikai és kereskedelmi szerepkör erősítése a szolgáltatások minőségi és mennyiségi fejlesztésével			*
III.2.4. Informatikai ellátottság kiegyenlített fejlesztése			*
IV.1.1. A rurális tradíciókon és adottságokon alapuló, a piaci feltételekhez is alkalmazkodó speciális termékek előállítás		*	*
IV.1.2. Egyedi arculatú tradicionális vidékipar és környezetvédelmi-ipar kialakítása			*
IV.1.3. Meglévő ipari centrumok EU-s normáknak megfelelő fejlesztése és rész vállalása a térségi munkamegosztásba			*

Intézkedések/beavatkozási területek	VTT által érintett települések	kistelepülések	Tisza-mente teljes területe
IV.1.4. A mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése, gazdasági munkamegosztás az EU-s vidékfejlesztési források bevonásával			*
IV.2.1. A vízkivezetésen alapuló ártéri tájgazdálkodás	*		*
IV.2.2. A változó adottságoknak megfelelő területhasználat kialakítása az agrár-környezetvédelmi program alapján			*
IV.2.3. Ökológiai gazdálkodás és az alacsony bevitelű agrárgazdaság kialakítása			*
IV.2.4. A mező- és erdőgazdaság vízigényének fenntartható kielégítése			*
IV.3.1. Elérhető árú, sajátos, együttműködésen alapuló, a terhelhetőségnek megfelelő, a turisztikai arculattal harmonizáló termécsomagok kialakítása			*
IV.3.2. Az idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése			*
IV.3.3. Szelíd- és ökoturizmus fejlesztése			*
V.1.1. A szükséges horizontális szerveződések létrehozása a térségi együttműködésekkel			*
V.1.2. A Tisza-mente terület- és vidékfejlesztési, környezetgazdálkodási szervezeti szövetségének létrehozása			*
V.1.3. A térségi partnerségi szervezetek ágazati szereplőkkel való megerősítése			*
V.2.1. Az országos, az ágazati és területi tervek készítésekor, felülvizsgálatakor az érdekharmonizáció, érdekérvényesítő szervek szerepének hangsúlyosabbá tétele			*
V.2.3. A tervek társadalmításának erősítése			*
V.2.4. A Tisza-mente térségi és kistérségi integrált programok társadalmítása és megvalósítása helyi támogatással			*
V.3.1. Az intézmények felkészültségének fokozása, amellyel javul a térség abszorpciós képessége			*

10. MELLÉKLETEK

10.1. A KONCEPCIÓ ALAPELVEI

A Tisza-mente integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepció következő alapelveinek célja a térség lakossága számára megadni az esélyt arra, hogy árvíztől való biztonsága mellett életlehetőségei is fenntarthatóvá váljanak, vagyis ne a természeti, társadalmi, gazdasági degradálódás folytatódjon, hanem helyreállítható legyen a táj népességmegtartó ereje, egészségesen működjön társadalmi és természeti rendszere. A legnagyobb részt agrártérség vidékfejlesztésének nincsen valódi esélye táj- és vízhasználat-váltás nélkül. Ezért az alapelvek e váltásra és az erre alapozható gazdálkodási rendszerek feltételeinek biztosítására koncentrálnak.

A Tisza-völgy árvízi biztonságának növelését, valamint az érintett térség terület és vidékfejlesztését szolgáló programról szóló 1107/2003. (XI. 5.) sz. Kormányhatározatban az integrált terület- és vidékfejlesztési koncepció számára meghatározott alapelvek a következők:

1. A koncepció illetve a térségi fejlődés a társadalom és gazdaság táji rendszerekbe illeszkedésén és a velük való együttműködésén kell alapuljon.
2. A fejlesztések célja az ártér reaktiválása, amely az ártéri ökológiai és vízrendszer rehabilitálását jelenti egy a táji adottságokra épülő tájgazdálkodási rendszer kiépítésével, amely magába foglalja az egészséges, mozaikos tájszerkezet helyreállítását és fenntartását.
3. A jövőben a táj- és vízhasználatnak egyaránt szolgálnia kell az éghajlatváltozásból, ár és belvízvételéből, a vízháztartás pozitívba fordításából származó stratégiai jelentőségű funkciók és feladatok ellátását, valamint a társadalmi-gazdasági degradáció megfordítását, az egészséges fejlődés megindulását. Ezen belül felismert ökológiai, víz-háztartás- és vízjárás szabályozó szerepük és jelentőségük alapján gondoskodni kell a természetes erdők helyreállításáról, és ökológiai ciklusaiknak megfelelő fenntartásáról, valamint területük olyan arányra növeléséről, amely már lehetővé teszi az ártéri élő rendszer egészséges működését.
4. A szükséges táj- és vízhasználat váltás alapja a szabályozott vízkivezetési lehetőség. Az árvízvédelmi célból elfogadott szabályozott vízkivezetést és ártér reaktiválást úgy kell megvalósítani, hogy a víz továbbvezetésével, szétosztásával csökkenjen az árapasztó tározás okozta kár, és a lehető legnagyobb mértékben biztosított legyen az ártér alkalmas területeinek gravitációs vízellátása, belső vízáramlása az ökológiai és tájgazdálkodási rendszerek számára.
5. A tájgazdálkodási rendszert a táji rendszerek működési törvényei, sajátosságai, szerepei és ciklusai szerint kell kialakítani. A potenciális haszonvételeket a táj térszintjei és a rehabilitálandó vízrendszerek által meghatározott élőhelyek fenntartásával és gazdagításával lehet és kell elérni. A gazdálkodási rendszereket és programcsomagokat a potenciális haszonvételekből előállítható termékek piaci lehetőségei, a helyi társadalom képességei és szándékai, valamint az országos érdekű stratégiai jelentőségű funkciók, állami közfeladatok ellátásában való részvállalást elismerő kifizetési rendszer alapján kell megtervezni és megvalósítani. Így a helyben lakó gazdálkodók területegységre jutó garantált jövedelmének el kell érnie a jó adottságú területek használóiét.
6. A tájgazdálkodás-váltást a kellő óvatosság és fokozatosság elve alapján árapasztó, illetve tájgazdálkodási mintaterületeken kell elkezdeni, a helyi társadalom aktív közreműködésével és állami részvállalással.
7. A táji alkalmasság és funkciók szerint meghatározott agrárgazdálkodási váltás az ártér magasabb fekvésű, kedvezőbb agráradottságú területein a piaci követelmények mellett elsősorban a termelés helyi társadalomra és környezetre hárított károkozásának megszüntetését, a megélhető és a környezet épségének, értékének tiszteletben tartását kell jelentse a végletekig degradált térségben.
8. A térségi fejlesztés egyéb ágazatai az eddigiek alapján a népesség megtartást, az életminőség javulását kell szolgálják. Ezen belül jelentőségüknek megfelelően kiemelten kell kezelni a tájhasználat-és etnikai váltást is figyelembe vevő összehangolt oktatási, képzési integrációs és szociális progra-

mokat, valamint a tájgazdálkodáson alapuló termék-feldolgozási, szolgáltatási fejlesztéseket.

9. A víz jelenléte és az ártér sajátos helyzete szerepei következtében kiemelt figyelmet kell fordítani a vízminőség-védelem, talajvédelem, erdőművelés, szennyvíz és hulladékkezelés kérdéseire, beleértve a vízgyűjtőn történő nemzetközi együttműködéseket is.

10.2. ELVI ALAPOK

A térségi fejlődést célzó erőfeszítés eredményét - egyebek mellett - az is meghatározza, hogy a tervezés, döntéshozás és megvalósítás során sikerül-e, és mennyiben lehetséges közösen elfogadott értékrendet követni. Mindez természetesen nem elegendő ahhoz, hogy egy integrált fejlesztési vagy egy tájgazdálkodási program a megfelelő tartalommal valósuljon meg, hiszen a megvalósítás kulcsa nem a tervező csapatnál, hanem a helyi- és a külső feltételeket adó társadalom szereplőinél van.

A tervezés során a következő BOKARTISZ Kht. által 2003-ban összeállított és közösen elfogadott értékrend mentén haladtunk:

Az egész koncepció és a tájgazdálkodás leglényegesebb kiindulása, hogy a természet nem forrás, hanem társ. Az elv az ember és a természet közötti viszonyról szól, amelynek rendezése az emberi társadalom és gazdaság fennmaradása szempontjából létkérdés. Viszonyunk önmagunkhoz, a többi emberhez, a természet többi eleméhez és folyamataihoz meghatározza társadalmunk fennmaradását vagy bukását.

Felfogásunkban az emberi társadalom a természet nagy rendszerének egyik alrendszere, amely jelenlegi működése következtében „kiesett” ebből a rendszerből. (Rendszerből kiesett helyzetünk tünetei a túlhasználat következményei: árvíz, belvíz, aszály, vízháztartás- és éghajlatváltozás, társadalmi-gazdasági leszakadás stb.) A cél e viszony rendezése, amely által az ember a kiesettségéből visszatérhet a helyére, és újból társként viszonyulhat környezetéhez. A társkapcsolat jellegéből következően a rendszerben minden és mindenki egyformán fontos, és ezért tiszteletet érdemel. A tisztelet a dolgok iránt, az összes élő iránt, az embertársaink iránt: az a megközelítési mód, ami nélkül nem lehet társként viszonyulni semmihez és senkihez.

A megközelítési módunk lényege, hogy a természethez nem úgy viszonyulunk, mint korlátlan, vagy korlátozott erőforráshalmazhoz, hanem úgy, mint bennünket részként magában foglaló, tőlünk függetlenül is létező, velünk párhuzamosan és kölcsönhatásban működő rendszerhez. Ennek a viszonynak meghatározó

eleme, hogy a rendszerben az irányítás nem az ember kezében van, hanem ezt a rendszer struktúrája határozza meg, ebből az is következik, hogy a lehetséges kapcsolatokban nemcsak egyenrangúként, de alárendelt félként is kapcsolódunk.

A viszony rendezésének egyik kulcskérdése az együttműködés. A természeti rendszerek összekapcsolódásával – egyfajta önszerveződés révén – olyan magasabb szintű rendszer jön létre, amelyeket az egyes elemek közötti együttműködés tart fenn. Ez az együttműködés egyre összetettebb rendszerek kialakulásához vezet, melyek általános jellemzője, hogy stabilizálják, állandósítják környezetük jellegzetességeit, illetve mérséklék a környezetükben jelentkező szélsőségeket. Minél összetettebb, minél magasabb szerveződési szintű egy adott rendszer, annál kiegyensúlyozottabb kereteket tud biztosítani magának és alkotó elemeinek.

Az ellenműködés következménye viszont, hogy a természetes rendszerek egyre egyszerűbbek lesznek, a sokféleségük csökken. Ezzel párhuzamosan az alrendszerek működésének kiegyensúlyozottsága romlik, egyre nagyobb rendszerkilengések figyelhetők meg, nőnek a szélsőségek és így a rendszer egyes elemeinek életfeltételei romlanak, szélsőséges esetben megszűnnek, ami fajok kihalásához, funkciók megszűnéséhez, hiányához vezet.

Az együttműködés a gazdaság, társadalom és a természet különböző szereplői között akkor teljes, ha egyik sem érvényesíti a saját érdekeit a másik rovására. A természeti folyamatokban e mozzanat érvényesülését bonyolult önszabályzó és önvezérlő mechanizmusok biztosítják. Jelenleg az ember ezeket a természetes irányítási folyamatokat felülírva, a visszacsatolásokat időben eltolva, egyéni érdekeit kizárólagosan érvényesíti a természeti elemek rovására, tehát forrásként viszonyul természeti környezetéhez. Ahhoz, hogy társként tudjon viszonyulni, tiszteletben kell tartania a másik érdekeit, szempontjait. Ez azt jelenti, hogy az önérvényesítés és elfogadás optimumát kell megkeresni, azt a megoldást, ami minden szempontból a lehető legjobb.

Az optimum megtalálását jelenti, amikor az ember a gazdasági haszonvételekhez a természetes rendszerek építkezésének, működésének elősegítése révén jut hozzá, amikor nem igénylünk, és nem akarunk elvenni többet, mint amennyi - betöltött funkciónk szerint - számunkra jár.

Fentiek alapján a tájgazdálkodás célja, hogy a természetes rendszerek fenntartásához igazítsa a haszonvételeket. Monokultúrák helyett mozaikos tájszerkezetet alakítanánk ki, melyben a táji adottságoknak megfelelően valamennyi természetes élőhely megjelenhetne, így a tavak, nádasok, láp- és mocsárrétek,

puha- és keményfaligetek. Mindez nem a szántók felszámolását jelenti, hanem azt, hogy az emberi tevékenység a szántókat a rendszerbe építve a rendszer működést magasabb szerveződési szintre lépteti. A rendszerszerveződés ilyen jellegű serkentésével válik a tájhasználó emberből tájgazdálkodó, aki ilyen módon gazdagítva gazdagodik, tehát a szó eredeti értelmében gazdálkodik. Csak ilyen módon lehet az ökológiai rendszerek olyan hasznosítását megtalálni, amely hasznot hoz anélkül, hogy a rendszert gátolnánk a fejlődésében.

A tájgazdálkodás megalapozásához fontos, hogy minden környezeti rendszernek megtaláljuk adekvát hasznosítását, az ahhoz tartozó termékszerkezetet és technológiát. Ez bármilyen gazdálkodási formára vonatkoztatható, amely fenntartható módon kíván működni. Ahol nem lehet a jelenlegi ismeretekkel és adottságokkal hatékonyan gazdálkodni, ott a társadalmilag és ökológiailag leghasznosabb állapot a természetes, vagy természetközeli állapot biztosítása.

A tájgazdálkodás csak szervesen fejlődő társadalom által valósítható meg, ahol a természeti folyamatokhoz szervesülnie kell a társadalmi folyamatoknak, ami azt

is jelenti, hogy a természeti törvényeket hagyni kell érvényesülni. A szerves gazdasági-társadalmi közösségek működésének alapja nem a jog, hanem a kötelesség, a jog pedig csupán a kötelességek teljesítését elősegítő mozzanatok összessége. Természetesen mindkettő egyénhez kötött, tőle egyik sem elválasztható, csak a hangsúly nem a jogokra, hanem a kötelezettségekre helyeződik. A szerves társadalmakban mindenkinek megvan a maga helye és szerepe, amelyből ennek megfelelő felelőssége és kötelessége következik.

Ebből következett számunkra a felelősség elve, ami első közelítésben azt jelenti, hogy felelősek vagyunk azért, hogy teljesítsük, avagy elhanyagoljuk-e a kötelességeinket. Másodsorban felelősek vagyunk a döntéseinkért. Mindez nem feltétlenül azt jelenti, hogy egy adott rossz döntést követően szükségszerűen le kell mondanunk valamiféle pozícióról, társadalmi szerepről, mert ez is egyfajta felelőtlenységhez vezethet, hanem arról, hogy viselnünk kell döntésünk következményeit, és szerepet kell vállalnunk az esetleges károk enyhítésében és a helyreállításban. Másként fogalmazva, ha valamit tönkreteszünk, akkor nem hagyhatjuk magára, hanem tevékenyen segíteni kell a helyreállítás folyamatát, s így van ez a Tisza mentén is.

10.3 AZ ÁRTÉRI TÁJGAZDÁLKODÁS TÉRSZINTEKHEZ ÉS MOZAIKOS TÁJI ADOTTSÁGOKHOZ IGAZODÓ HASZONVÉTELI LEHETŐSÉGEI

Tér-szintek	Élőhelyek		Élőhely-kezelés		Haszonvételek
	Általános	konkrét	össességében	adott társulásra vonatkoztatva	
Mélyártér	nyílt vízfelület	nyíltvízű tavak	rendszeres vízpótlás biztosítása, természetes halszaporulat	vízpótlás, csatornatisztítás, -karbantartás	halászat, rekesztés, horgásztatás, vadászat
	hínárosok	lebegő és rögzült hínártársulások	fenntartása, betelepítési tilalom		vízisztítás, hínárszárítás, komposzt-előállítás, sulyom feldolgozás
	mocsarak	zárt nádasok, gyékényesek	rendszeres vízpótlás biztosítása, haltelepítési tilalom, megfelelő időszakban történő vágás, kaszálás	nádvágás, égetés tilalma	nád, gyékényfelhasználás
		harmatkásás, tavikákás		égetés tilalma	harmatkása (inkább turisztikai célú) étkezési célú felhasználása, dísznövénykertészet
		zsombékosok		kaszálás	ridegállattartás (alom) és egyes növények (inkább turisztikai célú) étkezési célú felhasználása
		magassásosok		kaszálás	ridegállattartás (alom) szürkemarhatartás
	bokorfüzesek, láperdők	fűz és nyírlápok	rendszeres vízpótlása biztosítása égetés megakadályozása	égetés tilalma, szukcesszió segítése	
		égerlápok, égeres mocsárrdők			
		bokorfüzesek			fűzvesző
	élőhelyhez nem köthető haszonvételek				
Alacsony ártér	üde rétek, rétlápok	üde és nádasodó rétlápok, láprétek	rendszeres vízpótlás biztosítása, megfelelő időben történő kaszálás, égetés megakadályozása	kaszálás	ridegállattartás
		kiszáradó kékperjés láprétek		kaszálás	ridegállattartás
		mocsárrétek		kaszálás	ridegállattartás
	puhafa ligetek	fűz és nyárligetek	vízpótlás biztosítása, szukcesszió elősegítése, tájidegen fajok kitermelése	szukcesszió segítése, szálalás, tájidegen fajok kitermelése	erdei gyümölcsök, gyümölcsények, erdőgazdálkodás (szálalás, tájidegen fajok kitermelése)
Magas ártér	keményfa ligetek	köris-szil-tölgy ligetek	vízpótlás biztosítása, szukcesszió elősegítése, tájidegen fajok kitermelése	szukcesszió segítése, szálalás, tájidegen fajok kitermelése	erdei gyümölcsök, gyümölcsények, erdőgazdálkodás (szálalás, tájidegen fajok kitermelése)
		égerligetek			
élőhelyhez nem köthető haszonvételek					szántó, kert
Ármentes szint	nyílt száraz gyepek	élvő nyílt homokpusztai gyepek	legeltetés, megfelelő időben történő kaszálás, égetés tilalma, meggátlása	legeltetés, kaszálás	ridegállattartás
	zárt száraz és félszáraz gyepek	alföldi sztyepprétek		legeltetés, kaszálás	ridegállattartás
	üde lombos erdők	Alföldi gyertyános tölgyesek és üde gyöngyvirágos tölgyesek	szukcesszió elősegítése, tájidegen fajok kitermelése	szukcesszió elősegítése, tájidegen fajok kitermelése	erdei gyümölcsök, gyümölcsények, erdőgazdálkodás (szálalás, tájidegen fajok kitermelése)
	élőhelyhez nem köthető haszonvételek				

10.4. FOGALOMJEGYZÉK

Gyümölcsény: az eredőhöz nagyon közel álló, elegendő nagy kiterjedésű rendszer, amely bizonyos erdő és gyümölcs haszonvételt biztosít az ember számára. A létrehozása és fenntartása kevés ráfordítást igényel, viszont csak „extenzív” haszonvételt tesz lehetővé. A gyümölcsény nem az árutermelés helyszíne, de a saját fogyasztáson felül értékesíthető javakat is termel. Művelése általában családi, közösségi együttműködést igényel.

Környezetvédelmi ipar: azokat a tevékenységeket foglalja magában, amelyek olyan javakat állítanak elő, és olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyek mérik, megelőzik, korlátozzák, minimalizálják vagy helyrehozzák a vizet, levegőt és a talajt ért környezeti károkat, valamint a hulladékhoz, a zajhoz és az ökörendszerekhez kapcsolódó környezeti problémákat.

Multiplikáció: A vidékintegrációt szolgáló multiplikáció a helyi erőforrásokra alapozott természetszerű érték-sokszorozó láncot működtet, információs technikával, menedzsmenttechnológiával, kockázatkezeléssel, biztosítással, valamint a szerződéses tervezés, nyersanyag-termelés, feldolgozás, átdolgozás, végtermék előállítás és fogyasztás integrált munkafolyamataival. A jellemzően élelmiszer előállításból induló lánc a beruházó, műveltető és értékesítő munkáktól fogyasztó turista-szolgáltatásig vagy pl. gyorsan lebomló (öko)csomagolóanyag gyártásig, nem élelmiszer célú mezőgazdasági termékfeldolgozásig, hightech termékfejlesztésig terjed, helyi munkahelyeket létrehozva, hasznos és megélhetővé biztosítva a vidéknek.

Ökológiai egyensúly: A természetes rendszerek önszabályozásának és működésének megjelenítője. A táj változásait a fel- és leépülés, a keletkezés és az elmúlás, a születés és a halál állandó, együttes jelenléte jellemzi. A táj csak addig tudja őrizni állandó arculatát, míg e mozzanatok ellensúlyozzák, egyensúlyban tartják egymást. Az egyensúly innen nézve az élet maga, olyan dinamikus, állandó mozgáson alapuló jellegzetesség, amelyben a mérleg nyelve soha meg nem áll, ám mindig a középpont körül mozog. Az egyensúly felborulása, akár a felhalmozás, felépülés, akár a pusztulás, leépülés irányába mozdul el a rendszer, a korábbi tájszerkezet folytonos átalakulásához, újabb egyensúlyi állapot kialakulása nélkül pusztulásához, emberi léptékek kifejezve: eltarthatóságának csökkenéséhez vezet. Azzal a példával szemben, miszerint az élőszervezet a halál esetén kerül egyensúlyba, hadd hozzuk fel ellenérvként: a halál beálltát követően a szervezetben a fel- és leépülés kettőségből a leépülés, a bomlás állandósul. Ez éppen nem

egyensúly, hanem ellenkezőleg: az egymást korábban ellensúlyozó folyamatok egyirányúsodása, azaz a korábbi egyensúly felbomlása.

Ökológiai gazdálkodás (Környezettudatos gazdálkodás): Szintetikus műtrágya és szintetikus növényvédőszer nélküli, a természetes biológiai ciklusokon, szerves trágyázáson, biológiai növényvédelmen alapuló gazdálkodási forma. Az ökológiai gazdálkodás, mint a mezőgazdaság csúcstechnológiája, csak abban az esetben lehet eredményes, ha az emberi tudás minden eddigi eredményét felhasználja, hogy megértse a természet működési elveit, s azokkal együttműködve, nem pedig azokat leigázva állítja elő a szükséges egészséges élelmiszer-mennyiséget – miközben a környezet állapota nem romlik, így hosszú távon fenntartható lesz.

Ökoturizmus: (fenntartható turizmus, felelős turizmus) a turizmus környezetbarát változata. Olyan turizmus, amely magában foglalja az utazást valamilyen háborítatlan és szennyeződésektől mentes természeti körzetbe, ahol sajátos objektumok tanulmányozhatók, megcsodálhatók és ahol élvezni lehet a tájat, az eredeti növény- és állatvilágot, illetve a kulturális örökséget. Igyekszik csökkenteni a pihenési célú utazások okozta környezeti károkat. Az ökoturizmus ugyanakkor hozzájárulhat a környezet megóvásához jövedelemteremtő hatásánál vagy a turisták tudatosításánál fogva.

Rendszerműködés: Az önszabályzó rendszerekben a változások egyfajta dinamikus egyensúlyban összegződve viszonylag szűk mozgástérbe kényszerülnek. Ezért bár a táj egyes elemei akár gyorsan és jelentősen is változhatnak, az egész rendszer mégis megőrzi önálló arculatát, olyannyira, hogy a legkedvezőbb körülmények között e változások szinte észrevétlenül lassúak, már-már az állandóság látszatát keltik. Az egymást kiegészítő, önszabályzó folyamatok sorát, melyben a táj megteremti és őrzi saját adottságait, rendszerműködésnek nevezzük. A rendszerműködés hibái, sérülései a rendszer lengésében, a szélsőségek megjelenésében és eluralkodásában nyilvánulnak meg. A szélsőségek növekedése tehát a természetes rendszerek sérüléseire, rendszerműködésük zavaraira utal.

Stratégiai vízkészlet: A tér meghatározott részében, adott időpontban található vízmennyiség. A vízkészlet kiaknázása a vízkészlet veszélyeztetése nélkül csak részlegesen, kellő vízutánpótlás és a vízkészlet tisztaságának megőrzése mellett lehetséges. Túlzott vagy egyoldalú kihasználás illetve felszíni és felszín alatti vizek és a ta-

lajvizek nagyarányú szennyezése a vízkészlet károsodásához vezethet.

„*Szelid*” *turizmus*: A táj ökológiai rehabilitációjához kapcsolódó, természeti és kulturális értékek őrzésére, bemutatására alapozott, közvetlen emberi kapcsolatokon nyugvó, ezáltal helyi léptékű turizmust jelent.

Táji (ökológiai) rendszer: A terepalakulatok, vízrendszer és az élővilág sajátos szerkezetű közössége. Egységes rendszer, amely önmaga formálja és őrzi sajátos arculatát. A táj ebben az értelemben nem fogható fel a táji elemek mechanikus összegződéséeként. Olyan rendszert alkot, amely sajátos működésével nagyban befolyásolja, ill. döntő módon határozza meg az adott földrajzi tér természeti, ill. ebből fakadóan, ezzel szoros összefüggésben gazdasági és társadalmi adottságait és eredményeit.

Tájrehabilitáció: A részlegesen sérült, de az eredeti rendszer alapelemeit és vázát őrző élőhelyek helyreállítása. Az alapelv, hogy csak azokat a tényezőket és folyamatokat kell befolyásolni, amelyek sérülésükkel az egész rendszer degradálódását okozták. Bízni kell abban, hogy a rendszer „öngyógyító képessége” ilyen módon működésbe lép.

Területfejlesztés: A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. Törvény a területfejlesztés fogalmát a következők szerint határozta meg. A területfejlesztés az országra, valamint térségeire kiterjedő társadalmi, gazdasági és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása, rövid-, közép-, és hosszú távú átfogó fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehango-

lása és megvalósítása a fejlesztési programok keretében, érvényesítése az ágazati döntésekben.

Vidékfejlesztés: A vidékfejlesztés szorosan kapcsolódik a területfejlesztéshez, annak általános stratégiai irányultságú céljaihoz. Ugyanakkor a vidékfejlesztésnek – mint megkülönböztetett fontosságú társadalmi, gazdasági, ökológiai irányultságú komplex tevékenységnek – alapvetően a vidéki térségek helyzetének javítását, az ott élő, dolgozó emberek életkörülményeinek átfogó emelkedését kell szolgálnia. A vidékfejlesztés elsősorban az elmaradott, hátrányos helyzetű térségekben kell elősegítenie a területi közelítést, kiegyenlítőddést, esélyegyenlőség feltételeinek megteremtését, biztosítását.

Vidékgazdaság: magas helyi multiplikációjú gazdaság, amely munkát és jövedelmet biztosít a vidéki lakosság számára, újratermelve a vidék gazdasági erejét, önrendelkezési jogát, és fenntartható (együttműködő) kapcsolatot kialakítva a környezetével és a várossal. Ezen belül a helyi nyersanyagok helyi feldolgozása a vidék-ipar.

Vízkészlet-gazdálkodás: A vízkészleteknek és a vízhasználók igényeinek mennyiségi és minőségi, valamint időbeli és térbeli összehangolásához szükséges tevékenységek összessége. A vízkészlet-gazdálkodás a vízkutatással, a vizek feltárásával, a vízminőségi helyzet értékelésével, a víz termelésével és elosztásával, a vízkészlet és a vízigény közötti egyensúly fenntartásával, a víznek a fogyasztás helyére vezetésével foglalkozik. Beleértendő a nem piaci vízigények figyelembevétele, az életlehetőségek biztosítása is, pl. természeti rendszerek működése, vagy a táji vízháztartás folyamatai számára.

10.5. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Albert Ferenc (szerk.) 1868: Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása.– Eger
- Állami erdészeti Szolgálat – Térségfejlesztési és Zöldövezet Tervező Iroda: A Tisza térség térszerkezeti teréhez és integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási koncepciójához kapcsolódó erdészeti feladatok, 2004.
- Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest 1997.
- Andrásfalvy Bertalan 1973: A Sárköz és a környező Duna menti települések ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozás előtt. – Vízügyi Történeti Füzetek 6.) Budapest
- Andrásfalvy Bertalan: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. Szekszárd, 1975. (Tolna Megyei Levéltár, Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.)
- Angelusz Róbert: Kommunikáló társadalom, Ferenczi Kiadó Budapest. 1995
- Ángyán József: Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezetgazdálkodás. in: A FALU 2001/4.
- Attenborough, David: Az első Édenkert — A földközi-tenger világa és az ember. Park Könyvkiadó, 1989.
- A víz szerepe és jelentősége az Alföldön. A Nagyalföld Alapítvány kötetei (6) Békéscsaba, 2000.
- Az Alföld hosszú és rövid távú területfejlesztési és tájfejlesztési koncepciója. MTA RKK ATI, Kecskemét, 1992.
- Balogh Péter: Az ártéri gazdálkodás koncepciója (előleges javaslat) 2002. február
- Balogh Péter: Az ártéri tájgazdálkodás koncepciója – Fenntartható vidékfejlesztés a Tisza vidéken. Nagykorú, 2001.
- Balogh Péter: Az ártéri tájgazdálkodás koncepciója. in: Földrajzi Közlemények 2001/3-4. <http://www.nagykoru.hu/arter>
- Balogh Péter: Vélemény és javaslat a Közép-Tiszai árterek és hullámterek használatáról. Nagykorú 2002.
- Bél Mátyás 1968: Heves megye ismertetése 1730-35. – Eger
- Bellon Tibor 1991: Ártéri gazdálkodás a Tisza mentén a 18-20. században.
- Bellon Tibor: A Tisza néprajza. Timp Kft. 2003.
- Bellon Tibor: Ártéri gazdálkodás a Tiszai-Alföldön. in: A Tisza vízgyűjtője, mint komplex vizsgálati és fejlesztési régió. Konferencia kötet pp. 99-106., Tisza Vízgyűjtő Programrégió Önkormányzati Társulás, Szeged 2002.
- Bellon Tibor: Néprajzos szemmel vizeinkről 36-38.o. In: Jászkunság 2003. Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tudományos Testületének folyóirata. Főszerk: Dr. Szabó László
- Bendefy László 1976: Mikovinyi Sámuel megyei térképei I-II. – MTA Könyvtár, Bp.
- Botár Imre - Károlyi Zsigmond 1971: A Tisza szabályozása I.- II. (Vízügyi Történeti Füzetek 3. - 4.) Budapest
- Botka János (főszerk.) 1989: Adatok Szolnok megye történetéből II.. Szolnok
- Bokartisz Kht.: A mentett oldali vízkormányzás lehetőségei a Bodroghközben. Karcsa, 2002.
- Bokartisz Kht.: Tározók igénybevétele és hasznosítása, Karcsa 2003.
- Bokartisz Kht.: Javaslat a tájgazdálkodási rend kialakításához szükséges költségvetési források nagyságrendjének becslésére, Karcsa 2003.
- Bokartisz Kht.– E-misszió Egyesület: Az ártéri tájgazdálkodási területek víz-, ökológiai és gazdálkodási rendszereinek, illetve a megvalósítás feltételeinek, követelményeinek tervezésére alkalmas metodika, Karcsa 2003.
- Butzer, W. Karl: A földfelszín formakincse. Gondolat - Budapest, 1986.
- Csatári Bálint (szerk.) 1995: „Ezer írás az Alföldről” válogatott bibliográfia. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba.
- Csikász Sándor 1981: A Tisza Tiszafüred—Csongrád közötti csatornázott szakaszának folyószabályozási kérdései. BME dokt., Bp. /kézirat/
- Csörgő Zoltán (2002): A hagyományalapú tudástársadalom 501-509.o. In: A Tudás társadalmá. Szerk: Varga Csaba – Csörgő Zoltán. Budapest. Stratégiakutató Intézet Kht, Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Deák Antal András 1996: A háromszögeléstől a Tisza szabályozásig (Források a vízügy múltjából 10.) Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvtár, Bp.
- Dobrosi D. – Szabó G. (2002): A Tisza ártéri erdeiinek változása 1990 és 2000 között (WWFfüzetek 20, Budapest)
- Dobrosi Dénes - Haraszthy László - Szabó Gábor: Magyarországi árterek természetvédelmi problémái. WWF Füzetek 3. Bp. 1993.
- Dóka Klára 1987: A vízimunkálatok jelentősége a gazdasági életben (1772 - 1918). Bp.
- Dóka Klára 1997: Vizeink szabályozásának hatása az

- ember és természet kapcsolatára. in: Honismeret ,97/3
- Elek Sándor - Kalifai József: Környezetkímélő intézkedések támogatása a mezőgazdaságban az EU Strukturális alapjaiból. Magyarország az ezredfordulón – MTA Stratégiai Kutatások, „Zöld Belépő” Kutatási Program. Sorozatszerkesztő: Kerekes Sándor és Kiss Károly. <http://www.mek.lif.hu/porta/sarud/tarsad/kozgazd/kornyved/zold-be/elekul>
- Erdei F.: Magyar város, Akadémiai Kiadó, Bp. 1974.
- Erdészeti Fórum 2001. Az erdőtelepítés új perspektívái (ERTI, Budapest)
- Fejér László 1997: Vita és egyetértés a Tisza szabályozás kérdésében 1845 - 47.in: Honismeret ,97/3.
- Fényes Elek 1839: Magyar Országának, s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest
- Fleck Gábor: Néhány bekezdés a kisebbségi önkormányzatokról- TÁRKI kutatási anyag www.tarki.hu
- Führer E. szerk. (2000): Az aszály és a belvíz érvényesülése a Nagyalföld erdőművelésében (ERTI, Budapest)
- Garami László – Garami Lászlóné: Védett természeti értékeink útikalauza. Mezőgazda, Budapest, 1997
- Gerle Gy.: Környezet és településhálózat, Akadémia, Bp. 1974.
- Gyáni G.-Kövér Gy.: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris, Bp. 2003.)
- Györfly István 1984: Nagykunsági krónika. Karcag
- Gyulai Iván: A fenntartható fejlődés, Miskolc, 2000.
- Gyulai Iván: A fenntarthatóság fogalma és lényege, a fenntartható fejlődés feladatai a világban és Magyarországon (Vitaanyag – 2002. április) Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért, Miskolc - MTVSZ
- Hankiss Elemér: Diagnózisok 2. Magvető Kiadó 1986.
- Haraszthy László és mtsai: A tározó területek, területrészek tájgazdálkodási, illetve egyéb ökológiai célú hasznosítási lehetőségeinek (területhasznált módosításának) feltárása, különös tekintettel a Nemzeti Agrár-Környezetvédelmi Programban foglaltakra. (kézirat részben felhasználva: Varga István és mtsai: Árvízi tározók területének tájgazdálkodási, ökológiai célú hasznosítási lehetőségei és gazdaságossága. (5.1-3. fejezet, pp. 47-62.) A KöViM megbízásából THESIS Kft, WWF Magyarország, VÍZITERV Consult Kft., Bp. 2002.
- Herman Ottó 1889: A magyar halászat könyve I-II. Bp.
- Horváth Benő: Indics-Király (Selypes)-Árkus vízrendszer rehabilitációs lehetőségeinek vizsgálata – Tiszadob, 2001. június
- Horváth Benő: Javaslat a Tiszamenti térség fenntartható területhasználatának szabályozására (integrált területfejlesztésre)- Teampannon, Miskolc, 2002.
- Horváth Gy.: A regionális folyamatok kutatása és a területi statisztika, Területi Statisztika, 2002/VII.
- Hrubos Ildikó Az Európai Kutatási Térség gondolatának és gyakorlatának gendervetülete című előadása. In: www.gender.bkae.hu/konf2002/szhrubos.doc
- Huszár Mátyás: Vízrajzi értekezés. Huszár Mátyás leírása a Körösvidékről. Szerk: Kósa Ferenc; latinból fordította: Lakatos Pál Körösvidéki vízügyi igazgatóság, Gyula, 1985..
- Ihrig Dénes (szerk.) 1973: A magyar vízszabályozás története. Országos Vízügyi Hivatal, Bp. In: <http://www.hitel.elender.hu/0006/essze.html>
- Iványi Bertalan 1948: A Tisza kisvízi szabályozása. in: Vízügyi Közlemények. 1948. 2-4.
- Jász Krisztina – Szarvák Tibor – Szoboszlai Zsolt: A bevásárlóközpontok gyermekei - Életmód és drogfogyasztás a szolnoki fiatalok körében. VII. Tudomány Napja Jász-Nagykun-Szolnok Megyében. 2003. Szerk: Pelikán Lajos. CD könyv.
- Jász Krisztina-Turóczy Györgyi – A Jász-Nagykun-Szolnok megyében élő romák helyzete-, MTA RKK 2002
- Juhász Dezső 1976: Nagykörű helynevei (Magyar Névtani Dolgozatok I.) ELTE Nyelvészeti Tszcsop., Bp.
- Kaán Károly: Alföldi kérdések. Erdők és vizek az Alföld kérdéseiben. Stádium Sajtóvállalat Rt. Budapest, 1939
- Károlyi Zsigmond - Nemes Gerzson 1975: A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja I. - II. - III. (Vízügyi Történeti Füzetek 8. - 9. - 10.) Budapest
- Károlyi Zsigmond: A vízhasznosítás, Vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. BME Központi Könyvtára, Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok 13. Tankönyv Kiadó 1960.
- Károlyi Zsigmond–Nemes Gerzson: A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja, I. kötet. (895-1846) (Vízügyi történeti füzetek/8.) VÍZDOK, Bp. 1975.
- Kerekes Sándor: Néhány közgazdasági megfontolás a Tisza árterén létrehozni kívánt természetközeli élőhelyek gazdasági értékelésére vonatkozóan. 2001. Budapest. (kézirat)
- Kerényi A.-Fazekas I.-Szabó Sz.: Kérdőíves környezetvédelmi vizsgálatok a Tisza mentén, európai összehasonlításokkal – Alföldi Tanulmányok – EU és az Alföld XVIII. Kötet – Nagyalföld

- Alapítvány, Békéscsaba, 2001. pp. 141-162.
- Kis János Péter - Bajmócy Péter: Városi funkciójú központok és elméleti vonzáskörzeteik az Alföldön, Tér és társadalom, 2001/1.
- Kiss J. P. (szerk.): Kitörési lehetőségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, MTA RKK ATI, Békéscsaba, 2001.
- Kiss J. P. (szerk.): Területfejlesztési alap kutatások az Észak-Alföldi Régióban, MTA RKK ATI, Békéscsaba, 2000.
- Kleineisel J.: Házak, városok, társadalmak, Gondolat, Bp. 1981.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád: Az egészségi állapot társadalmi, magatartási, életmód meghatározói In: http://www.behsci.sote.hu/hungarostudy2002/st_eg_allapot.htm
- Korbély József 1937: A Tisza szabályozása. Magyar Nemzeti Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Debrecen
- Kovács T.: A területi fejlettségi különbségek alakulása Magyarországon, Területi statisztika, 2002/XI.
- Kőszegfalvi Gy.: Hazánk kisvárosai, Területi Statisztika, 2001/V.
- Kún László: Az erdők hatása a Mississippi árvizeire. – „Relation of forestry to the control of floods in the Mississippi valley” c. az USA Földművelési Minisztériuma által a kongresszus számára készített jelentés ismertetése — Vízügyi Közlöny, 1931. évi 1. sz. 91-126. p.
- Kvassay Jenő: Emlékirat vízszabályozásunk ügyében. 1988. Budapest.
- Lászlóffy Woldemár 1982: A Tisza (Vízi munkálatok és vízgazdálkodás a tiszai vízrendszerben). Bp., Lászlóffy Woldemár: A Tisza. Vízi munkálatok és vízgazdálkodás a Tisza vízrendszerében. Akadémiai Kiadó Bp. 1982
- Lázár Imre: Előzetes széljegyzetek a VTT tanulmányhoz. 2003.
- Mádl József: Fogyatközöző népesség, rossz egészségi állapot. In: http://www.eszcsm.hu/politika/vg_oecd020531.html
- MAKK Magyar Környezetgazdaságtani Központ Környezetgazdasági modellszámítások a Bodrogköz Karcsa-ér menti területeire – Szintézis. Budapest, 2002. november.
- Maksay Ferenc 1971: A magyar falu középkori településrendje. Bp.
- Marosi Sándor– dr. Somogyi Sándor (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 1990
- Marosi Sándor– dr. Szilárd Jenő (szerk.): A Tiszai Alföld. Akadémia kiadó Budapest, 1969
- Megvalósítási terv a Tisza-völgyi árapasztó rendszer (ártér-reaktiválás szabályozott vízkivezetéssel) I. ütemére valamint az életfeltételeket javító földhasználati és fejlesztési program a kapcsolódó kistérségekben – Megvalósítási program tervezése a 2004-2007 évekre. VÁTI-VIZITERV, Budapest, 2003. szeptember
- Miklay Gábor: A magyar ökológiai termékek kereskedelmének alakulása hazánk bel- és külföldön. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Mezőgazdasági Kar, Agrárgazdaságtani és Marketing Tanszék, 2000. (Hozzáférhető a Biokultúra Egyesület könyvtárában.)
- Murányi István – Szoboszlai Zsolt: Szolnok értelmiségmegtartó képessége leendő diplomások körében. MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztály. Kézirat. 2000.
- Nagy Gábor - Kanalas Imre (szerk.) Régiók az információs társadalomban. Szerzők: Csatári Bálint, Kanalas Imre, Nagy Gábor, Szarvák Tibor. MTA RKK ATI 2003.
- Nováky Béla: Hidrológiai tanulmány. in: Pekli József (szerk.): A korszerűsített fok-gazdálkodás feltételeinek vizsgálata és modellálása Nagykőrű térségében. (kézirat) pp. 16-33. Gödöllő 1999.
- Nyíri László (szerk.) Az aszálykár mérséklése a kertészetben – Alföld Program. Mezőgazda, 1998.
- Oláh János: Természetes folyógazdálkodás, ártéri erőforrások és haszonvételek. Magyar Tudomány 47. (9.) 1219-1226.
- Oláh János: Természetes folyógazdálkodás: ártéri erőforrások, haszonvételek, árbevételek – Szarvas, 2001.
- Oláh János: A vidékgazdaság multiplifikálása – Magyar Tudomány, 2002. 9. szám
- Páldy Eszter 1990: Nagykőrű kertjei. Szakdolgozat, KÉE, Bp.
- Pálfai I. (szerk.): A csatornázás és szennyvíztisztítás, valamint az ár- és belvízvédelem helyzete a Dél-Alföldi Régióban, Szeged, 1999.
- Palugyai Imre 1854: Jász - kun kerületek s Külső-Szolnok vármegye leírása. Pest
- Péczely György: Éghajlat. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. Negyedik kiadás 1996.
- Pécsi Márton (főszerk.) 1969: A tiszai Alföld. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Petrasovits Imre (szerk.) 1982: Síkvidéki vízrendezés és gazdálkodás. Mg.K., Bp.
- Póczik Szilveszter: A roma kisebbség szociológiai problémái In: Magyar Tudomány 2003/1.
- Rauh Edit: A cigányság társadalmi helyzete. In: http://www.eum.hu/forum/falu_cikk.html
- Reuter Camillo 1970: A fok vízrajzi köznévi és a Fokoru földrajzi név. in: Névtani Előadások (II. Névtani Konferencia Bp., 1969)
- Solymos Károly: Az EK Víz Keretirányelv a Felső-

- Tisza Híradó 2003. márciusi számából
- Somlyódy László (szerk.): A hazai vízgazdálkodás stratégiai kérdései – Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest, 2000.
- Somogyi Sándor (szerk.): A XIX. századi folyószabályozások és ármentesítések földrajzi és ökológiai hatásai. MTA, Budapest 2000.
- Sörös Erzsébet: Tudástársadalom — harmadik évezred kihívása.
- In: <http://www.edemokracia.hu/about/pub03.php>
- Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai, Társadalomtudományi Társaság-Századvég Kiadó, Budapest, 2002.
- Sugár István 1989: A Közép – Tiszavidék két kéziratos térképe (1790, 1845). Eger
- Sugár István: Borsodi oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. 1245-1521. Miskolc, 1980. - A Herman Ottó Múzeum kiadása.
- Szabolcs István 1961: A vízrendezések és öntözések hatása a Tiszántúli talajképződési folyamatokra. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Szalai Júlia: A társadalmi kirekesztés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon in: Szociológia Szemle, 2002/4.
- Szarvák Tibor – Szoboszlai Zsolt: A Tisza-vidék modernizációs lehetőségei egy vizsgálat tükrében 25-31. o. In: Jászkunság 2003. Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tudományos Testületének folyóirata. Főszerk: Dr. Szabó László
- Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetően. Pest 1846.
- Szűgyártó Gyöngyi – Peresztegi Éva: Az iskolarendszeren kívüli szakképzés statisztikai adatai 1996–2000, Budapest 2002. In: <http://www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=2010&articleID=226&cc-tag=articlelist&iid=1>
- Sziráki Sándor 1996: Nagykőrű a XVIII - XIX. század fordulóján. Nagykőrű
- Szoboszlai Zsolt – Szarvák Tibor: Kulturális disputa – 2002. A kulturális irányítás és az intézményrendszer vizsgálatának, valamint a kulturális esélyegyenlőség néhány kérdésének vizsgálata MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztály. Kézirat.
- Szoboszlai Zsolt - T. Hargitai Judit (szerk): Civil utak Forrásszerzési lehetőségek az Európai Unióban Szolnok, 2002, augusztus Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület (KFTE)
- Szoboszlai Zsolt (szerk.) Cigányok a szociális földprogramban. Gondolat Kiadó, Budapest 2003. 292.o.
- Szoboszlai Zsolt (szerk.) Szociális földprogramok Magyarországon. Esély Regionális Szellemi Forrásközpont - Szociális és Családügyi Minisztérium. 2001.
- Szoboszlai Zsolt (témavezető – szerző) Életmódvizsgálat Törökszentmiklóson a 14-18 évesek körében. MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztály, 2003. Kézirat
- Szoboszlai Zsolt (témavezető, szerkesztő, szerző) Északkelet-Magyarország regionális szociológiai kutatás a területi folyamatok háttérvizsgálatához. MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztály, 1999. Kézirat
- Teplán István (szerk.): A Tisza és vízrendszere I-II. köt., MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003
- Timár Gábor – Rác Tibor: Földtani folyamatok hatása a Tisza-völgy árvízvédelmi biztonságára. Magyar Hidrológiai Társaság A Duna-Tisza Medence Víz- és Környezetvédelmi Nemzetközi Konferenciája Debrecen, 2001. szept. 19-21. Konferencia kötet pp. 511-520.
- Tímár J. - Velkey G. (szerk.): Békés Megye területfejlesztési koncepciója, MTA RKK ATI Békéscsabai Osztálya, Békéscsaba, 1997.
- Tímár J. - Velkey G. (szerk.): Csongrád Megye területfejlesztési koncepciója, MTA RKK ATI Békéscsabai Osztálya, Békéscsaba-Szeged, 1998.
- Tímár J.- Velkey G. (szerk.): A Dél-Alföldi Régió Területfejlesztési Koncepciója, MTA RKK ATI, Békéscsaba-Kecskemét-Szeged, 1999
- Tóth Albert (szerk.) 1987: „Áldás és átok a víz” Kisújszállás
- Tóth G.: Kísérlet autópályáink területfejlesztő hatásának bemutatására, Területi Statisztika, 2002. XI.
- Udvardi-Lakos Endre (szerk és írta): Úton az élet-hosszig tartó tanulás felé Magyarországon (OECD tanulmány) 1999.
- Urbancsek János 1961: Szolnok megye vízföldtana és vízellátása. Szolnok Megyei Tanács V. B. Vágás István 1982: A Tisza árvizei. Vízdok, Bp.
- Vágás István: A Tisza árvizei. VÍZDOK, 1982.
- Vályi András 1799: Magyar Országának leírása. III. Buda
- Váradai József és mtsai: A Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése koncepció-terv. KöViM Bp. 2001. <http://www.vizugy.hu/vasarhelyi/index.html>
- Varga Csaba: Vidékfejlesztés az információs korban, avagy a lokalitás esélyei. Agroinform Kiadóház, Budapest. 2000. Vidékfejlesztők kiskönyvtára
- Vécsei Pál: A család és a vidéki életmód, mint értékteremtő. In: A vidék helyzete-2000 tanulmánykötet, VÁTI Kht. Budapest, 2001.
- Viga Gyula: Fontos könyv a Tiszáról. http://www.spnf.hu/zmuzsa/03_3/viga.htm

- Wolf Schneider: Városok Úrtól Utópiáig, Gondolat, Bp. 1973.
- Zachár László: A felnőttképzés fejlesztési irányai és programjai. I. Országos Felnőttképzési Konferencia, Hajdúszoboszló 2003. Előadás ppt-k.
- Békés Megye településein szilárd- és folyékony kommunális hulladékok kezelése, Körös-vidéki KÖFE, 1999.
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye népességének egészségi állapota 2002. B-A-Z Megyei ÁNTSZ kézirat
- Hajdú-Bihar Megye Turisztikai Konceptiója és Fejlesztési Programja, 2001.
- Hajdú-Bihar megye környezetvédelmi állapotának feltárása, kiemelten a hulladékgazdálkodási helyzetre, Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat, 1999.
- Jász-Nagykun-Szolnok megyei turizmusfejlesztési koncepció és stratégiai program (2003-2006), Szolnok, 2003. szeptember
- Szabolcs-Szatmár-Bereg megye turisztikai koncepciója és stratégiai programja, Nyíregyháza, 2002. június
- Szabolcs-Szatmár-Bereg megye idegenforgalom fejlesztési koncepciója és stratégiai programja, Nyíregyháza, 2003. február
- Barangolások Csongrád megyében / főszerk. Pálffy Katalin. - Miskolc: Well-Press, 1997. - 239 p. - (Vendégváros)
- Látnivalók Bács-Kiskun megyében / főszerk. Timár Mátyás. - Miskolc: Well-Press, 2002. - 224 p. - (Vendégváros)
- Látnivalók Békés megyében / főszerk. Klinkovics Márta. - Miskolc, Well-Press, 2001. - 204 p. - (Vendégváros)
- Látnivalók Borsod-Abaúj-Zemplén megyében / főszerk. Körtélyesi Erzsébet. -3., jav. kiad. - Miskolc : Well-Press, 1998. - 287 p. - (Vendégváros)
- Látnivalók Hajdú-Bihar megyében / főszerk. Görömbölyi László. - Miskolc: Well-Press, 2001. - 224 p. - (Vendégváros)
- Látnivalók Heves megyében / főszerk. Horváth Ágnes. - Miskolc: Well-Press, 1999. - 255 p. - (Vendégváros)
- Látnivalók Jász-Nagykun-Szolnok megyében / főszerk. Szilágyiné Katona Ilona. - Miskolc: Well-Press, 1999. - 200 p. - (vendégváros)
- Látnivalók Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében / főszerk. Páll István. -Miskolc: Well-Press, 1999. - 240 p. - (Vendégváros)
- Észak-Alföldi Régió Területfejlesztési Konceptiója és Területfejlesztési Stratégiai Programja, valamint Operatív Programja, Excellence Rt.
- A Dél-Alföldi Régió stratégiai programja, Szeged, 2000.
- Dél-Alföldi Régió határmenti operatív fejlesztési programja, Hitesy & Bartucz Üzleti Tanácsadó Iroda-Békés Megyeért Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Békéscsaba, 2001
- Közép - Tisza vidéki Igazgatóság környezetállapot felmérés. Szolnok, 1990
- KSH Népszámlálási Kiadványok 2001.
- A Tisza-tavi horgászturizmus fejlesztési programja, Tiszafüred, 2002. szeptember
- A Tisza-tó középtávú fejlesztése alapján kidolgozott projektszintű programok a Magyar Turizmus Rt. számára — Vízparti üdülések, Kempingfejlesztések, Ökoturizmus; Budapest, 2001. április
- A Tiszai víziturizmus fejlesztésének lehetőségei, VÁTI Kht. Budapest, 1991. szeptember
- A Tisza térség vidékfejlesztési koncepciójának és területrendezési tervének megalapozása VÁTI, Bp. 2003.
- Magyar Turizmus Rt. Észak-magyarországi Regionális Marketing Igazgatósága: Észak-magyarországi Régió 2003. évi marketingterve
- Magyar Turizmus Rt. Észak-alföldi Regionális Marketing Igazgatósága: 2002. évi marketingterve
- Magyar Turizmus Rt. Dél-alföldi Regionális Marketing Igazgatósága: Dél-Alföld Turisztikai koncepciója és Fejlesztési programja Szeged, 2000.
- Magyar Turizmus Rt. Marketing terv 2003., Budapest, 2002. december 20.
- Magyarországi régiók főbb adatai, Területfejlesztési OGY beszámoló, Elérhetőségi viszonyok, VÁTI, 1998.
- Tanulmányok az Alföld idegenforgalmi fejlesztési koncepciójának előkészítéséhez VÁTI Kht. Budapest, 1995. január
- Termál adatbank Alföld (Termáladatbázis), VÁTI Rt. Termálinform—(Szerkesztő: Fodor József)
- Területfejlesztési országgyűlési beszámoló, műszaki infrastruktúra, VÁTI-OTO, 1999.
- Tisza-vidék kutatás-fejlesztési program, 2000, MTA RKK ATI
- A Tisza-vidék problémái és fejlesztési lehetőségei. MTA RKK ATI, 2001. Témavezető: Csatári Bálint
- Vízrajzi Atlasz 7. VITUKI, Bp., 1970
- A környezetvédelmi és vízügyi miniszter 15/2003. (XI.7.) KvVM rendelete a területi hulladékgazdálkodási tervekről, Magyar Közlöny, 2003/128 sz.
- H/1813. számú országgyűlési határozati javaslat az

- Egészség Évtizedének Johan Béla Nemzeti Programjáról.
- Kormány 1073/2001. (VII.13.) Korm. Határozata a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat módosításáról In: <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/modkoz.htm>
- Népegészségügy – a lakosság egészségének ügye. <http://www.antsz.hu/lakosság/index.html>
- Nemzeti Erdőstratégia és Erdőprogram (2003). Társadalmi vitaanyag és előterjesztés (Nemzeti Erdőprogram Programiroda, Sopron)
- Nemzeti Fejlesztési Terv. <http://nfh.hu>
- Nemzeti Vidékfejlesztési Terv
- A közművelődési feladatellátók statisztikai adatai 2001. -Közművelődési Főosztály, Informatikai Főosztály. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000-KSH kiadvány, Budapest, 2002.
- Kisebbségi önkormányzatok-<http://www.kum.hu>
- A szociális terület helyzetelemzése, 1994-2001 háttéranyag a nemzeti fejlesztési tervhez, ESzCsM stratégiai tervezési önálló osztály, 2002. június
- A vidék helyzete-2000, A vidékfejlesztési politikát megalapozó kutatások 2001. évi folytatása; VÁTI Kht. kutatási zárójelentés
- Mi a jövő? Az információs kor stratégiái. Tanulmányok az információs társadalomról és az intelligens régiókról. Stratégiakutató Intézet és az Officers Hungary CD Kiadványa. 2001.
- Közös memorandum a társadalmi befogadásról 'Joint Inclusion Memorandum – JIM' Szövegtervezet
Forrás: ESZCSM.
- Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Gazdaságstratégiai Főosztálya: A magyar gazdaság 2003/2. Budapest, 2003. szeptember
- *
- www.del-alfold.hu
www.foek.hu,
www.fvm.hu,
www.hungarytourism.hu,
www.ktm.hu,
www.mtesz.hu,
www.mtvsh.hu (Sándor Szilvia, Gergely Erzsébet),
www.nfh.hu,
www.sapard.fvm.hu,
www.vituki.hu,
www.vizugy.hu
- <http://www.magyarfelsoktatashu/mellek/mfm10.html> Gábor Kálmán, Szendrő Péter és Nagy Endre hozzászólása

10.6. A KONCEPCIÓ HELYZETELEMZÉS MUNKARÉSZÉT KIDOLGOZÓ SZERVEZETEK ÉS SZAKÉRTŐK

VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai

Kht. szakértői:

Dálnokiné Devecseri Anikó
Földesné Thurn Judit
Ginter Gábor
Göncz Annamária
Gruber Sarolta
Jordán Klára
Lányiné Fogarasi Kornélia
Páhy Anna
Sárdi Anna
Vaszócsik Vilja

munkatársai:

Kovács Kálmánné
Kis Zsófia
Sarkadi Katalin
Staub Ferenc
Szegedi Irén
Szilágyi Tibor

MTA Regionális Kutatások Központja

Alföldi Tudományos Intézete szakértői:

Duray Balázs
Jász Krisztina
Kanalas Imre
Kugler József
Nagy Imre
Szoboszlai Zsolt
Szarvák Tibor
T. Hargitai Judit

KSH megyei igazgatóságok szakértői:

Bakos László
Fodor Aladárné
Kólyáné Sziráki Ágnes
Malakucziné Póka Mária
Marosi Anikó
Mogyorós Imre
Pappné Benson Mária
Reszler Györgyné
Sándor István
Szalainé Homola Andrea
Szűcs Anna
Végh Lajosné

Munkatársak

Nádas Ferenc
Sólyom Mihály

Állami Erdészeti Szolgálat szakértői:

Halász Tibor
Szamosfalvi Károly

Környezetgazdálkodási Intézet szakértői

Ángyán József
Podmaniczky László
Skutai Julianna

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum

Dobos Attila

Vízügyi Igazgatóságok

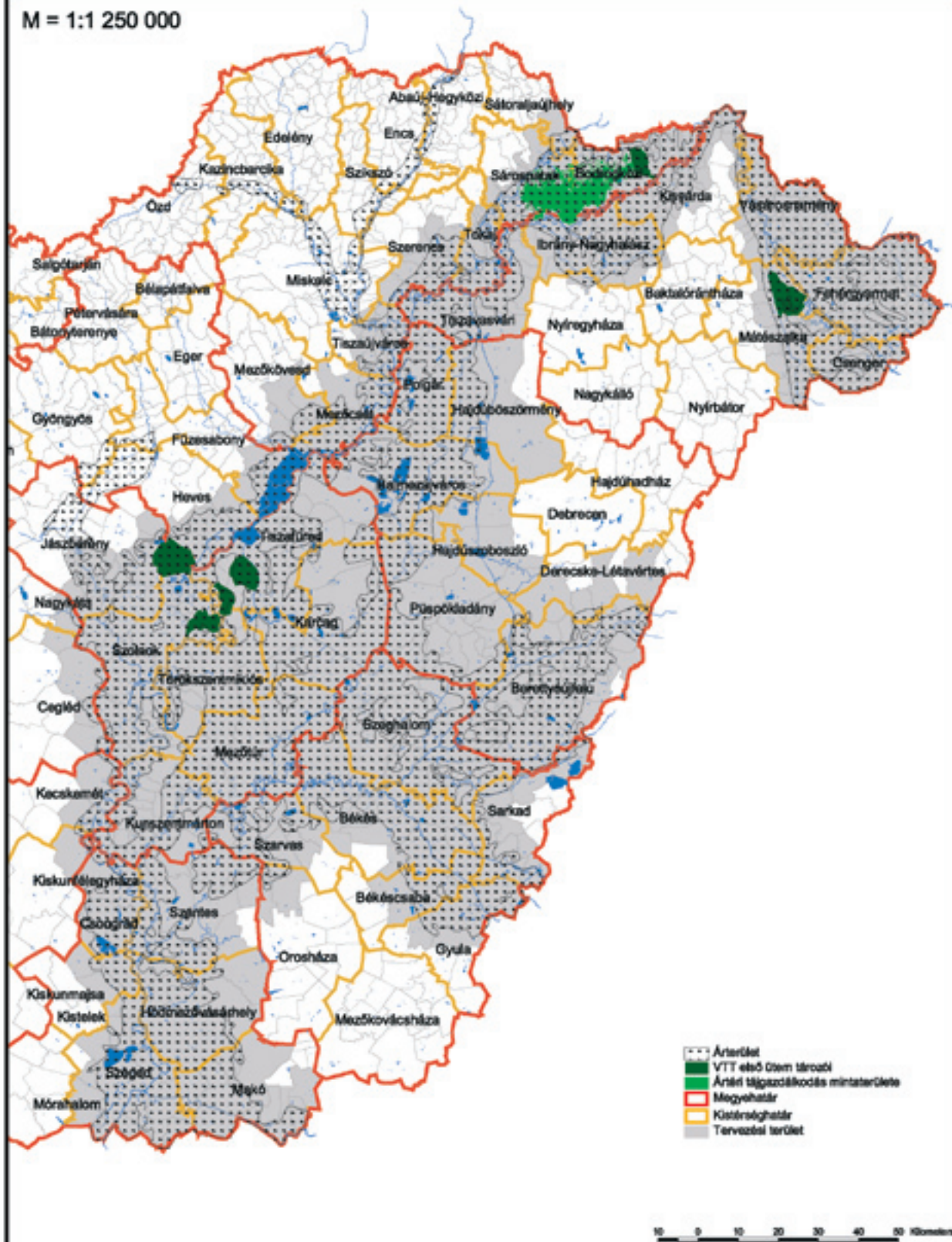
Közép-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és
Vízügyi Igazgatóság
Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és
Vízügyi Igazgatóság
Észak-Magyarországi Környezetvédelmi és
Vízügyi Igazgatóság
Kőrös-vidéki Környezetvédelmi és
Vízügyi Igazgatóság
Felső-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és
Vízügyi Igazgatóság
Tiszántúli Környezetvédelmi és Vízügyi
Igazgatóság

További szakértők:

Lázár Imre
Nemes Nagy József
Kiss János Péter
Kovács Ervin
Tanka Endre
Valkár István

Területlehatárolás

M = 1:1 250 000

FORRÁS: DTA 50, FÖM, OTT

KÉSZÜLT: a VÁTI Kht. Tervezési Igazgatóság Területrendezési Irodáján 2004. április